

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE OSMANLI
DEVLETİ'NDE EŞKİYALIK HAREKETLERİ (1626-1631)**

Mihriban ARTAN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR**

Mardin 2016

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE OSMANLI
DEVLETİ'NDE EŞKİYALIK HAREKETLERİ (1626-1631)**

Mihriban ARTAN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR**

Mardin 2016

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 14751007 numaralı öğrencisi Mihriban ARTAN'ın hazırladığı “Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalık Hareketleri (1626-1631) ” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 26/09/2016 Pazartesi günü saat 13:00'te yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mevlüt DEDE

Üye: Yrd. Doç. Dr. Hatip YILDIZ

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2016 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2016

Enstitü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK

ÖNSÖZ

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayıp bu yüzyılın sonunda kendini iyice hissettiren iç huzursuzluk olaylarının aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi ve demografik tarihini de etkilediği gerçektir. Osmanlı Devleti'nde bu yaşanan iç huzursuzluk XVII. yüzyılda da kendini göstermeye devam etmiştir. Merkezi otoritenin sarsılmasıyla da dönem dönem eşkıyalık hareketleri kendini iyice hissettirmiştir. Bu sebeplerden ötürü bu çalışma ile eşkıyalık hareketlerinin detaylı incelenmesi neticesinde bu hareketlerle bağlantılı olarak gelişen tarihi sürecin aydınlatılmasına da katkıda bulunulacağı düşünülmüştür.

Osmanlı arşiv kaynaklarından en önemlilerden biri olan mühimme defterleri, Osmanlı Tarihi araştırmalarda önemli bir yere sahiptir. Mühimme Defterlerinin 83, 84 ve 85 numaralı 3 defteri, araştırmamızın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu defterlerden 250'den fazla hükümden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada tarih sınırimız, 1626-1631 yılları arası olarak belirlenmiştir. Tezimiz bu yıllara tekabül eden 3 Mühimme Defterini temel almakla beraber, dönemin klasik kaynaklardan ve konuyla ilgili tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

Tezimizin temel kaynağı olan defterlerden biri 83 Nolu Mühimme Defteri, IV. Murad devrine ait olup, 1036-1037 / 1626-1628 yıllarını kapsamaktadır. Toplam sayfa sayısı 152'dir. Bu defterde eşkıyalık hareketleri ile ilgili bulunan 6 hükümden yararlanılmıştır.

84 Nolu Mühimme Defteri, IV. Murad devrine ait olup, 1038-1040/1629-1631 yıllarını kapsamaktadır. Toplamda 60 sayfa olan bu defterde eşkıyalık hareketleri ile ilgili bulunan 34 hükümden yararlanılmıştır. Bu defterdeki kayıtlar, başta eşkıyalık ve sūistimaller olmak üzere çeşitli konulardaki kararlardır.

Son defter, 85 Nolu Mühimme Defteri olup, IV. Murad devri, 1040-1041 (1042)/ 1630-1631 (1632) yıllarını kapsamaktadır. 682 sayfa olup 214 hükümden yararlanılmıştır. Bu defterdeki kayıtlar çoğunlukla eşkıyalık hareketleri ile ilgili kararlardır.

Çocuk yaşta olan IV. Murad döneminde, otorite boşluğundan kaynaklı ve buna bağlı olarak oluşan ekonomik buhran, askeri disiplindeki bozulmalar ve yenilgiler eşkıyalığı tekrar arttırmıştır. Tezimizde, bu dönemde tutulan 83, 84, 85 Nolu Mühimme Defterlerine yansıdığı kadarıyla Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri, verilen cezalar ve alınan tedbirler incelenmiştir.

Günümüze kadar Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bizim yaptığımız çalışma da eşkıyalık hareketleri ile ilgili olup, XVII. yüzyılın ilk yarısında IV. Murad döneminde, Kösem Sultan'ın saltanat naibi olarak devleti idare ettiği süreçte gerçekleşen eşkıyalık hareketlerini ihtiva etmektedir.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, eşkıyalık kelimesinin anlamı ve eşkıyalığın çıkış sebepleri dönemin şartları göz önüne alınarak anlam bütünlüğü içerisinde verilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümlerde tezin temel kaynağı olan Mühimme Defterleri'nde yer alan ve 1626-1631 yılları arasında gerçekleşen eşkıyalık hareketleri incelenmiştir. Bu bölümlerde eşkıyalık hareketlerini gerçekleştiren askeri sınıf mensupları ve reâyânın ne tür olaylara karıştıklarını elimizdeki hükümler doğrultusunda ele alınmıştır. Son bölüm de ise eşkıyalık hareketlerinin değerlendirilmesi yer almaktadır. Eşkıyalık hareketlerini önlemek için alınan tedbirler ve eşkıyalık yapanlara verilen cezalar üzerinde durulmuştur.

Tezin hazırlanması sırasında, birçok güçlüklerle karşılaşmıştır. Özellikle incelediğimiz Mühimme Defterleri'ne yansıyan eşkıyalık hareketlerinin eyaletlere göre sınıflandırılması ve bunların tarih metodolojisine uygun olarak sistemli bir halde sunulması hususunda zorluklarla karşılaşmıştır. Bu meşakkatli ve bir o kadar da keyifli çalışmalar sırasında bana yardım ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR'a, kaynak temin etmemde bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Mehmet Salih ERPOLAT, Prof. Dr. Osman KÖSE hocalarıma ve lisansüstü eğitimim boyunca bana yol gösteren, kendimi geliştirmemde bana birinci derecede yardımcı olan çok kıymetli hocam Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca her türlü yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Arş. Gör. Hülya ERGENE, Dt. Gülay İLHAN, Dt. İlhan Aydoğan, Büşra Kaymaz'a ve bu zorlu süreçte maddi ve manevi destekleri için Veysi OK'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkîyalık Hareketleri (1626-1631)

Mihriban ARTAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2016: xii-163 Sayfa

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda iktisadi, sosyal ve siyasi çözümler asayiş önemli ölçüde tehdit etmiştir. Devlet ortaya çıkan problemlere kalıcı ve köklü çözümler üretmemiş, geçici tedbirlerle problemleri çözmeye çalışmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'ni değişen dünya şartlarına göre geride bırakmakla birlikte devletin önemli müesseselerinde bozulmaları, yenilgileri, ekonomik buhranı ve eşkıyalık hareketlerini ortaya çıkarmıştır.

Bu eşkıyalık hareketleri; yol kesme, hırsızlık, soygun, ev, kervan ve hamam basma, adam kaçırmaya, can, mal ve ırza tecavüz, cinayet, askeri sınıf mensuplarının zulümleri, görev suistimali şeklinde cereyan etmiştir. Eşkîyalık hareketlerine katılan sadece askeri sınıf mensupları olmamış, reâyâyaya da eşkıyalık hareketlerinde bulunmuştur. Devletin her kademesinde olan insanların katıldığı bu hareketlere, ekonomik buhranla beraber insanların kolay kazanma arzusu, uzun süren seferler, otorite boşluğu ve askeri disiplinin bozulması neden olmuştur. Eşkîyalık hareketlerinde bulunanlar, kimi zaman gurup halinde kimi zaman da ferdi olarak eşkıyalık yapmışlardır. Eşkîyalık hareketleri daha çok Rumili Eyaleti'nde ve onu takiben Anadolu Eyaleti'nde gerçekleşmiştir. Diğer eyaletlerde de bir çok olay yaşanmıştır.

Eşkîyalık hareketlerine karşı alınan önlemler ve suç işleyenlere verilen cezalar çoğu zaman bu faaliyetleri engelleyememiştir. Eşkîyalık hareketleri Osmanlı'da özellikle taşrada görülmeye devam etmiştir. Bu durum devlet otoritesinin taşrada zayıflamasına neden olmuştur.

Bu araştırmada XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin genel durumu, eşkıyalık, eşkıyalık hareketlerinin ortaya çıkış sebepleri, Mühimme Defterlerine göre (1626-1631) Osmanlı Devleti'nde yaşanan eşkıyalık hareketleri, bu

hareketlerin kimler tarafından yapıldığı, alınan tedbirler ve verilen cezalar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eşkîyalık, Ekonomik Buhran, Askeri Sınıf, Reâyâ

ABSTRACT

Master Thesis

Brigandage Incidences in the Ottoman Empire According to Mühimme Books (1626-1631)

Mihriban ARTAN

MardinArtuklu University

Institute of Social Sciences

The Department of History

2016: xii-163 Pages

In XVII. Century, financial, social and political disintegration threaten public order to a large extend in Ottoman Empire. State doesn't find a radical and permanent solution to these problems and tries to slur over with temporary precautions. This situation, besides leaving Ottoman Empire behind changing world conditions, creates corruption in some institutes, defeats, economic depression and brigandage movements.

These brigandage movements include forestallment, robbery, theft, home-bathhouse-caravan invasion, abduction, ravishment, murder, cruelty of military class, and abuse of work. Not only military class takes part in brigandage movements, but also community takes part in these movements which every rank of state takes part in is caused by people's desire of earn easily along with economic depression, long lasting military expeditions, authority gap, corruption of military class. The ones who participates in brigandage movements makes brigandage sometimes as an individual sometimes as a group. Brigandage movements mostly take place in Greek States and later in Anatolian States. There were many similar events of abusing in other states, too.

Measures taken for brigandage movements and punishments given for this crime couldn't hinder these movements most of the time. Brigandage movements went on being seen especially in rural. This situation caused the state authority to become weakened in rural.

In this research, general situation of Ottoman Empire in first half of XVII Century, brigandage, reasons of brigandage movements, brigandage movements in Ottoman Empire according to the Mühimme Books (1626-1631), by whom these movements are done, the measures taken and the punishments given to these are discoursed.

Keywords: Brigandage, economic depression, military class, public

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.	Akçenin Tarihi Süreç İçerisinde Değer Kaybetmesi.....	39
Tablo 2.	Eşkıyalık Hareketlerinde Bulunan Zümreler.....	120
Tablo 3.	Askeri Sınıf Mensuplarının Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri.....	122
Tablo 4.	Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Yaptığı Hareketleri.....	125
Tablo 5.	Sivil Halkın Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri.....	126
Tablo 6.	Yabancı Ülkeler Tarafından Yapılan Eşkıyalık Hareketleri.....	127
Tablo 7.	Eşkıyalık Hareketlerinin Meydana Geldiği Yerler.....	128

KISALTMALAR LİSTESİ

A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.
Arş. Gör.	: Araştırma Görevlisi.
Bkz.	: Bakınız.
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
Çev.	: Çeviren.
Doç.	: Doçent.
Dr.	: Doktor.
Dt.	: Diş Hekimi.
Edt.	: Editör.
H	: Hicri.
Haz.	: Hazırlayan.
hk.	: Hüküm.
M	: Miladi.
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.
p.	: (Page) Sayfa.
Prof.	: Profesör.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDV İA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
TÜBAR	: Türk Bilimi Araştırmaları.
Vol.	: (Volume) Cilt.
YKY	: Yapı Kredi Yayınları.
Yrd.	: Yardımcı.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: EŞKİYALIK ve EŞKİYALIGIN ÇIKIŞ SEBEPLERİ	15
1.1.Eşkîyalığın Tanımı	15
1.2. Eşkîyalığın Ortaya Çıkış Sebepleri	17
1.2.1. Siyasi Sebepler.....	18
1.2.1.1. Otorite Boşluğu	18
1.2.1.2. İdarecilerin Keyfi Tutumu.....	19
1.2.2. Sosyo-Ekonomik Sebepler.....	22
1.2.2.1. Aşiretlerin İskânı	22
1.2.2.2. Timar Sisteminin Bozulması	24
1.2.2.3. Eşya Fiyatlarının Yükselmesi.....	30
1.2.2.4. Paranın Değer Kaybetmesi	32
1.2.2.5. Ahlaki Çöküntü	36
1.2.2.6. Vergi Çeşitliliği ve Vergilerin Ağırlaştırılması.....	38
1.2.3. Askeri Sebepler	41
1.2.3.1. Uzun Süren Seferler ve Askeri Sınıfdaki Bozulmalar	41
1.2.3.2. Ateşli Silahların Yaygınlaşması	43
2. BÖLÜM: ASKERİ SINIF MENSUPLARININ YAPTIĞI EŞKİYALIK HAREKETLERİ	45
2.1. Vezirler ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri	45
2.1.1. Bosna Eyaleti	45
2.1.2. Anadolu Eyaleti	46
2.2. Beylerbeyleri ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	46
2.2.1. Anadolu Eyaleti	46
2.2.2. Karaman Eyaleti.....	48
2.2.3. Rum (Sivas) Eyaleti	50
2.2.4. Kars Eyaleti.....	50
2.3. Sancakbeyleri ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	51

2.3.1. Rum (Sivas) Eyaleti	51
2.3.2. Kars Eyaleti.....	51
2.3.3. Bosna Eyaleti	52
2.3.4. Kıbrıs Eyaleti	53
2.3.5. Rumili Eyaleti	53
2.3.6. Anadolu Eyaleti	53
2.4. Defterdarın Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri	54
2.4.1. Kıbrıs Eyaleti	54
2.5. Zeamet ve Timar Sahiplerinin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	54
2.5.1. Anadolu Eyaleti	55
2.5.2. Mora Eyaleti.....	57
2.5.3. Özi Eyaleti	58
2.5.4. Karaman Eyaleti.....	58
2.5.5. Rumili Eyaleti	59
2.5.6. Rum (Sivas) Eyaleti	61
2.6. Kapıkulları, Sekban-Sarıcalar ve Levendlerin Yaptıkları Eşkîyalık Hareketleri	61
2.6.1. Rumili Eyaleti	62
2.6.2. Özi Eyaleti	66
2.6.3. Anadolu Eyaleti	66
2.6.4. Karaman Eyaleti.....	68
2.6.5. Mısır Eyaleti.....	68
2.6.6. Bosna Eyaleti	69
2.6.7. Budin Eyaleti	69
2.6.8. Kaptanpaşa Eyaleti.....	69
2.6.9. Rum (Sivas) Eyaleti	69
2.7. Kale Görevlilerinin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	70
2.7.1. Kaptanpaşa Eyaleti.....	70
2.7.2. Rumili Eyaleti	70
2.8. Kadı ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	70
2.8.1. Mora Eyaleti.....	71
2.8.2. Anadolu Eyaleti	71
2.8.3. Bosna Eyaleti	72
2.8.4. Karaman Eyaleti.....	73
2.8.5. Rumili Eyaleti	73

2.9. Kethüdâ ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	74
2.9.1. Tımışvar / Temeşvar Eyaleti.....	74
2.9.2. Rumili Eyaleti.....	75
2.9.3. Karaman Eyaleti.....	75
2.10. Voyvoda ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	75
2.11. Hazinedarın Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	76
2.11.1. Anadolu Eyaleti.....	76
2.12. Mütesellimlerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	77
2.12.1. Anadolu Eyaleti.....	77
2.12.2. Rumili Eyaleti.....	77
2.12.3. Bosna Eyaleti.....	77
2.12.4. Karaman Eyaleti.....	77
3. BÖLÜM: REÂYÂ TARAFINDAN YAPILAN EŞKİYALIK HAREKETLERİ.....	79
3.1. Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Yaptıkları Eşkîyalık Hareketleri.....	79
3.1.1. Konar-göçerlerin Yaptıkları Eşkîyalık Hareketleri.....	79
3.1.1.1. Rumili Eyaleti.....	79
3.1.1.2. Rakka Eyaleti.....	80
3.1.1.3. Diyarbakır Eyaleti.....	80
3.1.1.4. Rum (Sivas) Eyaleti.....	80
3.1.1.5. Zulkadriyye (Maraş) Eyaleti.....	80
3.1.1.6. Halep Eyaleti.....	81
3.1.2. Arnavut, Kazak ve Tatarların Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	81
3.1.2.1. Anadolu Eyaleti.....	81
3.1.2.2. Rumili Eyaleti.....	82
3.1.2.3. Bosna Eyaleti.....	83
3.1.2.4. Özi Eyaleti.....	83
3.1.2.5. Kefe Eyaleti.....	84
3.1.2.6. Boğdan Eyaleti.....	84
3.1.3. Çingene ve Gurbet Taifesinin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	84
3.1.3.1. Rumili Eyaleti.....	85
3.1.3.2. Bosna Eyaleti.....	86
3.2. Sivil Halkın Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	86
3.2.1. Gayr-ı Müslimlerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri.....	86
3.2.1.1. Mora Eyaleti.....	86
3.2.1.2. Boğdan Eyaleti.....	86

3.2.1.3. Rumili Eyaleti	87
3.2.1.4. Anadolu Eyaleti.....	89
3.2.1.5. Bosna Eyaleti.....	89
3.2.1.6. Kaptanpaşa Eyaleti	89
3.2.1.7. Tımışvar / Temaşvar Eyaleti	90
3.2.2. Şehir ve Köy Ahalisinin Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri.....	90
3.2.2.1. Rumili Eyaleti	90
3.2.2.2. Anadolu Eyaleti.....	92
3.2.2.3. Özi Eyaleti.....	93
3.2.2.4. Kaptanpaşa Eyaleti	94
3.2.2.5. Budin Eyaleti.....	94
3.2.2.6. Boğdan Eyaleti	95
3.2.2.7. Karaman Eyaleti	95
3.2.2.8. Mora Eyaleti	95
3.2.3. Ferdi ya da Küçük Gruplar Halinde Yapılan Eşkıyalık Hareketleri.....	96
3.2.3.1. Kaptanpaşa Eyaleti	96
3.2.3.2. Bosna Eyaleti.....	97
3.2.3.3. Boğdan Eyaleti	98
3.2.3.4. Anadolu Eyaleti.....	98
3.2.3.5. Mora Eyaleti	103
3.2.3.6. Tımışvar / Temaşvar.....	103
3.2.3.7. Rumili Eyaleti	104
3.2.3.8. Halep Eyaleti	108
3.2.3.9. Özi Eyaleti.....	108
3.2.3.10. Rum (Sivas) Eyaleti	109
3.2.3.11. İstanbul (Başkent)	109
3.3. Yabancı Ülkeler Tarafından Yapılan Eşkıyalık Hareketleri	110
3.3.1. İngilizler Tarafından Yapılan Eşkıyalık Hareketleri.....	110
3.3.1.1. Kaptanpaşa Eyaleti	110
4. BÖLÜM: EŞKIYALIK HAREKETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	111
4.1. Eşkıyalık Hareketlerinde Bulunan Zümreler.....	113
4.1.1. Askeri Sınıf Mensuplarının Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri.....	115
4.1.2. Reâyânın Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri	118
4.1.2.1. Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri	118
4.1.2.2. Sivil Halkın Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri	120

4.1.2.3. Yabancı Ülkeler Tarafından Yapılan Eşkivalık Hareketleri	121
4.2. Eşkivalık Hareketlerinin Meydana Geldiği Yerler.....	122
4.3. Eşkivalığın Önlenmesi İçin Alınan Tedbirler	124
4.3.1. Eşkivanın Teftişı ve Yapılan Görevlendirmeler	126
4.3.2. Palanka ile Kalelerin İnşa ve Tamir Edilmesi.....	130
4.3.3. Görevlilerin Uyarılması ve Görevlerine Getirilen Kısıtlamalar	130
4.3.4. Kefile Bağlama	133
4.3.5. Ateşli Silahların Toplatılması	133
4.4. Eşkivalık Hareketlerinde Bulunanlara Verilen Cezalar	133
4.4.1. Kürek Cezası.....	134
4.4.2. İdam	135
4.4.3. Sürgün	135
4.4.4. Kalebendlik	137
4.4.5. Görevden Alınma.....	138
4.4.6. Hapis	139
4.4.7. Dirliklerinin Geri Alınması.....	139
4.4.8. Maaş Kesilmesi	140
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA	144
EKLER.....	152
ÖZGEÇMİŞ.....	163

GİRİŞ

XV- XVI. yüzyıllarda en parlak çağını yaşayan Osmanlı Devleti bu yüzyıldaki pek çok savaş ile ticaret yolları üzerinde denetim kurmaya çalışmıştır. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa ve Asya topraklarına yayılmış ve ticaret yollarının denetimini ele almış ve büyük bir devlet olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Yükselme döneminde Osmanlılar lehinde ekonomik döngüleri, siyasi karar ve dengeleri çok rahatlıkla belirleyebilirken Yükselme Dönemi'ni takip eden yüzyıllarda; Osmanlılar aleyhine siyasi döngülerin ve ekonomik dengelerin yavaş yavaş değişmeye başladığını görmekteyiz.¹

Merkezi devlet bütçesi “*daha doğrusu her mali yılın sonunda çıkarılması adet olan umumi muhasebe cetvelleri*”², memleketin gelir kaynakları arasındaki oranın düşmüş olması ekonomik dengelerin değişmiş olduğunun bir göstergesidir. Bu düşüşün nedenlerinden biri devletin Avrupa ve Asya kıtalarındaki kalelerinin korunması için büyük masraflar yapmış olmasıdır. Komşu ülkelerle askeri ve siyasi olaylardan dolayı ortaya çıkan idari ve mali buhranlar da XVII. yüzyıldan itibaren devletin idari ve mali gücünü bir hayli sarsmıştır. Başka bir sebep ise toplanan haraçların merkezi devlet bütçesine ayrılmayarak sarayın lüks ve sefahat masraflarını karşılamak için sultanların şahsi hazinelerine mal edilmesinden merkezi devlet bütçesinin kontrol ve idare ettiği mali sahanın son derece daralmasına sebep olmuştur.³

Ayrıca Amerikan gümüşünün 1580'lerden itibaren Osmanlı piyasasına girmesi enflasyona yol açmıştır. Memur ve asker maaşları sabit kalırken fiyatlar yükselmiş, bu durum da sosyal huzursuzluğun artmasına neden olmuştur. Hazine açığının büyümesi buna paralel olarak vergiler artarak çeşitlenmiştir. Özellikle avarız türü vergiler düzenli hale getirilmiş, taşradaki idarecilerin halk üzerindeki baskıları artmıştır. Bu dönemde meydana gelen ekonomik sıkıntılar ve reayaya yüklenen ağır vergiler Anadolu'da geniş çaplı eşkıyalık hareketlerine yol açmıştır. Celali adı

¹ Cihan Özgün, “Osmanlı Ekonomi Politığıne Kısa Bir Bakış (XVIII-XIX. Yüzyıllar)”, *Tarih Okulu*, S. 1, Edt. Gökhan Kağnıcı, İzmir, Sonbahar 2008, s. 6.

² Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Ait Notlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XVII, N. 1-4. İstanbul, Ekim 1955-Temmuz 1956, s. 193.

³ Barkan, *Bütçe*, s. 196-197.

verilen bu gruplar, Osmanlı Devleti'nin doğuda ya da batıda uzun süren savaşları sırasında Anadolu'da büyük bir karışıklığa sebep olmuştur. İşsiz güçsüz kalabalıklar, vaktiyle savaşlar için toplanmış fakat savaş sona erince kapısız kalmış sekban ve levendler, Celali gruplarının insan kaynaklarını oluşturmuştur.⁴

Osmanlı Devleti'nin doğal sınırlara ulaşması ve bu sebep ile savaşlardan elde edilen gelirlerin azalması, buna karşılık elde tutulan coğrafyanın genişliği ve yeni masraf kapısı açmaları, ticaret yollarının önemini kaybetmesi, hububat ve hammadde kaçakçılığı, pahalılığın hızlı atması, akçenin değer kaybetmesi sonucunda devletin maliyesi iyice bozulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin maliyesinin bozulmasıyla vergiler artmıştır. Halk üzerine binen ağır vergileri ödeyemez duruma gelmiştir.⁵ Ülkedeki ekonomik darlık nedeniyle 1600 yıllarında dağıtılan düşük ayarlı akçeler yer yer ayaklanmalara yol açmış ve askerlerin maaşları ödenememiştir.⁶ Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu olumsuz ekonomik sıkıntılar, askerleri pek de ilgilendirmemiş, maaşlarını alamayan yeniçerilerin ve sipahilerin isyan ettikleri görülmüştür.⁷

Maliyenin düzeltilmesi ve askerlerin maaşlarını verilebilmek için reayaya daha fazla vergi yükü getirilmiş; vergilerin toplanması için de şiddete başvurulmuş reaya vergi vermeye zorlanmıştır. Bu durum da halk içerisinde bir takım isyancıların çıkmasına neden olacaktı.⁸

III. Murad döneminde ekonomik nedenlere dayalı büyük bir askeri isyan başlamıştır. Maaşları mağşuş sikkelerle ödenen İstanbul'daki yeniçeriler ayaklanmışlardır. III. Murad isyanların bu durumdan sorumlu tuttuğu devlet erkânından Rumeli beylerbeyinin ve baş defterdarının idam edilmesini kabul etmiştir. 1589'da "*Beylerbeyi Vakası*" olarak adlandırılan bu olay askeri sınıfında bozulmalar olduğunu ve devleti zor duruma koyduğunu görüyoruz. Bu tarihten

⁴ Feridun Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl Armağanı, Osmanlı Devleti Tarihi*, Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s.46.

⁵ Zeki Arslantürk, *Naîmâ'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, Ayışığıkitapları Yayını, İstanbul, 1997, s. 115.

⁶ Arslantürk, s. 114.

⁷ Arslantürk, s. 115.

⁸ Arslantürk, s. 115.

itibaren de Saray Hizipleri askeri sınıf ile ilişki kurmaya başlamışlardır. Saray Hizipleri, askeri sınıfla ilişkiler kurup askerleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmış; ayrıca ittifaklar kurarak isyanlara öncülük etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin otoritesini sarsan bu isyan ve ittifaklara baktığımızda XVII. yüzyıl boyunca tekrar tekrar gündeme gelecektir.⁹

Tüm bu yaşananlar Osmanlı Devleti'nde ekonomik dengelerin değişmesine ve bir ekonomik buhrana neden olacaktır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik buhran, uzun süren savaşlar ile iyice sarsılıp devletin önemli müesseselerinde özellikle de askeri sınıfında bozulmaları ve eşkıyalık hareketlerini beraberinde getirmiştir.

Osmanlıların Safeviler ve Habsburglarla yaptığı uzun savaşlar temel müesseselerde, sosyal hayatta, idarede ve maliyede olumsuzluklara yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmesi, padişahın otoritesinin sarsılması, niteliksiz devlet adamlarının önemli görevlere getirilmesi, hazinenin boşalmasından kaynaklanmakta idi.¹⁰ Ayrıca Habsburglarla yapılan savaşlar, tüfekli piyadelerin önemini ortaya koyduğundan tüfek kullanabilen yeniçeri ve diğer kapıkulu sayılarında artış meydana gelmiş ve topraksız kalan genç nüfus çareyi bey, paşa ve saray kapılarında kapıkulu, sekban olmakta bulmuşlardır. Bu da bey ve paşa kapılarında tüfek kullanan sekbanları ortaya çıkarmıştır. Bu durumda timarlı sipahilere olan ihtiyacı azalmıştır.¹¹

Osmanlı Devleti, Avusturya savaşı süresince var olan gücüyle batı cephesi sorunlarına eğilme fırsatı olmamış. Öteden beri Anadolu'nun güvenliğini sarsan levend/sekban gruplarının durumu Haçova savaşından sonra isyana dönüşmüştür. Celali levendler, Karayazıcı Abdülhalim, kardeşi Deli Hasan, daha sonra Kalenderoğlu Mehmet, Tavil Halil gibi sekban bölükbaşlarının çevresinde ordular

⁹ Suraiya Faroqhi, "Crisis and Change (1590-1699)", *An Economic And Social History Of The Ottoman Empire*, Edt. Halil İnalcık and Donald Quataert, Vol. II, Cambridge University Press, 2004, p. 414.

¹⁰ Emecen, *Osmanlı Siyasi Tarihi*, s. 45.

¹¹ Emecen, *Osmanlı Siyasi Tarihi*, s. 46.

oluşturmaya başlamış. Toplanan bu Celali orduları köy köy dolaşarak köylüyü haraca bağlayıp, Osmanlı Devleti'ni tehdit eden bir güç haline geldi.¹²

Celali diye adlandırılan bu gruplar hükümete karşı olan zümreleri de içine alarak büyümüş, XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren tamamen idareye ve halka karşı bir hareket mahiyetini kazanmıştır. Celalilerin zaman zaman yağmalama faaliyetlerinin çok şiddetlendiği olmuştur. Bu durum devleti ve reâyâyı sıkıntıyla karşı karşıya koymuştur.

Anadolu'daki yaşanan büyük isyanlar, tarıma dayalı olan Osmanlı Devleti'nin ekonomisini sarsmış ve Celali isyanları adı verilen bu ayaklanmalar 1603-1610 arasındaki "*Büyük Kaçgun*" la sonuçlanmıştır.¹³ Anadolu'da çıkan tüm bu ayaklanmalar, "*Şeyh Bozuklu Celal Ayaklanması*" nedeniyle "*Celali Ayaklanması*" diye anılmıştır.¹⁴

Osmanlı Devleti bir yandan Habsburg savaşını sürdürmeye çalışırken bir yandan da Celali guruplarıyla mücadele etmekteydi. Osmanlı, Celali hareketini bastırmak için görevlendirmeler yapmıştır. Celalilerin liderlerine sancakbeyliği ve beylerbeyliği gibi rütbelere verilmiştir. Bu durum Celali hareketini durdurmak için yeterli olmamıştır. Celalilerin çok ileriye gitmesi bazı tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır. Celali liderlerine rütbe vererek elde etmek ya da tek tek ortadan kaldırmak siyaseti yerine Celali hareketinin tabanını yok etmek gibi tedbirler alınmıştır.¹⁵

Kuyucu Murat Paşa, Anadolu'da türeyen eşkıyaları ortadan kaldırmaya başlamış ve yüz binden fazla Celali isyancısını öldürmüştür.¹⁶ Kuyucu Murat Paşa'nın Celalileri yok etmesi, Anadolu'da siyasal toplumsal çalkantıyı tamamıyla ortadan kaldıramamış ancak Paşa'nın dehşet saçan seferi Anadolu'da durumu yatıştırmış ve "*Büyük Kaçgun*"u durdurmuştur.¹⁷ Celalilerin yok olması devlet

¹² Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 21.

¹³ Christoph K. Neumann, "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", *Türkiye Tarihi (1603-1839), Geç Osmanlı İmparatorluğu*, Edt. Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, Cilt. 3, Kitap Yayınevi, İstanbul, Şubat 2011, s. 66.

¹⁴ Erdoğan Tokmakçoğlu, *Osmanlı'da İsyandar-Darbeler-Baskınlar-İhtilaller-Vakalar-Suikastler*, Panama Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 97.

¹⁵ Kunt, *Siyasal Tarih*, s. 21-22.

¹⁶ İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi*, Çev. Murat Uraz, Son Telgraf Matbaası, İstanbul, 1968, s. 436.

¹⁷ Kunt, *Siyasal Tarih*, s. 22.

siyaseti ve ekonomisi için toplum yapısı için onarıcı olmuştur. Celalilerin özellikle Anadolu'da başlattığı isyan, devleti savaş esnasında ekonomik açıdan büyük zorluklarla baş başa bırakmıştır.

Celaliler, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılda Anadolu'nun geneline yayılıp, eşkıyalık hareketlerine başlamışlardır. Köy köy dolaşıp reayayı haraca bağlayıp zulüm, katl, zina gibi birçok olay gerçekleştirmişlerdir. Anadolu'da huzuru bozan Celalilere karşı çeşitli tedbirler alınmışsa da yeteri kadar başarı sağlanamamıştır. Kuyucu Murat Paşa'nın Celalileri yok etme çalışmalarından sonra Anadolu'da kısmen huzur ve güven sağlanmıştır. Bu durum devletin otoritesinin zayıf olduğu dönemde değişmiştir. II. Osman'ın öldürülmesi sonucunda çıkan karışıklıklar ve IV. Murad'ın çocuk yaşta hükümdar olduğu zaman iktidarın Kösem Sultan'ın ve vezirlerin elinde olması devlet otoritesini iyice sarsmıştır. Kuyucu Murat Paşa'nın Anadolu'da kısmen sağladığı huzur ve güven tekrar yok olmuştur. İnlediğimiz defterlerde “*Celali artığı*”¹⁸ ve “*Celali şeklinde gezip*”¹⁹ eşkıyalık yapıldığı, halka zulüm edildiği belgelere yansımıştır. Toplumda güven ve huzurun kalmadığı, devlette dengenin yok olduğu ve zulümlerin arttığı bir dönem yaşanmıştır.

Dönemin tarihçisi olan Naîma da, Osmanlı Devleti'nde dengenin bozulmuş olduğunu ve zulümlerin artmış olduğunu söylemektedir.²⁰ XVI. yüzyıldan sonra ve özellikle XVII. yüzyılda yönetici sınıfın kendi hak ve ödevlerini bilmediği ve bu durum da dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, düzeni bozulmadan önce adil ve dengeli idi. Sınıflar arasındaki alışveriş belirli ölçüler içerisinde şeriata uygun, karşılıklı hak ve ödev temeline dayalı idi. Bu durum değişince devlette çürüme, çözülme ve çöküş başlamıştır.²¹

Osmanlı Devleti'nde dengenin bozulması ile askeri sınıf mensuplarının kendi hak ve ödevlerini bilmediği ve bu bozulmadan yararlanarak eşkıyalık olaylarına katıldıkları görülmektedir. Ekonomik sebepler, askeri sınıfındaki bozulmalar ve isyanlar Osmanlı Devleti'nde bir kargaşa ortamı oluşturmuştur. Devletin doğu ve batı

¹⁸ T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defteri (MD)* 85, (Haz. Hacı Osman Yıldırım, Vahdettin Atık ve Diğerleri), Ankara, 2002, hk. 151, s. 537.

¹⁹ BOA., *MD* 85, hk. 235, s. 449.

²⁰ Arslantürk, s. 110.

²¹ Arslantürk, s. 112.

sınırında ki savaşlar da devleti zor durumda bırakmış, maddi olarak sarsmıştır. Nitekim bu durumda maaşları verilmeyen askeri sınıf mensupları ve reaya tarafında eşkıyalık hareketlerinin gerçekleşmesine sebep olacaktır. Askeri sınıf mensuplarının ve reayanın yaptığı eşkıyalıklar II. ve III. bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Orta Avrupa'da, Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri süregelen barış Osmanlı-Safevi çatışmasının 1590'da sona ermesinden kısa bir süre sonra bozulmuştur.²² Osmanlı Devleti, 1576- 1590 yılları arasında İranlılara karşı elde ettiği başarıdan sonra Osmanlı ordusunun gücüne güvenen Sultan III. Murad 1592'de Bosna sınırlarında Alman İmparatorluğu'nun birliklerine karşı yeni bir savaş başlatmıştır. Bu savaş Macaristan sınırlarına da yayılmıştır. Osmanlılarla Avusturyalılar arasında paylaşılacak bir koz olan bu ülke ve buna her iki tarafın Boğdan ve Erdel üzerindeki nüfuzu sorunu da eklenince Osmanlı-Avusturya arasında savaş kaçınılmaz olmuştur. III. Murad'ın ölümü bu savaşa son veremeyip savaş, III. Mehmet (1590-1603) ile I. Ahmet'in (1603-1617) saltanatlarında da sürmüştür. Nihayetinde, I. Ahmet döneminde bu çatışmalar 11 Kasım 1606'da Zıttoruk Anlaşmasıyla son bulmuştur.²³ Bu uzlaşma uzun süren Osmanlı-Habsburg ihtilafındaki en başarılı antlaşma olarak görülebilir; zira "Uzun Savaş"ı sona erdirmiş ve 1663'e kadar süren bir barış sağlamıştır.²⁴ Bu barış Osmanlı Devletinin batı sınırlarını kısmen güvence altına almıştır.

1639'a kadar Osmanlıları meşgul eden esas askeri olay Safevilerle tekrarlanan savaşlar olmuştur (1603-1612, 1615-1618, 1623-1639).²⁵ Osmanlıların Avrupa'daki güç durumundan yararlanmak isteyen Safevi Hükümdarı Şah Abbas, saldırıya geçip Gürcistan ve Azerbaycan'ı Osmanlı Devleti'nden almıştır. (1603-1604), Urmiye Gölü yakınlarında 1605'te Osmanlı ordusunu yenmiş ve Doğu Anadolu'yu istila etmiştir. Şah Abbas'ın bu saldırısı Anadolu'daki isyanları daha da arttırmıştır. Orta Anadolu, Celalilerin yol açtığı ayaklanmalarla (1605-1608) devlet otoritesi sarsılmıştır.²⁶ Üstelik Şah Abbas, yaklaşık 15.000 kişilik bir celali ordusunu

²² Kunt, *Siyasal Tarih*, s. 20.

²³ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Kuruluş ve Yükseliş Yılları*, Çev. Server Tanilli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 283.

²⁴ Neumann, s. 67.

²⁵ Neumann, s. 68.

²⁶ Mantran, s. 284.

ve Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'dan kaçan Kalenderoğlu'nu konuk ederek askeri gücünü artırmıştır. Nasuh Paşa tarafından 1610'da ilan edilen aftan sonra bu askerlerin çoğu geri dönmesiyle 1612'de anlaşma yapılmıştır, 1618'de de Osmanlı Veziri Halil Paşa komutasında yapılan seferde alınan büyük yenilgiden sonra bu barış yenilenmiştir. Ancak barış sadece beş yıl sürmüştür.²⁷ Doğu'da ve Batı'da cereyan eden bu savaşlar devleti büyük zorluklarla baş başa bırakmıştır. Devletin aynı zamanda üç cephede savaşmak zorunda kaldığını görülmektedir (Avrupa, İran ve Anadolu).²⁸

I. Ahmet'in 1617'de ölümü üzerine yerine kardeşi I. Mustafa geçmiştir. Çok geçmeden I. Mustafa tahttan indirilmiş ve yerine I. Ahmet'in oğlu II. Osman geçmiştir (1618).²⁹ Saltanatı ele alan II. Osman İstanbul'da kapıkullarının disiplinsizce hareketlerini, yeniçerilerin 1621 Hotin Seferi'nde başarısızlıklarını yakından gözlemlemiş ve ticaretle uğraşan yeniçerilerin sefere katılmasını sağlamakta yaşanan zorlukları da görmüş. Bu sebeplerden ötürü II. Osman sefer sırasında sık sık yoklama alarak kapıkullarının disiplinini sağlamaya çalışmıştır.³⁰ II. Osman Hotin Seferi'nden sonra edindiği gözlemler sonucunda Osmanlı idaresinde reform girişimlerine başlamıştır. Bu durum 1 Mayıs 1622'de onun tahta indirilmesine ve öldürülmesine mal olmuştur.³¹ Yeniçeriler kendi isteklerini kabul ettirecek akli dengesi yerinde olmayan I. Mustafa'yı yeniden padişah yaptırdı.³² Bu olayda görüldüğü gibi Osmanlı hükümdarlarının tahttan indirildiği ve öldürüldüğü isyanlarda yeniçeriler başrol oynamışlardır. II. Osman'ın tahtan indirilip öldürülmesi Osmanlı Devleti'nde yaşanan ilk örneklerinden biridir.³³ Bu olay, devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu gözler önüne sermektedir. Merkezi otoritenin zayıf olmasıyla kapıkulu askeri sınıfında bozulmalar iyice artırmıştır. Kapıkulu askerlerinin sık sık isyan ettikleri ve eşkıyalık hareketlerine katıldıkları

²⁷ Faroqhi, *Crisis and Change*, p. 420.

²⁸ William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân (1591-1611)*, Çev. Ülkün Tansel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 76.

²⁹ Mantran, s. 284.

³⁰ Kunt, *Siyasal Tarih*, s. 27.

³¹ Mantran, s. 285.

³² Kunt, *Siyasal Tarih*, s. 28.

³³ Faroqhi, *Crisis and Change*, p. 415.

görülmektedir. Kapıkulu askerlerinin buldukları eşkıyalık hareketleri III. bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

II. Osman'ın öldürülmesi, iç siyaseti etkilemiş eyaletlerin öfkelerini ifade etmek için bir bahane oluşturmuştur. Bu yaşanan hadisenin haberi eyaletlere erişince, çeşitli yörelerde ayaklanmalar olmuştur. Özellikle Anadolu'da Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa, Sultan Osman'ın intikamını almak için ayaklananların başına geçmiştir.³⁴ Yaşanan ayaklanmalar 1623 Eylül'ünde I. Mustafa'nın tahttan indirilmesine, IV. Murad'ın (1623-1640) tahta çıkmasını sağlamıştır.³⁵

I. Ahmet'in ölümünden IV. Murad'ın cülusuna (1617-1623) kadar geçen 6 yıl içinde devlet anarşisi içinde kalmış, üç kez cülus bahşişi verildiğinden hazinede para kalmadığından; bahşiş yetiştirmek için darphaneye saraydaki altın, gümüş kaplar eritilerek akçe basılması için verildi.³⁶ IV. Murad tahta çıktığında 12 yaşında idi. IV. Murad 9 yıl sonra 1632'de doğrudan doğruya devlet işlerinin başına geçinceye kadar annesi Kösem Sultan, saltanat naibi gibi devleti idare etmiştir. 1632'ye kadar Valide Kösem Sultan fiilen Devleti idare etmiştir.³⁷ IV. Murad, başa geldiği zaman İstanbul'da sükûnet egemen olurken diğer bölgeler sorunlarla doluydu.³⁸ Kösem'in idarenin başında olduğu 1623-1632 dönemde başlıca büyük sorunlar Şah Abbas'ın Bağdat'ı zaptı³⁹ ve Anadolu'da Abaza Mehmet Paşa isyanı olmuştur.⁴⁰

Şah Abbas, 1590'da Osmanlılara kaptırılan Kafkas bölgelerini tekrar ele geçirdikten sonra 1624'te Bağdat'ı zapt etmiş.⁴¹ IV. Murad döneminde idare annesi Kösem Sultan'ın elinde iken Şah Abbas'ın ölüm haberi Bağdat'ın geri alınması konusunda Divan'a cesaret ve umut vermiş.⁴² Sadrazam Hüsrev Paşa, Bağdat kentini

³⁴ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğun Öyküsü 1300-1923*, Çev. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 183.

³⁵ Mantran, s. 285.

³⁶ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- II, Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 192.

³⁷ İncalcık, *Bozuluş ve Kargaşa*, s. 187.

³⁸ Finkel, s. 185.

³⁹ İncalcık, *Bozuluş ve Kargaşa*, s. 192.

⁴⁰ Alphose de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s.634.

⁴¹ Neumann, s. 68.

⁴² Lamartine, s. 653.

geri alma girişiminde bulunmuştur. Ancak bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmış.⁴³ Cepheden dönen Hüsrev Paşa padişah tarafından azledilince, Anadolu'daki eyalet askerleri ayaklanarak, koğuşlandıkları yerleri terk edip başkente yürüyüp ve genç hükümdara yakınlıkları ile tanınan 17 kişinin kellesini istemişlerdir. IV. Murad, yeni sadrazamı Hafız Paşa'yı isyancılara teslim etmek ve yüksek mevkilerdeki bir takım görevleri değiştirmek zorunda kalmıştır.⁴⁴

Sultan Murad, 1623'te tahta geçtiği vakit Osmanlı coğrafyasında büyük kargaşalar olmuş ve eşkıyalar türemiştir. Bu kargaşalardan biri Şah Abbas ile cereyan eden savaş, diğeri ise 1621'de başlayan Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa isyanı olmuştur. 1623'te Çağala-Zade Mahmut Paşa, İstanbul'da bir miktar yeniçeri ve dört bölük sipahiyi Abaza Mehmet Paşa üzerine göndermiş. Abaza iyi donatılmış eşkıya askerleriyle birlikte Ankara'ya doğru geldiği haberi Mahmut Paşa'ya gidince, geri çekilmiştir. Ertesi yıl Çerkez Mehmet Paşa veziriazam olmuş. Bütün kapıkulu ve iyi donatılmış askerleriyle Abaza Mehmet üzerine yürümüş ve Ankara'da kışlayan Abaza Erzurum kalesine geri çekilip, kaleye kapanmış.⁴⁵ Genç Osman faciası üzerine Anadolu'da altı yıl isyan vaziyetinde kalan⁴⁶ Abaza Mehmet Paşa, 1628'de Hüsrev Paşa'ya teslim olmuştur. Hüsrev Paşa ile İstanbul'a gelen, Abaza Mehmet Paşa, Padişah tarafından affedilmiş ve kendisine Bosna Eyaleti yöneticiliği verilmiştir.⁴⁷

IV. Murad, yaşı küçük olduğu için yıllarca annesinin vesayeti altında saltanat sürdükten sonra 1632'de Osmanlı devlet yönetimi üzerinde kendi denetimini tesis edince siyasi hâkimiyetini bir süre tehdit eden yeniçerileri, kapıkulu sipahileri ve saray mensuplarından oluşan koalisyonu dağıtmıştır.⁴⁸ Ayrıca Veziriazam Recep Paşa'yı öldürüp hâkimiyetini güçlendirmiştir. Recep paşanın ölümünü gören sipahiler son derece korku ve endişeye kapılıp dağılmışlardır. Recep Paşa'nın yerine Mısır Valisi Mehmet Paşa veziriazamlığa tayin edilmiş, "*sipahi zorbalarının*

⁴³ Neumann, s. 67.

⁴⁴ Faroqhi, *Crisis and Change*, p. 414.

⁴⁵ Mehmet Halife, *Târih-i Gilmânî*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 7.

⁴⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt III, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 360.

⁴⁷ Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîma Târihi*, C. III, Çev. Zuhurî Danişman, Bahar Matbaası, İstanbul, 1968, s. 1243.

⁴⁸ Faroqhi, *Crisis and Change*, p. 415.

bertaraf edilmesi” emredilmiştir. Sultan IV. Murad yeniçeriler ve sipahilerle anlaşma yapmıştır. Yeniçeriler ve sipahiler, “*şaki ve fesat ehlini himaye etmeyiz*” diye sultana her konuda güvence vermişlerdir.⁴⁹

IV. Murad döneminde otoriteyi güçlendirmek için yapılan bir diğer olay ise tımarlı sipahilerin disiplin altına alınmasıydı. Yücel ve Sevim tımarlı sipahilerdeki bozulmayı ve sipahilerin disiplin altına almasını şöyle aktarmaktadır:

*“Osmanlı Devleti'nin büyüyüp gelişmesinde büyük hizmetlerde bulunmuş olan Tımarlı Sipahi Teşkilatı, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki önemini yitirmiş, dolayısıyla yasalarının bozulması nedeniyle çok ihmale uğramış, özellikle nakliye, kale onarımı gibi geri hizmetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Bunların yerine hiçbir askeri eğitim görmemiş olan levent ve sekbanlar vezir ve beylerbeylerinin hizmetlerinde görevlendirilmeye başlanmıştır. Bu teşkilatı yeniden bir düzene koymak amacıyla Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa Rumeli'de bulunan bütün Tımarlı Sipahi'nin yoklama işlemi ile görevlendirildi ve Anadolu Beylerbeyine de aynı şekilde yoklama yapılması görevi verildi. Savaşçı olmayanlara verilmekte olan Sepet Tımarları ve boş Tımarlıların Kılıç Tımar adı verilen bölümü, devleti yararlı olan Sipahilerle, onların çocuklarına verildi. Bu nedenle birçok Yeniçeriler ulufelerini bırakıp Tımarlı Sipahi oldular. 1633 yılında Rumeli Beylerbeyi'ne atanan vezir Bayram Paşa, Sofya'ya gidip Tımar ve Zeamet yoklaması yaptırarak, bunlar için özel defterler düzenlenmiştir. Böylece söz konusu bu çalışmalar sonucunda bu teşkilat, eskiye oranla biraz daha düzene sokulmuş oldu”.*⁵⁰

IV. Murad, devlet işlerini ele almasıyla Anadolu'da kısada olsa kaos ve kargaşa ortamından sonra daha huzurlu bir dönem yaşanmıştır. Peçevî'nin de ifade ettiği gibi yeniçeri, sipahi zorbalarını ve Celalileri ortadan kaldırmıştır. Kahve ve sigara bağımlılığını önlemek için kahveyi ve sigarayı yasaklamıştır.⁵¹ Osmanlılar 1638'de Bağdat'ı tekrar ele geçirmiş ve 1639'daki Osmanlı-Safevi sınırı 1555 Kasr-ı Şirin Antlaşması ile çizilen sınır olarak yeniden kabul edilmiştir.⁵² Sultanın ölümünden önceki yedi yıllık zaman, Osmanlı hükümetinin rahata ve zafere ulaşmaya başladığı devir olmuştur.⁵³ IV. Murad zamanında disiplin kısmen de olsa sağlanmıştır.

XVII. yüzyılın ilk yarısının genel konjonktürüne baktığımızda Rumeli ile Anadolu'nun çoğu bölgelerinde ciddi krizlere rastlanmaktadır. Osmanlı sanayilerinde durmadan bir gerileme söz konusu olmuş, ürünlerde pahalılaşıma ve tarım alanında ciddi bunalım görülmektedir. Köylüler baskı ve zulümlerden kaçarak topraklarını

⁴⁹ Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Türkiye Tarihi 3 “Osmanlı Dönemi (1566-1730)”*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 74-75.

⁵⁰ Yücel ve Sevim, s. 77.

⁵¹ Peçevî, s. 517-518.

⁵² Neumann, s. 68.

⁵³ Peçevî, s. 518.

terk etmişlerdir. Anadolu tarımındaki bunalımın nedenleri, iklim değışiklikleri, halkı zorlayan ağır vergiler ve pek çok genç köylünün asker yaşamını benimsemesinden kaynaklandığı söylenilebilmektedir.

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda tüfek kullanabilen sekbanlara önem vermiştir. XVII. yüzyıla girerken padişah hazinesinin gelirlerinin arttığı halde, çok sayıda kapıkulunun ve paralı asker olan sekbanların ücretleri ödenememiştir. Bu paralı askerlerin sayısı hızla artmış. Sefer sonrası bölüklerinden ayrılmış ya da maaş almadığı için işsiz kalan paralı askerler eşkıyalık hareketlerine karışmışlardır.

XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya gelmiştir. Devletin karşılaştığı bu sıkıntılar, uzun süren savaşlar ve iç çalkantılara neden olmuştur. Devletin içinde bulunduğu sıkıntıların gittikçe uzaması bu yüzyılın ilk yarısı boyunca devam etmiştir.

IV. Murad'ın devlet idaresini doğrudan eline almasıyla başlattığı reform çabaları olumlu sonuç vermiş olsa da, sultanın ölümünden sonra kısa da olsa süren barış ve huzur ortamı aranır hale gelmiştir. Bütün bu sebepler XVII. yüzyılda devleti sarsan iç karışıklıklar ve bununla birlikte uzun süren seferler, bozulmaya başlayan ekonomiyi iyice zayıflatmıştır.

Maaşlarını alamayan askerler ya da akçenin değer kaybetmesinden kaynaklanan isyanlar ve eşkıyalık hareketleri Anadolu ve Rumili başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının genelinde başlamıştır. Başlayan isyanlar ve eşkıyalık hareketleri, devletin içinde bulunduğu savaşları fırsat bilip devleti iyice sıkıntıya sokmuştur. Eşkıyalık yapan gerek askeri sınıf mensupları gerekse de baskılardan, savaşlardan ve ekonomik buhrandan sıkılan bir kısım halk köyleri basarak haraç toplayıp, köylüyü yerinden yurdundan etmiştir. Osmanlı Devleti'nde ki iç karışıklıklar ve buna bağlı olarak gelişen durumlar eşkıyalık hareketlerini iyice artmıştır.

Yaptığımız çalışmada ana kaynak olan Mühimme Defterlerini konunun emiyetini anlamak için kısaca tanıtmakta fayda olduğu düşünülmüştür. Bu defter devletin tüm işlerinin görüldüğü “*divan-ı hümayûn*” da tutulan defterlerden birisidir.

Devletin işlerini görmek üzere devlet merkezinde “*divan-ı hümâyûn*” adıyla bütün devlet işlerinde yetkili mercii olarak büyük bir divan vardı. Bu divan devletin siyasi, idari, askeri ve mali gibi her türlü işleriyle meşgul olup, tüm dava ve şikâyetlere de bakardı.⁵⁴

Divan’da idari, örfi işler veziriazam, arazi işleri nişancı, şer’i ve hukuki işler kadıaskerler, mali işler de defterdar tarafından görülürdü. Divanda alınan kararlar ve görülen işler “*Mühimme*”, “*Ahkam*”, “*Tahvil*”, “*Ruus*”, “*Nâme*”, ve “*Ahidname*”, gibi defterlere kaydedilmekte olup “*defterhanede*” muhafaza edilirdi.⁵⁵ Konumuz ile ilgili olan Mühimme Defteri, Divan’da tutulan önemli defterlerden birisidir.

Divan-ı Hümâyûn toplantılarında müzakere edilen dâhili ve harici konulara ait önemli siyasi, askeri, içtimai ve iktisadi gibi her türlü kararların kaydedildiği bu defterlere “*Mühimme Defterleri*” adı verilmiştir.⁵⁶ Mühimme Defteri, devleti ilgilendiren her türlü konu ile ilgili olarak kaleme alınan ferman ve beratı içermekte olup, daha sonra diplomatik kurallara göre yazılmış defterlerdir.

Mühimme Defterlerine ait en erken tarihli iki defter Topkapı Sarayı Müzesi’nde muhafaza edilmektedir. Bunlardan daha erken tarihli olan müzenin arşiv bölümündeki D. 12321 numaralı defter, 1544 sonu ile 1545 başı arasındaki dört buçuk aylık kısa bir döneme ait hükümlerin suretlerini ihtiva eder. İkinci defter ise Koğuşlar 888 katalog numarası altında kütüphane kısmında bulunmaktadır. 1552 yılına ait fermanlardan oluşan bu defterde yer alan kayıtların tarihi tüm bir seneyi kapsamaktadır.⁵⁷

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki Mühimme Defterleri’nin en eskisi ise 1553\961, en sonuncusu ise 1905\1323 tarihlidir. Ancak 1 ve 2 nolu Mühimme

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “*Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*”, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 1.

⁵⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara, 1988, s. 10.

⁵⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (Haz. Yusuf İhsan Genç, Mustafa Küçük ve Diğerleri), İstanbul, 2010, s. 7.; Tefik Temelkuran, “Divan-ı Hümâyûn Mühimme Kalemi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. VI, İstanbul, Ekim/1975, s. 155.

⁵⁷ Géza David, XVI. “Yüzyılda Osmanlı- Habsburg Mücadelesinin Bir Kaynağı Olarak Mühimme Defterleri” (Çev. Özgür Kolçak), *Tarih Dergisi*, S. 53, İstanbul, 2012, s. 306-307.

Defterleri Ruus Defterleri olduğundan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki ilk Mühimme Defteri'nin 3 nolu ve 1558-1560 (966-968) tarihli defter olduğu anlaşılmıştır.⁵⁸ 961-1323(1554-1905) yılları arasındaki 266 ciltlik (20. Defter bulunmadığı gibi esas seri 263 ciltlik olup üç defter sonradan ilave edilmiştir) mühimme tasnifi mevcuttur.⁵⁹ Öte yandan divan defterleri serisinden ve Mühimme defterlerinden ayrılmış olan iki gurup defter de mevcuttur. Bunlar Divan'da görüşülen gizli konularla ilgili karar suretlerinin yer aldığı "*Mühimme-i Mektume*" ve "*Mısır Mühimmeleri*"dir. İlki 1203-1302\1788-1885 yıllarını içine alan 10 defter halinde tasnif edilmiştir. Bu defterde A.DVN. MTM kodu altındaki tasnifte bulunur. Ayrıca Mühimme defteri serisinde de bir tane mektum kayıtlı defter vardır (nr. 259). Mısır ile ilgili olarak bu eyaletin önemi ve işlerinin yoğunluğu açısından buraya ait hükümlerin suretleri ayrıca bir defter serisi olmalıdır. Bu defterler 1119-1333\17051915 yıllarını ihtiva eder ve 15 adettir. İki defterin daha Mühimme defterleri tasnifinde kayıtlı olduğu görülmektedir.⁶⁰ Bir başka husus da Mühimme Defterlerinin sıralanışında aralarındaki tarih yönünden boşlukların ciltlenme esnasında kaybolmuş olan kayıtların bulunamamış olmalarıdır. Fakat daha sonraları köhne ve perakende halde bulunan Mühimme Defterleri'nin ve parçalarının bir araya getirildikleri çıkan defterler mevcut olup bunlara "*Mühimme Zeyli*" defterleri denilmektedir ve sayıları 17'yi bulmuştur.⁶¹

Mühimme Defterleri, hükümlerin tartışıldığı divanlar bakımından farklı isimler ile kaydedilmiştir. Mühimme Defterleri, hükümlerin sadır oldukları divanlar bakımından dört grupta değerlendirilebilir:

"*Mühimme Defterleri*", padişahın payitahta bulunduğu sırada, Sadrazam başkanlığındaki Divan toplantısından çıkan emirlerin kaydolunduğu defterlere denilir.

⁵⁸ Mehmet Ali Ünal, "*44 Numaralı Mühimme Defteri*", Akademi Kitapevi, İzmir, 1995, s. V.

⁵⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Mühimme Defterleri," *TDV İA*, Cilt XXXI, Ankara, 2006, s. 521.

⁶⁰ Feridun Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Miri, Ahkâm-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkâm-ı şikâyet", *TALİD*, Cilt III, S. 5, İstanbul, 2005, s. 125.

⁶¹ Temelkuran, s. 160.

“*Rikab Mühimmesi*”, sadrazamın sefer veya başka bir sebeple payitahttan ayrılırken yerine vekil olarak bıraktığı Rikab kaymakamı veya Sadâret kaymakamı denilen görevli başkanlığında toplanan Divan’da alınan kararların yazıldığı defterlere denilir.

“*Ordu Mühimmesi*”, ordu ile birlikte sefere çıkan sadrazamın sefer sırasında akdettiği Divan toplantılarında alınan kararların yazıldığı defterlerdir.

“*Kaymakamlık Mühimmesi*”, padişah ve sadrazamın aynı anda Dersâdet’ten ayrıldığında, devlet işlerini idare etmek görevlendirilen Sadaret kaymakamının müstakil olarak akdettiği Divanlarda alınan önemli kararların yazıldığı defterlerdir.⁶²

Tezimizin temel kaynağını oluşturan Mühimme Defterlerinin 83, 84, 85 Nolu Defterleri askeri, sosyal, ekonomik konuları kapsamaktadır. Tezimiz bu Mühimme Defterlerinin kayıtlarına yansıyan eşkıyalık hareketlerini ihtiva etmektedir.

Tezimizin temel kaynağı olan “*83 Nolu Mühimme Defteri*”, 1036-1037 / 1626-1628 yıllarını kapsamaktadır. Toplam sayfa sayısı 152’dir. Bu defterde eşkıyalık hareketleri ile ilgili bulunan 6 hükümden yararlanılmıştır. “*84 Nolu Mühimme Defteri*”, 1038-1040/1629-1631 yıllarını kapsamaktadır. Toplamda 60 sayfa olan bu defterde eşkıyalık hareketleri ile ilgili bulunan 34 hükümden yararlanılmıştır. Son defter, “*85 Nolu Mühimme Defteri*” olup, 1040-1041 (1042)/ 1630-1631 (1632) yıllarını kapsamaktadır. 682 sayfa olup 214 hükümden yararlanılmıştır.

Tez başlığımızda da belirttiğimiz gibi tarihi sınırlarımız incelediğimiz defterlerin başlayış ve bitiş tarihi olan 1626-1631 yıllarını kapsamaktadır. İncelediğimiz Mühimme Defterleri’nden örnekler eklerde verilmiştir.

⁶² BOA, s. 7.

1. BÖLÜM: EŞKIYALIK ve EŞKIYALIĞIN ÇIKIŞ SEBEPLERİ

1.1.Eşkiyalığın Tanımı

Arapça “şaki” kelimesinin çoğulu olan eşkiya⁶³ tabiri; yol kesen, azgın, hırsızlık yapan, fesatçı,⁶⁴ dağ hırsızları, haydutlar⁶⁵ olarak tanımlanmıştır. Osmanlı

⁶³ Osmanlı Devleti’nde eşkiyalık faaliyetleri ile ilgili bazı çalışmalar için bkz. Mustafa Öztürk, “XVIII.Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkiyalık Olayları”, *Belleten*, LIV/211, Ankara 1991, s. 963-994; Mehmet İnbaşı, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 237-251; Süleyman Demirci-Hasan Arslan, “Eşkiyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkiyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, Isparta 2012, s. 47-76; Efsan Uzun, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkiyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, *TÜBAR*, XXV, 2009- Bahar, s. 185-214; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları*, YKY, İstanbul, 2013; Mustafa Akdağ, “Celali Fetreti”, *AÜDTCFD*, XVI/1-2, s.53-107; Mustafa Akdağ, “Celali İsyânlarının Başlaması” *A.Ü.D.T.C.F.D*, IV/I, 1946, 23-37; Mustafa Akdağ, “Medreseli İsyânlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-4, 1949, 361-387; Çağatay M. Uluçay, “XVII. Asırda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri”, CHP Manisa Halkevi Yayını, İstanbul, 1994; Karen Barkey, *Eşkiyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev. Zeynep Altıok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015; Mehmet Öz, “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkiyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan özel sayı, s. 226-233; Selim Özcan, “18. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkiyalık Hareketleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlkyardım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun, 2009, s. 83-92; Bilgehan Pamuk, “XVII. Asrın Başlarında Erzurum ve Havalisinde Eşkiyalık Olayları”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlkyardım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun, 2009, s. 49-64; Orhan Türkdoğan, “Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları”, *Belleten*, LX/228, Ankara, 1996, s.389-442; Fatma Acun, “Celali İsyânları(1591-1611)”, (Edt: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca) *Türkler*, Cilt. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 695-708; Ali Bardakoğlu, “Eşkiya”, *TDV İA*, Cilt. XI, s. 463-466; Volkan Ertürk, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkiyalık Faaliyetleri (1553-1574)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl: 10, Bahar 2012, S. 12, s. 97-107; Esra Yakut, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkiyalık ve Cezalandırılması”, *Kebikeç*, S. 33, 2012, s. 21-34; Yunus Koç, “XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Suhte Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2013/Bahar, s. 147-159; William J. Griswold, *Anadolu’da Büyük İsyân*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2011; Sam White, *Osmanlı’da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları* (Çev. Nurettin Elhüseyni), Alfa/Tarih, İstanbul, 2013; Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkiya ve Devlet*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2009; Mehmet Karagöz, “XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkiyalık Olayları”, *OTAM*, V, Ankara 1994, s. 192-207; Ahmet Gündüz, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kayseri’de Eşkiyalık ve Eşkiyalar”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 223-227; Çağatay M. Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944. Saban Bayrak, *Anadolu’da Eşkiyalık Olayları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı 1700-1750)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015, Şaban Bayrak, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Eşkiyalık Olayları”, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya,1998; Ayşegül Hüseyinlioğlu, “Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nde Eşkiyalık Olayları (1594-1607)”, (Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi), Elazığ, 2001.

⁶⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1317, s. 118.

⁶⁵ Ferit Develioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Haz. Aydın Sami Güneşçâl), Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 238.

kaynaklarında “*kat’ü’t-tarik*”⁶⁶ tabiri de kullanılmakla birlikte daha çok “*şaki*”⁶⁷ ve çoğulu “*eşkîya*”⁶⁸ ile “*Celali*”,⁶⁹ “*haramzâde*”⁷⁰ ve “*haydut*”⁷¹ kelimeleri kullanılmıştır. Kalabalık toplulukların şekavetleri ise “*Ekrâd eşkıyası*”,⁷² “*Türkmen eşkıyası*”,⁷³ “*Kazak eşkıyası*”,⁷⁴ “*Arnavut eşkıyası*”,⁷⁵ “*Levend eşkıyası*”,⁷⁶ Türedi eşkıyası, Saruca-Sekban, Suhte vb. biçimde isimlendirilmiştir.⁷⁷

Şaki, “*bedbaht, talihsiz, günahkâr, asi*” manasına gelmektedir. Fakat dilimizde farklı bir anlam kazanarak “*yol kesen*” haydut, harami anlamına gelen “*muharib*” kelimelerin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Eşkîyalık, İslam ceza hukukunda had suçları arasında yer alan “*hırabe*” suçunun Türkçe’deki karşılığını teşkil eder. Eşkîyalık, genelde silahla yahut başka bir şekilde zor kullanarak yol kesip veya baskın yapıp mala, cana, ırza tecavüz eden kamu düzenini ve asayişini ihlal etmekle tanımlanabilir.⁷⁸

Eşkîyalığın hukuksal açıdan tanımlanması ise mal zapt etmek, suikasta bulunmak veya memleketin dâhili emniyetini bozmak için çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi yerleri basarak ya da yakarak, adam öldürerek, yol kesip soygunculuk yapan ve bu fiillerden dolayı mevkuf ve mahpus iken kaçıp silahla dolaşmak suretiyle, emniyet ve asayişini münferit ve toplu olarak tehdit edendir.⁷⁹

Tarihçi Eric Hobsbawm ise, var olan devlet otoritesini tanımayarak ormanlara ya da vahşi doğada yaşamayı seçmiş, rahatsızlıklara yol açmış, vergi ya da haraç

⁶⁶ Süleyman Demirci-Hasan Arslan, “Eşkîyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkîyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Isparta 2012, s. 48.

⁶⁷ BOA., *MD* 84, hk. 101, s. 50.

⁶⁸ T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defteri (MD)* 83, (Haz. Hacı Osman Yıldırım, Vahdettin Atik ve Diğerleri), Ankara, 200, hk. 3, s. 4.

⁶⁹ BOA., *MD* 85, hk. 151, s. 537.

⁷⁰ BOA., *MD* 85, hk. 121, s. 564.

⁷¹ BOA., *MD* 85, hk. 543, s. 151.

⁷² BOA., *MD* 84, hk. 98, s. 49.

⁷³ BOA., *MD* 84, hk. 84, s. 42.

⁷⁴ BOA., *MD* 83, hk. 100, s. 118.

⁷⁵ BOA., *MD* 85, hk. 596, s. 104.

⁷⁶ BOA., *MD* 85, hk. 447, s. 238.

⁷⁷ Mehmet Karagöz, “17. Asrın sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri (1680-1700)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XVI., S. 2, Elazığ, 2006, s. 374.

⁷⁸ Ali Bardakoğlu, “Eşkîya”, *TDV İA*, Cilt. XI, s. 463.

⁷⁹ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963, s. 131.

ödemeyi reddetmiş, kısacası soyguncu-asileri eşkıya olarak tanımlanmıştır.⁸⁰ Ekonomistler ise, “...Eşkivalık Kapitalizm öncesi üretim ve sınıf ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir direnme ve muhalefet hareketi” olarak tanımlarlar. Toplumbilimciler de eşkıyalığı, “Kırsal kesimdeki sınıf kavgasının en keskin biçimlerinden biri ya da bir toplumsal protesto olayı, bir patlama” olarak nitelendirirler.⁸¹ O halde, eşkıyalık kavramının en geniş anlamıyla kanun dışı fiillerin tamamını ihtiva ettiği söylenebilir. Biz de araştırmamızda eşkıyalık tabirini, bu en geniş manasıyla kullanmayı uygun bulduk.

XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı coğrafyasında yaşanan eşkıyalık hareketlerinin çıkış sebeplerini başlıklar altında inceleyeceğiz. Bunların ayrıntılarına geçmeden, genel olarak eşkıyalığın sebeplerini belirtmekte yarar bulmaktayız.

1.2. Eşkivalığın Ortaya Çıkış Sebepleri

Anadolu'nun kırsal kesimi, XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar “celali” denen ve devletin Doğu ve Batı cephesinde savaşıp köylere saldıran bu eşkıyaların tahribatına maruz kalmıştır.⁸² XVII. yüzyılın başlarından itibaren hem askeri hem de mali açıdan devlete önemli külfet getiren seferler devam etmiştir. Anadolu'daki yöneticilerin birçoğunun bu seferlere katılması merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak taşra idarelerinde de otorite boşlukları meydana gelmiştir. Bu durumdan istifade eden bazı kimseler buldukları bölgelerde başına buyruk hareket ederek kanun nizam tanımaz olup Anadolu'nun muhtelif yerlerinde eşkıya grupları oluşturarak huzur ve emniyetin bozulmasına yol açan faaliyetlere yönelmişler.⁸³ Böylece, XVII. yüzyıl eşkıya faaliyetlerine uygun bir zemin hazırlamıştır. Uzun süren savaşlar, ülkedeki sıkıntıyı had safhaya ulaştırmıştır. Osmanlılar, bir taraftan cephede düşmanla savaşırken diğer taraftan eşkıya ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Eşkivalık, devlet gücünün çeşitli iç ve dış sebeplerle zayıf düşmesi ile birlikte gelişen ekonomik ve sosyal sıkıntılar sonucunda

⁸⁰ Eric Hobsbawm, *Eşkivalar*, Çev. Osman Akınhay, Can Matbaacılık, İstanbul, 2011, s. 16.

⁸¹ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkivalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 8.

⁸² Karen Barkey, *Eşkivalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 157

⁸³ Selim Özcan, “18. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkivalık Hareketleri”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkivalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlkyardım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun, 2009, s. 85.

oluşmaktadır. Çünkü eşkıyalığın temelini oluşturan otorite boşluğu, haksızlıkları ve zulmü beraberinde getirmiştir.⁸⁴

Eric Hobsbawm'a göre eşkıyalık "...geleneksel kırsal sınıflı toplumların başka kırsal ya da kentsel, ya da yabancı sınıflı toplumlar, devletler ya da rejimlere karşı direnç gösterdikleri zamanlarda da kendini gösterir." ve "...köylü toplumlarında sınıf, servet ve güç dağılımı bağlamında ortaya çıkar."⁸⁵

Uzun süren savaşlar, ekonomik buhran ve merkezi otoritenin zayıflaması gibi etkenler XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı coğrafyasında eşkıyalık hareketlerinin başlanmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde görülen eşkıyalık hareketlerinin sebeplerini şu başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

1.2.1. Siyasi Sebepler

1.2.1.1. Otorite Boşluğu

XVI. yüzyılın sonlarına doğru gelişen iktisadi, mali ve toplumsal bunalım Celali ayaklanmalarının zeminini hızlandırmıştı. Tüm Anadolu'da etkisini gösteren Celali hareketleri bazen yavaşlayarak bazen de hızlanarak XVII. yüzyıl boyunca sürdü. Siyasal açıdan bakıldığında ise, bu yüzyılın en önemli özelliği merkezi devletin hem başkentte hem de taşrada gücünün önemli ölçüde azalmasıydı.⁸⁶ Bu durum da eşkıyalığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü eşkıyalık, çeşitli iç ve dış nedenlerle devletin merkezi otoritesinin zayıflaması sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁸⁷

XVII. yüzyıl başında padişahın otoritesinin azalmasına, saray kadınlarının özellikle valide sultanların, kimi zaman da başta Karaağalar olmak üzere saray görevlilerinin gitgide artan siyasi rolüyle sebep olmuştur.⁸⁸ Rüşvet ile, iş görmez

⁸⁴ Bilgehan Pamuk, "XVII. Asrın Başlarında Erzurum ve Havalisinde Eşkıyalık Olayları", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlyardıym Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun, 2009, s. 54.

⁸⁵ Hobsbawm, s.10-11.

⁸⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 140.

⁸⁷ Yetkin, s. 8-9.

⁸⁸ Carter Vaughn Findley, "Siyasi Kültür ve Büyük Haneler", *Türkiye Tarihi (1603-1839)*, *Geç Osmanlı İmparatorluğu*, Edt. SuraiyaFaroqhi, Çev. Fethi Aytuna, Cilt. II, Kitap Yayınevi, İstanbul, Şubat 2011, s. 95.

kişiler devlet idarelerinde iş başına gelmiştir.⁸⁹ Bu durum devlet idaresini sarsacak bir hal almıştır.

XVII. yüzyılda iktidarsız, dirayetsiz veya çocuk yaştaki padişahların saltanatları boyunca ümera arasındaki iktidar mücadelesinde kapıkulu ordusunun kullanıldığı görülmektedir. Merkez ordusu güçlü vezirlerce bazen padişaha karşı da kullanılmıştır. IV. Murad'ın veziriazamı Recep Paşa'nın yeniçerileri kışkırtarak padişahı iki defa ayak divanına çağırması ve tehdit etmiştir.⁹⁰ Tüm bu yaşanan olaylar otorite boşluğundan kaynaklanmakta idi. IV. Murad otoriteyi eline aldığı zaman devlet yapısını güçlendirmek için tedbirler almıştır. Devlet otoritesinin zayıflaması IV. Murad'ın eski kurumların işlerliğini tekrar düzeltmeye sevk etmiştir.⁹¹

IV. Murad'ın ölümünden sonra Sultan İbrahim hiç beklemediği saltanat tahtına çıkmıştır. Bu sırada vezir olan Kemankeş Kara Mustafa Paşa devlet işlerini en iyi bir biçimde yürütüyordu.⁹² Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra başa geçen “*Civan Kapıcıbaşı*” lakaplı Sultanzâde Mehmed Paşa'nın ciddiyetsiz tutumu nedeniyle devlette otorite diye bir şey kalmamıştı.⁹³ Bir de Sultan İbrahim'in de devlete işlerine hakim olmaması ve vezir Mehmet Paşa'nın telkinleriyle kendisinin hatasız olduğuna inanan Sultan İbrahim, İstanbul'da çılgınca bir saltanat sürerken yenilgiler, kayıplar ve kısa bir süre önce durulan Anadolu'da isyanlar yeniden çıkmaya başlamıştır.⁹⁴

1.2.1.2. İdarecilerin Keyfi Tutumu

İktisadi darlık ve sıkıntıdan gelen sosyal bunaltının etkisinde, düzeni bozulan bir başka alan, memurluk olmuştur. Devlet hizmetlileri fonksiyonları itibariyle ikiye ayrılmaktaydı. İlki, şeriat kaideleri ile onun yanında yer alan, kökü örf ve padişahın fermanlarına dayanmış diğer bütün kanunları uygulayan, bu çerçevede hüküm

⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar)*, Cilt. III, 1 Kısım, TTK Basımevi, Ankara, 2011, s. 119.

⁹⁰ Mehmet Ali Ünal, “Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlyaydım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun, 2009, s. 33.

⁹¹ Orhan Türkdöğen, “Toplumsal Hareketler Olarak “Celali” Ayaklanmaları ve Günümüz Yansımaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, S. 190, İstanbul, Şubat 2011, s. 27.

⁹² Yücel ve Sevim, s. 85.

⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 223.

⁹⁴ Danişmend, s. 410.

veren, reayayı korumak için hükümet adamlarının işlemlerini de şeriat ve kanun yönlerinden kontrol eden devlet hizmetlileri türüne “ehl-i şer” (yani şeriatla amel edenler) adı verilmekteydi. Memur sınıfının öteki türüne “ehl-i örf” denilir. Bunların görevleri, mahkeme kararlarını, hükümet emirlerini yerine getirmek, memleketin asayişini sağlamak olan memur sınıfı idaredeki görevleri itibariyle günümüz polis ve jandarmasının yerini tutar. İki hizmetli sınıfın celali isyanlarında devletin harcadığı gayretleri hiçe çıkarmışlar.⁹⁵ XVI. yüzyıldan başlamak üzere Osmanlı toplumu, sosyal ekonomik ve bulalım içerisine girmişti. Ekonomik darlık nedeniyle taşradaki askerlerin halka karşı zorbalıklar yaptıkları görülmektedir.⁹⁶ Hükümet işlerini yürütmek ve halkı korumakla sorumlu olan görevliler, merkezi otoritenin zayıflaması ve ekonomik sebeplerden dolayı görevlerinde keyfi tutum sergilemişlerdir.

XVII. yüzyılda yönetici sınıfı da halkın güvenini kaybetmiştir.⁹⁷ Memur tevehhinde rüşvette rol oynamıştır.⁹⁸ Eyaletlerde vali tayininde liyakate değil en fazla para verene itibar edilmiştir.⁹⁹

Celali bölüklerine karşı asayiş sağlamakla görevli olan sancakbeyi ve beylerbeyi kendi işini yapmayı onlardan bir farkı kalmamıştır.¹⁰⁰ Devlet merkezinde otorite zaafa uğrayınca eyaletlerdeki beylerbeyi ve sancakbeylerinin kanunsuz hareketleri baş göstermiş.¹⁰¹ Devlet görevlileri büyük gruplar halinde köylere akın edip yiyecek ve samana el koyuyor, nakdi veya ayni büyük miktarlar talep ediyorlardı (salgun).¹⁰² Beylerbeyleri ve sancakbeyleri maiyetindeki görevlilerle, yasak olduğu halde büyük gruplar halinde il üzerine devre çıkıp haktan kanunsuz vergi almışlardır. Mesela; Anadolu beylerbeyi ve Kütahya mollasına gönderilen hükümde, Anadolu Beylerbeyi Murtaza'nın Subaşları, Kütahya'nın Ermut-ili, Kerki, Virancık, Altuntaş ve diğer nahiyelerinde devr, selamiye, cerime ve salgun adı

⁹⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyancıları”*, YKY, İstanbul, 2013, s. 104.

⁹⁶ Arslantürk, s. 117.

⁹⁷ Arslantürk, s. 112.

⁹⁸ Akdağ, “*Celali İsyancıları*”, s. 107.

⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 120.

¹⁰⁰ Akdağ, “*Celali İsyancıları*”, s. 107.

¹⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 121.

¹⁰² Findley, s. 96.

altında reayadan fazla para ve eşya almışlardır.¹⁰³ Yine Bilecik ve Lefke kadınlarına ve o taraflardaki Kethudası olan Yazıcıoğlu Mehmed'e ve Davud'a gönderilen hükümde beylerbeyi, sancakbeyi ve mütesellimler, il üzerine devre çıkmak yasak olmasına rağmen, Bilecik, Lefke ve Eskişehir il üzerine üç ayda bir adamlar gönderdiği, bunların bedavadan halkın erzakını, devr ve selamiye akçası adı altında 10-15 bin akçalarını alıp zulmettikleri ve halkın evlerine konmuşlardır.¹⁰⁴

25 Şubat 1631 yılında Larende kadısına ve kaza-i mezburda Yeniçeri serdarına gönderilen hükümde, Karaman Beylerbeyi'nin Subaşıları ve adamları, il üzerine devre çıkmanın yasak olmasına rağmen bu yasağa uymayıp devre çıkıp Larende kazasına gelerek ücretsiz yiyecek tedarik etmek, konaklamak ve selamiye adı altında para almak suretiyle halkı mağdur ettiği görülmektedir.¹⁰⁵ Osmanlı ülkesinde devr ve selamiye adı altında Rum Beylerbeyi mütesellimin Subaşısı Ali'nin Taşabad kazası köylerini 40-50 adamla birlikte gezip reayadan haksız yere her köyden 30-40 kuruş topladıkları, karşılıksız olarak yiyeceklerini aldıkları ve daha nice zulümler etmişlerdir.¹⁰⁶

Adalet dağıtması beklenen kadılar bile yaptıkları işlemler için ücret alma hakkını kötüye kullanıyor, gelir elde etme fırsatı aramak üzere devre çıktıkları görülmektedir.¹⁰⁷ Yasak olduğu halde devre çıkıp naipler göndererek, ahalinin bedava erzaklarını aldıkları, “*bî-namâz teftişi*” adı altında veya “*tekâlif-i mirî*” tahsili esnasında ahaliden haksız yere ve fazladan para topladığı görülmektedir.¹⁰⁸ Bu yaşananlara engel olmak için sultanlar sert uyarılar gönderiyor, uyarılara uymayanları “*şiddetle cezalandırmakla*” (eşedd-i siyaset) tehdit ediyor.¹⁰⁹ Mesela, kadıların devre çıkıp, ahaliden haksız yere fazladan para aldığından gönderilen hükümde, haksız işler yapmaktan vazgeçerek aldıkları paraları sahiplerine iade etmeleri; aksi takdirde cezalandırılacakları söylenmiştir.¹¹⁰ Devlet görevlilerin ve eşkıyaların yaptığı suiistimallerin devam etmesi isyanlara, köylülerin şehirlere ya da

¹⁰³ BOA., MD 84, hk. 49, s. 27.

¹⁰⁴ BOA., MD 85, hk. 539, s. 156.

¹⁰⁵ BOA., MD 85, hk. 638, s. 68.

¹⁰⁶ BOA., MD 85, hk. 236, s. 447.

¹⁰⁷ Findley, s. 96.

¹⁰⁸ BOA., MD 85, hk. 387, s. 296.

¹⁰⁹ Findley, s. 96.

¹¹⁰ BOA., MD 85, hk. 387, s. 296.

Osmanlı sınırları ötesine göç etmesine ve tarım yapılan topraklarda tekrar göçebelğe dönülmesine yol açmıştır.¹¹¹

1.2.2. Sosyo-Ekonomik Sebepler

1.2.2.1. Aşiretlerin İskânı

Osmanlı toplumunu meydana getiren önemli unsurlardan biri olan konargöçer denilen ve yarı göçebe hayat yaşayan aşiretler, yerli halkın mükellef tutuldukları vergileri vermezler, buna karşılık kendilerine mahsus bir nizam içinde telakki olunurlardı.¹¹² Ayrıca yaşadıkları hayat tarzlarına göre mevsimden mevsime yaylak ve kışlak arasında sürekli olarak hareket etmektedirler. Kendi kendilerine yeten kapalı bir iktisadi hayat sürmüşlerdir. İl ya da ulus ismi altında gruplandırılan konargöçer halk kendi içinde, “boy” (aşiret), “oymak” (cemaat) ve “oba” (mahalle) bölümlerine ayrılmış. Boy ve oymakların başında bir bey bulunurdu. Bunun idaresinde kethüda ve vergileri toplayan voyvodalar bulunmaktadır.¹¹³

Yörükler ve Türkmenler ya bir evkafın veya bir dirliğin reayasına bağlı olduklarından üzerlerine lazım gelen vergilerini voyvodalarına vermekle yükümlüydüler. Bu vergiler aşiretlere ağır geldiğinden aşiretler bu vergilere karşı çıkıp devlet ile çatışmaya girdiği görülmüştür. Sadece vergilerin ağır oluşu değil gelen memurların vergilere ek olarak gayr-i resmi aldıkları paralarda aşiretlerin konargöçer hayatı devam ettirmesine ve dağlara kaçıp eşkıyalık yapmasına sebep olmuşlardır. Bu sebeplerden dolayı hükümet, aşiret gruplarını gerek yerli halkın muzdarip olmamaları gerekse eşkıyalığa teşebbüs etmemeleri için onları iskâna tabi tutmuşlardır.¹¹⁴

Aşiretlerin eşkıyalık hareketlerine katılması devletin işini daha da zorlaştırmıştır. Devlet bir taraftan savaşlar yaparken diğer taraftan da bu aşiretlerle uğraşmak zorunda kalmıştır.¹¹⁵ Osmanlı devlet adamlarının vergi toplamak, asker

¹¹¹ Findley, s. 96.

¹¹² Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003, s.165; Halaçoğlu, s. 110.

¹¹³ Cengiz Orhunlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 12-14.

¹¹⁴ Ali Rıza Soyucak, *Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri 1640-1675*, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1997, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 25-26.

¹¹⁵ Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.106.

temin etmek ve yerleşik halkın ekinlerini korumak amacıyla aşiretleri yerleşik hayata sevk etmeye çalışmıştır. Ancak uygulamaya konulan iskân politikasına, konargöçer aşiretler direnip memurlarına karşı gelmişlerdir. Bütün bu nedenlerden dolayı konargöçer Türkmenler, hem yerleşik halk hem de devlet memurları tarafından çoğu kez eşkıya olarak kabul edilmişlerdir.¹¹⁶

Osmanlı Devleti aşiretlerin eşkıyalıklarını önlemek için XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca uygulamış olduğu en önemli siyaseti konargöçerlerin iskânı ile uğraşmış olmasıdır. Eşkıyalık yapan konargöçerler boş ve تنها yerlere yerleştirilmeye çalışılmıştır. İskân olunan yerlerin otlak ve su kaynakları bakımından yetersiz olması, iskâna tabi tutulanların zapturapt altına girmek istememesi, iskân sahasından firar eden aşiretlerin takibata uğramalarına yol açmaktaydı. İskânına karar verilen aşiretlerin gösterilen yere yerleşmemek ve ele geçmemek maksadıyla iskân sahasını terk edip eşkıya olmalarına neden olmuştur.¹¹⁷

Aşiretlerin eşkıyalık yapmaları, aşiretlere mensup bireylerin yerleşik nüfusa kıyasla daha kolay eşkıya olmaları, büyük ölçüde kontrol edilemeyişlerinin yanında, akrabalık ve çıkar ilişkileri sebebiyle himaye edilme imkânlarına sahip olmalarındandır. Başka bir sebep ise devlet tarafından tahsis olunan yaylak ve kışlakların yetersiz olmasındandır. Meraları yetersiz olan aşiretler, ya yerli ahalinin ekinlerine, tarlalarına zarar veriyorlar ya da diğer aşiretlerle yaylak kışlak kavgasına tutuşmuşlardır.¹¹⁸

Türkmen ve Kürt aşiretleri belirli bir yerde durmayıp, yaz kış yer değiştirmişlerdir. Aşiretlerin bu gidiş gelişleri yerli halka zarar vermiştir. Daha çok savaş sıralarında fırsat bulup yağmalar yaparak halka zarar vermişlerdir.¹¹⁹ Aşiretlerin incelediğimiz belgelerde yol kesip yağma yaptıkları görülmektedir. 31 Ekim 1629 yılında gönderilen hükümde, Malatya'nın Kömür köyü yakınlarında,

¹¹⁶ Faruk Söylemez, "XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri, 2007/1, s. 71.

¹¹⁷ Saban Bayrak, *Anadolu'da Eşkıyalık Olayları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarı 1700-1750)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 66.

¹¹⁸ Bayrak, s.65-66.

¹¹⁹ Üner, s. 106-107.

Gaviri Ekradı taifesinden bazı şakilerin ticaret erbabının yolunu keserek hayvanlarını, eşyalarını ve paralarını aldıkları görülmektedir.¹²⁰

Aşiretlerin, halka zulüm, talan, gasp gibi fiiller işlerken aynı zamanda birbirinin hayat sahalalarına da tecavüz ettikleri görülmektedir.¹²¹ 30 Ekim 1626 yılında Diyarbakır beylerbeyi ve Amid kadısına gönderilen hükümde Boz-ulus cemaati beyi Behlül ve kethüdası Osman, 200 atlı ile cemaatin üzerine inerek hayvanlarını alıp ve evlerini basarak yağmaladıkları ifade edilmektedir.¹²²

1.2.2.2. Timar Sisteminin Bozulması

Toprak, “*devletin tasarrufu*” altında tebaaya dağıtılmıştır. Tarım üretimi kanunlar ile garanti altına alınmış, ayrıca tarım üretiminin fazlası ordunun bel kemiğini oluşturan timarlı sipahilerine tahsis edilmiştir. Bu rejim, bir yandan toprağa dayalı adaletsiz gelir dağılımının oluşmasını ve toprak aristokrasisinin oluşmasını engellerken diğer yandan da ordunun ihtiyacını devlet hazinesine gerek kalmadan sağlamıştır.¹²³ Osmanlı Devleti’ndeki toprak sistemi farklı nedenlerden dolayı bozulduğu ve bununla beraber bazı usulsüzlüklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlara değinmeden önce Osmanlı Devleti’nin askeri gücünü oluşturan timarlı sipahilerin geçimini sağlayan timarın tanımını yapmakta yarar vardır.

*Timar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masraflarını karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili salahiyetiyle birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada bilhassa defter yazılarındaki senelik geliri 20.000 akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir.”*¹²⁴

Arazisinin gelirine göre dirlik (timar) üç kısma ayrılır. Senelik geliri 19.999 akçeye kadar olan topraklar “*timar*”, 20.000 akçeden 99.999 akçeye kadar olan dirliklere “*zeamet*”, senelik geliri 100.000 akçeden fazla olan dirliklere “*has*”

¹²⁰ BOA, MD 84, hk. 104, s. 52.

¹²¹ Üner, s. 120.

¹²² BOA., MD 84, hk. 102, s. 51.

¹²³ Cüneyt Dumrul ve Yasemin Dumrul, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Balıkesir, 2014, s. 151-152.

¹²⁴ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserleri 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 805.

denir.¹²⁵ Has, genellikle saltanata mensup kişilerle vezirlere, zeametler genellikle üst düzey askeri komutanlara, timar ise düşük rütbeli subaylar ile sıradan timarlı sipahiye tahsis edilirdi.¹²⁶

Osmanlı timar sistemi, Osman Gazi'nin fetihleriyle başlamaktadır. Osman Gazi fethettiği araziye timar olarak askerlerine dağıtmıştır. Osman'ın timar hakkında koyduğu ilkeler şunlardır:

1. Timarların sebepsiz yere sahiplerinden alınmaması.
2. Timar sahibinin ölümü halinde arazinin, timar sahibinin oğluna intikal etmesi.
3. Oğul küçükse, hizmet edecek yaşa gelinceye kadar hizmetkârlarının sefere gitmesi.¹²⁷

Timarların tam teşkilatlanması I. Murad zamanında tamamlanmıştır. Rumeli'de timar sisteminin yerleştirilmesi ve bir kısım esaslarının tespiti Sultan I. Murad Devri'nde gerçekleşmiş olup, bu sistemin tesisinde Rumeli Beylerbeyi Timurtaş'ın önemli hizmetleri olmuştur. Dirliklerin gelirlerine göre timar ve zeamet şeklinde ayırımı da Timurtaş Paşa'nın teşvikiyle Sultan Murad tarafından 1375 yılında yapılmıştır.¹²⁸ I. Murad'ın ölümünden sonra, Timur'la yapılan Ankara Savaşı sebebiyle Osmanlı devletinin teşkilatlanmasında bir duraklama yaşanmıştır. Bu duraklama Fatih devrine kadar devam etmiştir.¹²⁹ Fatih Sultan Mehmed Dönemi'ne geldiğinde timar sistemi yerine oturmuştur.¹³⁰ Fatih Sultan Mehmed, devlet teşkilatını tanzim etmek ve timar sistemini geliştirmek için yeni kanunlar çıkarmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde, timar sistemi istenildiği gibi işlemiş, sipahi ve cebecilerin miktarı 1514 yılında 140 bin kişiyi bulmuştur. Timar teşkilatı

¹²⁵ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Yenigün Matbaası, Ankara, 1978, s. 103.

¹²⁶ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 96.

¹²⁷ Cin, s. 100.

¹²⁸ Mustafa Oflaz, "Osmanlı Dirlik Sistemi" *Türkler*, Cilt X, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara s. 696.

¹²⁹ Cin, s. 100.

¹³⁰ Oflaz, s. 697.

Kanuni Süleyman zamanında gelişiminin doruğuna ulaşmıştır. Tımarlı sipahilerin ve cebecilerin miktarı 200 bine kadar çıkmıştır.¹³¹

Tımar, paranın gelişmediği devirlerde, büyük bir kısmı mahsul olarak toplanmakta olan vergi gelirlerinin nakli, paraya çevrilmesi, merkezi bir devlet hazinesi halinde toplanarak oradan dağıtılması ve bu dağıtılacak paralarla devlet memurlarının geçimlerini sağlaması gibi işlerde kullanılırdı. Osmanlı Devleti bu sistemle “*Tımarlı Sipahi*” denilen bir eyaletlerde bulunan süvari ordusu teşkilatını oluşturmuştur.¹³² Bu “*Tımarlı Sipahi*” denilen askeri gücün savaşlardaki başarılarının önemi oldukça büyüktür. Bu süvari birlikler Osmanlı ordularının en güçlü kanadını oluşturmaktadır. Bu yüzden tımarları hak edenlere verilmesi daima uygun bulunmuştur.¹³³

Tımar, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır. İlk bozulmalar “*düşen dirliklerin*” sipahiliğe yarar kimselere verilmeyerek Hass-ı Hümayun’a katılması veya saray halkı, ümera gibi yüksek zümreye has olarak verilmesi şeklinde başlamıştır. Diğer taraftan Kanuni Devri’nde yalnız seferlerde yararlılık gösteren “*garip yiğitlere*” değil, Anadolu’da isyan eden eşkıya gruplarına karşı hükümete yardımda bulunanlara da dirlik verilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda 1530 yılından itibaren doğu ve batıda devam eden uzun savaşlar tımar sahiplerinin eski düzen ve rahatlığı kaybetmeye başlamasına sebep olmuştur. Kanuni’nin vefatından sonra, pek çok müessesede olduğu gibi dirlik sisteminde de bozulmalar başlamıştır. Dirlik dağıtımında uygulanan esaslara uyulmaması, üst düzey devlet adamlarının tımar dağıtımına müdahale ederek kendi adamlarına dirlikler verdirmeleri, dirliklerin hak edene değil de yüksek zümreye has olanlara verilmesi sistemin bozulmasında rol oynamıştır. Dirlik sisteminin bozulmasında etkili olan bir diğer husus da rüşvet alarak dirlikleri için ehli olmayan kişilere tahsis ettirmek suretiyle tımar ve zemet erbabının giderek yok olmasına sebep olmuştur. Dirlik sistemindeki bu bozulma Osmanlı Devleti’nde tımarla yakın alakalı olan

¹³¹ Cin, s. 100-102.

¹³² Barkan, *Toprak Meselesi*, s. 806.

¹³³ Harun Şahin, “Nasihat-nâme Literatürüne Göre Osmanlı Devleti’nin Sosyo-ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S, 36, İstanbul, 2013, s. 6-7.

askeri sisteminin özellikle de eyaletlerde süvari ordunun bozulmasına neden olmuştur.¹³⁴

Timar sistemindeki bozulma, toprağa bağlı üretimi olumsuz etkilemiş ve reayanın güvenliğini ortadan kaldırarak yerinden oynamasına sebep olmuştur. Hükümet tarafından tedbir olarak uygulanan “*çift bozan akçesi*” de reayayı yerinde tutmaya yetmemiştir. Birçok reaya yaşadığı köyü terk edip çift bozan durumuna düşmüş, bulunduğu beldeyi terk ederek şehirlere yerleşmiştir.¹³⁵ “*Çift bozan akçesi*”, geleneksel ekonomik yapının korunması ve böylece kıtlığın önlenmesi Osmanlı ekonomisinin başlıca hedeflerinden olduğu için üretimi bırakarak göç eden reayaya verilen cezadır.¹³⁶ Devletin iktisadi ve siyasi düzeni kötüye gittikçe, boş insan, çift bozan yığınları büyüyerek XVII. yüzyılın başlarında sosyal düzeni temelinden yıkacak bir kötü kuvvet halini almıştır. “*Çift bozan*” denen olay, köylerden kasaba ve şehirlere doğru, yıldan yıla artan bir insan akını yaratmıştır. Büyük çoğunluğu çift bozanalardan olan bekâr ve gurbet taifesi yüzünden toplumsal dirlik düzenlik yıldan yıla alt üst olma yolunda yürümektedir. Genel olarak kendilerine “*levend*” adı verilen bu insanların (boş dolaşanlar) en çok toplandıkları yöre Marmara çevresiydi. Siyasi, iktisadi, idari sebeplerden dolayı, “*çift bozan*” reayanın arttığı ve bu artışla başıboş levendler çoğalıp soygunculuğa başlamıştır.¹³⁷

Timar sisteminin Kanuni'nin ölümünden sonra bozulmaya başlamasıyla, Vezir Rüstem Paşa zamanında timarlar ilk defa iltizama verilmiştir. “*İltizam*”¹³⁸ usulü, Osmanlı toprak rejimini bozan ve devletin yıkılmasında büyük rol oynayan sebeplerden biri olmuştur. Mültezimler sadece fazla vergi toplamayı istedikleri için

¹³⁴ Oflaz, s. 697.

¹³⁵ Ahmet Kolbaşı, “Koçi Bey Risalesi’ne Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet-Halk Münasebetlerini Etkileyen Faktörler”, *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, s. 12, Diyarbakır, 2008, s. 126.

¹³⁶ Toprağını bırakan reayaya “çift bozan” denilmektedir. Çift bozan köylü 10 ve ya 15 yıl içerisinde ele geçirilirse, sipahi tarafından geri getirilmektedir. Çift bozan köylüden, durumuna göre 300 akçe, 150 akça veya 75 akçe “çift bozan resmi” alınmaktaydı. (bkz. Ramazan Günay ve Abdullah Demir, *Osmanlı Devleti’nde İktisadi Hayat (Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Fetvaları)*, SAGE Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 41.)

¹³⁷ Akdağ, “*Celali İsyantarı*”, s.92-96.

¹³⁸ Lüzum kökünden türeyen iltizam sözlükte “gerekli sayma, üzerine alma, bir tarafı tutma” gibi anlamlara gelir. Terim olarak “özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması” demektir. Bu işi yapan kişiye mültezim denir. İltizamla eş anlamlı olarak deruhde, tevcih, fûruht, ihaleve taahhüt tabirleri de kullanılmıştır. (bkz. Mehmet Genç, “İltizam”, *TDV İA*, Cilt XXII, Ankara, 2001, s. 154.)

reaya bundan zarar görmüştür. II. Selim'in saltanatı sırasında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, bu bozulmanın önüne geçmek konusunda bir takım tedbirler almış. III. Murad devrinde timar sistemindeki bozukluklar daha da artmıştır. Timar sahipleri, sadrazama rüşvet verecek görevleri yapmaktan kaçmışlardır. Beylerbeyi, timarları ehline değil en çok rüşvet verenlere vermiştir. Rüşvetle beylerbeylerini ve vezirleri avucuna alan dirlik sahipleri, timarlarının vergilerini iltizama vermişler ve mültezimlerden aldıkları parayla keyiflerine bakmışlardır. Mültezimler de reayayı sıkıştırarak zor durumda bırakmışlardır. Osmanlı'nın Batı'ya göre teknoloji ve ekonomiden geri kalması, savaşları kaybetmesi dirlik sistemini sarsmıştır. Timar önceleri ehil kimselere verilirken ekonomik sıkıntılardan dolayı kısa sürede gelir getiren ve en yüksek fiyatı veren mültezimlere devredilmeye başlanmıştır. III. Mehmet (1595-1603) zamanında, artık timar kanunlarına riayet edilmez olmuştur. I. Ahmet (1603-1617) devrinde dirliklerin düzeltilmesine karar verilmiştir. Fakat bu düzeltim çabaları bir netice vermemiştir. 1623 yılında padişah olan IV. Murad, Koçi Bey risalesinden aldığı ilhamla timar sistemini ıslah etmek istemiş, iki kere yoklama yaptırarak defterleri gözden geçirtmiş, haksız olarak dirlik alanların beraatlarını ellerinden almıştır.¹³⁹

IV. Murad dönemindeki timar sisteminde ıslah çabalarına rağmen 31 Ekim 1630'da Ağrıboz sancağında, İstefe nahiyesindeki Doşa isimli köyden 6.000 bin akça timara mutasarrıf olan Derya Müteferrikası Mehmed'in, timarını Mustafa adında meçhul birisine devrettiği ve bölüğe çıktığını söyleyerek eşkıya olmaya devam etmiştir.¹⁴⁰ Bir başka hadise de İnebahtı sancağında 6000 akça timarı olan Derya'nın eşkıya olması ve timarı reayasına zulmetmesiydi.¹⁴¹ Yine başka bir hükümde, Bolu sancağının Pencşenbih nahiyesine bağlı Nacak köyü ve çevresinde 3.000 akça timar sahibi olan Abdalbaki, kendi halinde olmayıp etrafına topladığı 40-50 atlı ile eşkıyalık yaptığı belgelere yansımıştır.¹⁴² Timar sistemindeki bozulmaya yönelik çalışmaların sonuç vermediğini ve timar sahiplerinin sefere gitmeyip, halkına zulüm

¹³⁹ Cin, s. 107-109.

¹⁴⁰ BOA., MD 85, hk. 9, s. 675.

¹⁴¹ BOA., MD 85, hk. 284, s. 398.

¹⁴² BOA., MD 85, hk. 600, s. 103.

ettiğini etrafına adam toplayıp eşkıyalık yaptıklarını hükümlerde daha net bir şekilde görmekteyiz.

IV. Murad'ın başlattığı ıslahat hareketlerini, I. İbrahim (1640-1648) Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa, devam ettirmek istemiş fakat idam edilmesi sebebiyle buna muvaffak olamamıştır.¹⁴³

Koçi Bey Risalesinde, timar ve zeamet sisteminin bozulmasının yarattığı olumsuzluklar şu şekilde aktarılmıştır;

“velhasıl zeamet ve tımarın bu hale gelmesine sebep, budur ki: Şimdi açılan zeamet ve tımarları İstanbul'dan vezir-i azam vermektedir. Çünkü beylerbeyliği, ehliyetsiz kimselere verdikleri vakit, ehliyetli olanlar, Divan-ı Hümayun'a gelip, şikâyete derlerdi. Fakat vezir-i azam olanlar, ehliyetsizler verince hak sahibi olanlar kime varıp, şikâyet eylesinler?”

Akıncı taifesi dahi kimi ulufeli kul, kimi kul namına olup, kimi akıncılığını inkâr edip ancak iki bin akıncı kalmıştır. Yörükler ve müsellemler taifesi mukataaya bağlandı. Anadolu vilayetlerinde olan piyadeler tımar olup adını mensuh (hükümsüz bırakılmış) koydular. Hala adı geçen taifelerden Sefer-i hümayun'a hiç kimse gitmeyip, onların hizmetlerini mevcut olan tımar erbabı kulları görür oldular. Velhasıl, tımar erbabı ki, din askerlerinin seçmeleridir, ırgat işini görür oldular...”¹⁴⁴

Neticede Osmanlı Devleti için büyük bir önem taşıyan timar sistemi bozulmuştur. Devletin bel kemiğini oluşturan bu sistem, merkezi otoritenin zayıflamasıyla iyice bozulmuştur.

Timarlı sipahilerin azalması “kapı kulları”¹⁴⁵ denilen askerlere olan ihtiyacı iyice artırmıştır. Kapıkulları ulufeler üzerinden maaş aldıklarından, devletin ekonomisi iyice zayıflamıştır. Timarlı sipahilerin azalması, kalanında geri hizmetlerde kullanılması neticesinde doğan boşluk kapı kulları askerleriyle kapatılmaya çalışılmıştır. Bu askerlerin sayısı artıkça maliyetleri de hazineye ağır yük getirmiştir.¹⁴⁶

Devlet mali sıkıntı içerisinde olup tımarları satmıştır, fakat bu paralar devlet bütçesine girmemekte, gücü yetenin ve akrabasının cebine girmektedir. Naima'ya

¹⁴³ Cin, s. 109.

¹⁴⁴ Kolbaşı, s. 126.

¹⁴⁵ Osmanlılar'da doğrudan padişaha bağlı olarak sarayda görevli maaşlı askerî zümreler için bu vasıflarını belirtmek üzere kullanılan kapıkulu terimi zamanla varlıklı veya nüfuz sahibi kimselerin hizmetinde bulunanları da ifade etmiştir. Kısaca, Osmanlı Devleti'nin merkez kuvvetlerini teşkil eden maaşlı askerlerin genel adı. (bkz. Abdülkadir Özcan, “Kapıkulu” *TDV İA*, Cilt. XXIV, Ankara, 2001, s. 349.)

¹⁴⁶ Soyucak, s. 32.

göre timar sisteminin bozulması köylüleri yurtlarından çıkartmış başıboş bırakmıştır. Vergiden kesilen halk büyük şehirlere doğru göç etmeye başlamıştır.¹⁴⁷

Timar düzeni, XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren iyice bozulmaya başlamıştır. Yoksullaşan sipahiler timarını terk ederken devlet adına vergi toplama yetkisi mültezimlere devredilmiştir. Devlet adına vergi toplayanların baskılarına dayanamayan ümeranın çevresinde toplanan sekban bölüklerinin talepleri ve yaygınlaşan eşkıyalık hareketleri tarımla uğraşan köylülerin topraklarını terk etmeye mecbur bırakmıştır.¹⁴⁸

1.2.2.3. Eşya Fiyatlarının Yükselmesi

Osmanlı fiyat politikasını, siyasi, hukuki ve iktisadi anlayışı ve örgütlenmesi dâhilinde, bir bütün içerisinde incelemek gerekmektedir. Çok geniş bir coğrafi alana hâkim olan Osmanlı Devleti, şer‘i ve örfi hukuka dayalı güçlü bir merkezi otoriteye sahipti. İdari sistemi, sahip olduğu coğrafyanın, tarihi ve etnik özelliklerine göre farklılıklar gösterirken, idaresi altında yaşayan topluluklar arasında hiçbir fark gözetilmez, aksine, reaya, “*padişaha Allah’ın bir emaneti*” olarak görülürdü. Bu anlayışa sahip olan devlet, bir taraftan halkını koruyup gözetirken, öte yandan da esnaf teşekküllerinin hak ve menfaatlerini de koruyacaktır. Her ikisi arasındaki bu hassas dengeyi korumak, devletin başta gelen görevlerindendi.¹⁴⁹

Üretimin miktarı yanında kalitesi ve standartlara uygunluğu denetim altına alınmıştır. Bu fiyat ve kalite denetimi narh sistemi ile sağlanmıştır.¹⁵⁰ Böyle bir müessesenin olması ülke fiyat artışlarını kontrol altında olması demektir. Fakat bu durum böyle olmamıştır. Uzun süren seferler, timar sisteminin bozulması, “*çift bozan*” reayanın çoğalmasıyla birlikte üretimde de bir düşüş meydana getirmiş ve Fiyat Devrimi’nin etkisiyle ülkedeki fiyatlar hızla yükselmeye başlamıştır.

XVI. yüzyılda Eski Dünya’yı ve Doğu Akdeniz havzasıyla Osmanlı Devleti’ni sarsan olaylardan biri Fiyat Devrimi’dir. XVI. yüzyılın başlarından 1600

¹⁴⁷ Arslantürk, s.116.

¹⁴⁸ Pamuk, *İktisadi Tarihi*, s. 155.

¹⁴⁹ Mustafa Öztürk, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlihi” *Türkler*, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca *Türkler*, Cilt X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 843.

¹⁵⁰ Ahmet Tabakoğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi”, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca *Türkler*, Cilt X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 676.

veya 1650 yılına kadar geçen 100-150 yıllık sürede ilk önce Batı ve Güney Avrupa'da, sonra da Eski Dünya'nın diğer bölgelerinde fiyatlar hızlı bir artış eğilimi içine girmiştir. Yani altın ve gümüş gibi değerli madenlerin satın alma gücünde büyük bir değişiklik olmuştur. Fiyat Devrimi'nin sebeplerinden birisi, ekonominin üretim hacminin ve paranın dolaşım hızının fazla değişmediği koşullarda fiyatların, tedavüldeki para miktarıyla doğru orantılı olarak artması, diğer bir sebep ise, arz ve talep dengeleri ve onların arasındaki uzun vadeli iktisadi, demografik ve toplumsal gelişmelerdeki değişimlerdir. XVI. yüzyıl boyunca Avrupa çok hızlı nüfus artışlarına sahne olmuştur. Tarımsal yapılar bu hızlı nüfus artışları karşısında yeterli olmamıştır. Tarımsal ürünler diğer ürünlerin fiyatlarından daha hızlı artmıştır. Tarımsal ürünlerin fiyatları arttıkça, arazi fiyatları ve toprak kiralari da yükselmiştir.¹⁵¹ Sanayi ürünlerinde de büyük bir fiyat artışı gözlenmektedir. 1600'lerden sonra Osmanlı sanayisinin, özellikle madenlerde ve tekstilde Avrupa rekabeti karşısında gerileyici süreci, önemli ölçüde fiyat hareketleriyle ilişkili olduğu görülmektedir.¹⁵²

Batı Avrupa'da başlayan fiyat hareketleri, Eski Dünya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de esas olarak uzun mesafeli ticaret yoluyla yayılmıştır. Batı Avrupa'da genel fiyat düzeninin yükselmeye başlaması ve bu arada tarımsal ürünlerin fiyatlarının diğer fiyatlardan daha hızlı artması sonucunda Akdeniz'in batı ve doğu havzalarındaki fiyat düzeyleri arasında önemli bir farklılık oluşmuştur. Avrupalı tüccarlar Osmanlı Devleti'ne gelerek hem buğday gibi gıda maddelerini, hem de loncaların kullandığı hammaddelere yüksek fiyat vererek Batı'ya göndermişlerdir. Batı'da ki fiyat hareketleri böylece ticaret yoluyla Doğu'ya geçmiştir. Ticaret yoluyla Osmanlı ülkesine büyük miktarlarda değerli madenler girmiştir. Dolaşımdaki altın ve gümüş miktarının artması da fiyat artışlarına süreklilik kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'nde fiyatların XVI. yüzyıl boyunca arttığını ve 1600'lerin hemen başında en yüksek noktaya ulaştıktan sonra, XVII. yüzyılın ortalarına kadar yavaş bir gerileme eğilimi içine girdiği görülmüştür.¹⁵³ Fiyat Devrimi, Osmanlı Devleti'nde de kendini göstermiştir. Eşya fiyatlarında artışın

¹⁵¹ Pamuk, *İktisadi Tarih*, s. 105-107.

¹⁵² Halil İnalçık, *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- III (Köprülüler Devri)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 14.

¹⁵³ Pamuk, *İktisadi Tarih*, s. 116-117.

olması Fiyat Devrimi'nin Osmanlı ekonomisine olan etkisinin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Altın gümüş darlığı yüzünden, devletin para rejiminde görülen bozulma hadisesi ile birlikte, başka bir ekonomik olayın da iyice geliştiğini görüyoruz ki, oda eşya fiyatlarının yükselmesi olmuştur. Osmanlı parasının değer kaybetmesi ve Avrupa'nın Türkiye'nin iç pazarlarında gösterdiği faaliyet eşya fiyatlarında artışa sebep olmuştur. Ayrıca 1596 ile 1603 yıllarında fiyatlarda olduğundan fazla bir pahalılaşıma olmuştur. Bu anormal durum doğrudan, doğruya Celali karışıklığı ve "akçenin kesadı" denen bir nevi enflasyon ile ilgili olmuştur.¹⁵⁴

1.2.2.4. Paranın Değer Kaybetmesi

Balkanlar ve Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin temel para birimi gümüş içerikli akçe idi.¹⁵⁵ Osmanlı mali sisteminde para rejiminin temelini "akçe" denilen sikke teşkil etmiştir.¹⁵⁶ İlk Osmanlı akçası 1328 yılında basılmış, ancak I. Bayezid döneminde rastlayan 1389'da ki akçe üzerine tarih yazılmıştır.¹⁵⁷

Osmanlılar tarafından başlangıçta "gümüş sikke", XV. yüzyıldan itibaren de genel anlamda "para" karşılığı olarak kullanılan bir terimdir. Akçenin ayarı ve nizami ağırlığının zaman içinde geçirdiği değişiklikler olmuştur.¹⁵⁸ Akçenin geçirdiği değişiklikler altının karşısında olan değerini de azaltmak zorunluluğunu göstermiştir.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devletin temel para birimi olan akçe giderek değer kaybetmiştir. Yaklaşık 360 yıl tedavülde kalarak iç ve dış tesirlerle XVII. yüzyıl sonlarında daha fazla taşış edilemeyecek kadar küçüldü.¹⁶⁰

Osmanlı para düzeninin temel birimi olan akçenin XVI. yüzyıl sonlarına kadar istikrarını koruduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı parasında küçük oranlı

¹⁵⁴ Akdağ, *Celali İsyamları*, s. 41-43.

¹⁵⁵ Pamuk, *İktisadi Tarih*, s. 113.

¹⁵⁶ Akdağ, *Celali İsyamları*, s. 36.

¹⁵⁷ M. Berlin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*, Çev. Oğuz Ceylan, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999, s. 100-101.

¹⁵⁸ Halil Sahillioğlu, "Akçe", *TDV İA*, Cilt II, Ankara, 1989, s. 226.

¹⁵⁹ Mustafa Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler*, Cilt X, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 808.

¹⁶⁰ Öztürk, *Para*, s. 806.

tağşişlerin en önemlileri II. Mehmed tarafından yapılmıştır. Akçenin görece istikrar dönemi yaklaşık olarak 1585 yılında sona ermiştir. Bu tarihte gerçekleştirilen “tağşiş”¹⁶¹ işlemi yalnızca Osmanlı para tarihi açısından değil, Osmanlı ekonomisi açısından da önemli bir dönüm noktasını oluşturur.¹⁶² Aşağıda verdiğimiz tabloda görüldüğü gibi bu tağşiş işlemiyle 100 dirhem gümüşten kesilen akçe miktarı 450’den 800’e çıkartılmıştır. Başka bir deyişle 1 akçenin içindeki saf gümüş miktarı 0.682 gramdan 0.384 grama, yaklaşık olarak yarıya indirilmiştir. 1585 yılından sonra akçedeki gümüşün gramında XVII. yüzyılın sonlarına kadar sürekli bir azalma görülmüştür. Bu durum maaşları akçe olarak verilen sınıflar tarafından hoş karşılanmayacak ve ayaklanmalara, eşkıyalıklara ve toplumda da kendini hissettirecek olumsuzluklara sebep olacaktır.

Akçenin gümüşünün resmen ayarlanma tarihi ise 1697’dir. Bu tarihten sonra darp edilen akçeler yüzde on oranında bakır ihtiva etmektedir. Akçenin zamanla ağırlığında meydana gelen düşüşlerin yazılı belge ile tespit edilenleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Yüz dirhem gümüşten adet olarak tespit edilen ağırlık ve gram karşılığı şöyle olmuştur.¹⁶³

¹⁶¹ Madeni para düzenini kullanan devletlerin ve bu arada Osmanlı Devleti’nin başvurduğu önemli bir işlemdir. Tağşiş sırasında devlet dolaşımında ki gümüş ya da altın sikkeleri piyasadan toplar ve bunların içindeki değerli maden içeriğini azaltarak yeniden piyasaya sürer. (bkz. Pamuk, *İktisadi Tarih*, s. 115.)

¹⁶² Pamuk, *İktisadi Tarih*, s. 115.

¹⁶³ Halil Sahillioğlu, “Akçe”, *TDV İA*, Cilt II, Ankara, 1989, s. 226.

Tablo 1. Akçenin Tarihi Süreç İçerisinde Değer Kaybetmesi¹⁶⁴

Yıl	Yüz Dirhemden Adet	Gr.
1431	260	1.181
1460	330	0.931
1480	400	0.768
1491	420	0.731
1572	450	0.682
1584-1586	800	0.384
1600	950	0.323
1618, 1624, 1641	1000	0.307
1685	1250	0.256
1688	1700	0.188
1692	2300	0.139
1696	1900	0.169
1697	1800	0.178
1705	1900	0.169

Tabloda görüldüğü gibi akçe giderek küçülmüş, incelmış ve iktisadi bir değer taşıyamaz hale gelmiştir.

Kıtalar arası gümüş akışı ve devletin şiddetli mali zorlukları sonucu ortaya çıkan problemler nedeniyle 1580'lerden 1640'lara kadar olan dönem akçe için olağanüstü istikrarsızlığa sahne olduğu görülmektedir. Gümüş sikkelerin taklitleri çoğalmıştır. Akçenin içeriğinin sık sık tağşişten geçmesi büyük problemler çıkarmıştır. Bu problemler çoğu zaman ekonomi üzerinde olumsuz etkilerle krizlere sebep olmuştur. Bu durum devleti akçe için yeni bir standart kurma girişiminde

¹⁶⁴ Sahillioğlu, "Akçe", s. 226.

bulunmasına sevk etmiştir. Tashih-i sikke (sikkenin düzeltilmesi) olarak adlandırılan bu operasyonlar 1600, 1618, 1624 ve 1640 yıllarında gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁵

Osmanlı Devleti'nde tağşişlerin en önemli ve en sık görülen nedeni, devletin piyasaya daha fazla para sürerek ek gelir sağlamasıdır. Bu nedenle, tağşiş yalnızca bir devalüasyon olarak değil aynı zamanda bütçe açıklarını kapatmak amacıyla devletin ek para basması için yaptığı bir işlem olduğunu da söyleyebiliriz.¹⁶⁶

Tağşişler, kısa vadede devlete gelir sağlayan mali politika aracı olarak görülmektedir.¹⁶⁷ Çünkü tağşiş işlemi sayesinde, bir yandan dolaşıma sokulacak para miktarı artıyor, bir yandan da devletin elinde ödemeleri için kullanabileceği yeni bir kaynak yaratılmış oluyordu. Bu durum devletten akçe üzerinden belirli bir miktar maaş alan görevlilerce iyi karşılanmamıştır. Maaşlarının satın alma gücü azaldığından, maaşlı devlet görevlileri ve yeniçeriler direnişe geçip ayaklanmaya başlamışlardır. Maaşlarının satın alma gücünü korumak ya da tağşişe bağlı olarak maaşlarına zam gelmesini talep etmişlerdir.¹⁶⁸ Ayrıca akçe üzerinden sabit ödeme bekleyen kesimler zarar gördüğü için tağşişi iyi karşılamamışlardır. Bunların içinde köylülerden topladıkları vergilerin bir bölümünü akçe cinsinden alan sipahiler de vardır. Lonca üyeleri, esnaf, dükkân sahipleri ve küçük tüccarlarla ücretli olarak çalışan zanaatkârlar tağşişler ve onu izleyen fiyat artışlarından olumsuz etkilenmişlerdir.¹⁶⁹

XVI. yüzyıl Osmanlı ekonomisinin tarihinde bir dönüm noktası oluşturan 1585 tağşişi, Osmanlı Devleti için kolay ve parlak günlerin artık geride kaldığının habercisi olmuştur. 1585 tağşişiyle, devletin mali bunalımı da yeni bir aşamaya ulaşmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Şevket Pamuk, "Money in The Ottoman Empire (1326-1914)", Suraiya Faroqhi, Bruce Mc Gowan, Donald Quataert and Şevket Pamuk, *An Economic and Social History of The Ottoman Empire (1600-1914)*, Edt. Halil İnalçık and Donald Quataert, Vol. II, Cambridge University Press, 2004, p. 962.

¹⁶⁶ Pamuk, *İktisadi Tarih*, s.115.

¹⁶⁷ Şevket Pamuk, "Osmanlılarda Para ve Enflasyon", *Cogito, "Osmanlılar Özel Sayı"*, Edt. Vedat Çorlu, YKY, İstanbul, 1999, s.181.

¹⁶⁸ Pamuk, *İktisadi Tarih*, s.115-116.

¹⁶⁹ Pamuk, *Para ve Enflasyon*, s. 183.

¹⁷⁰ Pamuk, *İktisadi Tarih*, s. 119.

XVII. yüzyılın para tarihine baktığımızda bir önceki yüzyıla göre keskin karşıtlıklar göstermektedir. XVI. yüzyıl, nispeten mali istikrarla ve iktisadi büyümeyle birlikte altın ve gümüşün bollaşmasına bağlı olarak ekonominin büyüyen parasallaşmasıyla öne çıkmıştı. Bu yönelimlerin hepsi 1580'lerden sonra tersine dönmüştür. XVII. yüzyıl boyunca mali krizler tekrar eden bir sorun olarak kaldı. Bu dönemde Celali isyanları gibi iç problemlere genellikle dış problemler savaşlarda eşlik etmektedir.¹⁷¹

1.2.2.5. Ahlaki Çöküntü

Eşkıyalığın genel sebeplerinden birisi de devlet ve toplum hayatını düzenleyen müesseselerde görülen bozulmaya bağlı olarak yaşanan ahlaki çözülmüştür. Kanuni Sultan Süleyman zamanında başlayan devlet ve toplum hayatındaki ahlaki çöküş¹⁷² XVII. yüzyıl kaynaklarında bu durum bütün açıklığıyla ifade edilmiştir.

Genel ahlakın bozulması iktisadi davranışlarda da kendini göstermiştir; iktisadi ahlakın bozulmasıyla fertler kaba ve kolay kazançları yönelmiştir. Bazen açıkça, yağma, yol kesme, soygun bazen de reyanın gelirine çeşitli bahanelerle el koyarak kolay kazanma tercih edilmiştir.¹⁷³

İnceleme alanımız olan Mühimme defterlerinde ahlaki çöküşün had safhaya ulaştığını görmekteyiz; “*ev basma, halktan haksız yere para alma, halkın eşya ve hayvanlarını el koyma*”,¹⁷⁴ “*ırza tecavüz, adam yaralama ve öldürme*”,¹⁷⁵ “*hırsızlık yapma*”,¹⁷⁶ “*yol kesme*”,¹⁷⁷ “*kervan basma*”,¹⁷⁸ “*kız kaçırma*”,¹⁷⁹ “*insanların*

¹⁷¹ Pamuk, *Money*, p. 961.

¹⁷² Bayrak, s. 67-68.

¹⁷³ Bayrak, s. 69.

¹⁷⁴ BOA., *MD 84*, hk. 49, s. 27; hk. 110, s.55; hk. 39, s.22; hk. 28, s.17; hk. 110/55; hk. 48, s. 26; hk. 11, s.7, hk. 51, s.28; hk. 102, s.51; hk. 104, s.52; hk. 41, s. 23; hk. 101, s. 50; BOA., *MD 85*,hk. 479, s. 207; hk. 638, s.68; hk. 236, s.447; hk. 175, s.511; hk. 216, s. 468; hk. 448, s. 239; hk. 637, s. 72; hk. 600, s. 103; hk. 711, s. 4; hk. 56, s. 30; hk. 453, s. 237; hk. 707, s. 7; hk. 234, s. 451; hk. 148, s. 539; hk. 151, s. 537; hk. 535, s. 157; hk. 552, s. 140; BA., *MD 83*, hk. 61, s. 75.

¹⁷⁵ BOA., *MD 85*, hk. 621, s. 85; hk. 53, s. 635; hk. 627, s. 78; hk. 18, s. 666; hk. 204, s. 481; hk. 259, s. 424; hk. 115, s. 573; hk. 668, s. 45; hk. 163, s. 521; hk. 540, s. 152; hk. 579, s. 121; BA., *MD 84*, hk. 124, s. 60; hk. 84, s. 42; hk. 120, s. 58; hk. 26, s. 15; hk. 67, s. 35.

¹⁷⁶ BOA.,*MD 85*, hk. 90, s. 596; hk. 62, s. 625.

¹⁷⁷ BOA., *MD 85*, hk. 496, s.190; hk. 254, s. 432; hk. 335, s. 348; BOA., *MD 84*, hk. 98, s. 49.

¹⁷⁸ BOA., *MD 85*, hk. 503, s. 185; hk. 504, s. 184.

¹⁷⁹ BOA., *MD 84*, hk. 65, s. 34; hk. 73, s. 611.

mallarını çalma”¹⁸⁰ gibi birçok olay yaşanmıştır. Hem askeri sınıf mensupları hem de halk tarafından gerçekleştirilen bu olaylar ikinci ve üçüncü bölümlerde detaylı olarak inceleyeceğiz.

Eşkiyalık hareketlerini incelediğimiz bölümlerde birçok örnekte görülen farklı zümrelerden eşkıyaların, gerçekleştirdiği hadisenin büyük bir ahlaki çöküşün tezahürü olduğu açıkça ortaya koymaktadır. Mesela, askeri sınıf mensubunun yaptığı eşkıyalık hareketleri başlığı altında incelediğimiz kadılık müessesinin bozulduğunu görmekteyiz. Kadılar da ahlaka uygun olmayan durumlar sergilemiştir. 13 Aralık 1630 yılında, Bolu sakinlerinden Safi isimli kadı, oğlu Yahya ve hizmetkârlarından Ahmet, Bali ve dilsiz, Yeniçeri Musli'nin evini basıp, öldürmeye kalkışmışlardır. Ayrıca Musli'nin kızını kaçırdıkları görülmektedir.¹⁸¹

Askeri sınıf mensuplarının zulümleri kadar ahlaksızlıkları da şikâyet konusu olmaktadır. Halk arasında da ahlaki çöküş söz konusudur. 12 Ağustos 1629'da Sandıklı'da, Piri, Şaban ve Yusuf adlı şakilerin Hasan'ın kızının bekâretini bozdukları ve kız kardeşine zina kast ettikleri olayı belgelere yansımıştır.¹⁸²

İşsiz güçsüz insanlar “*levendler*”, ahlak düzeni yönünde oldukça yıkıcı olmuştur. Bunların pek çoğu, köylerinden yurtlarından bekâr halde çıkıp şehirlerde bekâr odalarında üç beş bekâr bir arada kalmıştır. Bu durum fuhuşu ve homoseksüelliği beraberinde artırmıştır.¹⁸³ Mühimme defterlerinde işsiz güçsüz insanlardan oluşan levend diye tanımlanan grupların kılık değiştirerek silah taşıyıp halka zulüm ettiği, yeniçeri kılığında gezip yeniçerilerle birlikte hareket ettiğine dair birçok hüküm bulunmaktadır.¹⁸⁴ Bu hükümleri ulufeli askerler ve levendlerin yaptığı eşkıyalık hareketleri başlığı altında detaylı olarak inceleyeceğiz.

Görülüyor ki ahlaki değerler zayıf kişiler, uygun zemin bulunca kanunsuz hareketlere yönelmektedir. Toplumda yaşanan iktisadi sıkıntılar, genel ahlakın

¹⁸⁰ BOA., *MD 85*, hk. 668, s. 45; hk. 547, s. 145.

¹⁸¹ BOA., *MD 85*, hk. 73, s. 611.

¹⁸² BOA., *MD 84*, hk. 67, s. 35.

¹⁸³ Akdağ, *Celali İsyantarı*, s. 95-96.

¹⁸⁴ BOA., *MD 85*, hk. 69/618; hk. 651/56; hk. 498/192.

bozulmasına neden olmuştur.¹⁸⁵ Bu durumu incelediğimiz hükümlerde daha net bir şekilde görmekteyiz.

1.2.2.6. Vergi Çeşitliliği ve Vergilerin Ağırlaştırılması

Osmanlı Devleti'nde vergi alma işinde, nevi ve miktar tayin olunurken iki prensipten hareket edilmektedir. Birisi İslam hukuku, diğeri örf hukukudur. “*tekâlif-i şer'iyye*” (cizye, ağnam, öşür ve saire...) tamamıyla İslami kaidelerin vergileridir. “*tekâli-i örfiyye*” ise geleneklere dayanarak konmuş “*resimler*”dir.¹⁸⁶ Akdağ, bütün devlet vergilerini iki kısım olarak değerlendirmiştir:

“Birinci kısım vergiler umuniyetle “raiyye” denen köylü mükelleflerden ve şehirlerde ticaretle ilişkileri olanlardan alınır. Bunlar, kanunnamelerle en ince teferruatına kadar tarif ve “akçe” olarak tayin olunmuşlardır. Zamanla değişmemekte ve sabit kalmaktadırlar. İkinci kısım vergiler, tekâlif-i divaniyye vergileri ile cizyeden ibarettirler. Bunları doğrudan doğruya devlet kendisi tahsis ediyor, miktarları her sene fermanlarla tayin olunuyordu. Seferlere çıkılırken şehirdeki esnaftan istenen “orducular” bir nevi tekâlif-i divaniyyedir ve bunda da miktar zamana tabi oluyordu.”¹⁸⁷

Fiyat Devriminin etkisiyle sipahilerin tarımsal üreticilerden nakit olarak topladıkları “*çift resmi*” (yıllık vergi) gibi vergiler erozyona uğramıştır. Merkezi devlet, söz konusu vergilerin miktarlarını artan fiyatlarla birlikte sık sık yeniden düzenlemek yerine başka bir yola başvurmuştur. Savaş gibi olağanüstü durumlarda doğrudan doğruya topladığı “*avarız-ı divaniyye*” ve “*tekalif-i örfiyye*” gibi olağanüstü vergileri sık sık talep etmeye başlanmıştır. Mali bunalımın yoğunlaştığı yıllarda devletin reaya üzerindeki baskıları da artmıştır. Bu gelişmeler karşısında sadece reaya değil, sipahilerde zor durumda kalmıştır. Sipahiler yoksullaşmaya başlamıştır, savaş sırasında orduya katılmayıp ve sefere asker ihraç etmemeye başlamışlar. Geliri azalan kimi sipahilerde timarlarını terk etmeye başlamıştır.¹⁸⁸

Mevki sahiplerinin yapılacak ödemelerin maaş yerine haraç ve gelir toplama hakkına dönüştürülmesi, onların aşırı haraç almasına fırsat yaratmıştır. Askeri ve ekonomik krizlerin yanı sıra valilerle komutanların paralı asker alma gereksinimi, vergilerin belirlenmesi ve toplanmasında aşırılıklara yol açıyordu. Örneğin geçici olarak salınan vergiler, daha sonra “*avarız-ı divaniye*” , farklı türlerde “*tekâlif*”,

¹⁸⁵ Mustafa Öztürk, “ XVII. Yüzyıl'da Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları”, *Belleten, Cilt LIV*, N. 211, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 985

¹⁸⁶ Akdağ, *Celali İsyamları*, s. 44.

¹⁸⁷ Akdağ, *Celal İsyamları*, s. 48.

¹⁸⁸ Pamuk, *İktisadi Tarih*, s. 122.

savaş zamanında çıkarılan “*imdad-ı seferiye*” ve barış zamanı çıkarılan “*imdad-ı hazariye*” gibi kalıcı birer vergi yüküne dönüştürülmüştü. Bu tür gelirleri toplayan mültezimler, tebaadan topladıkları ile hazineye ilettikleri arasındaki farkı ceplerine atıyorlardı.¹⁸⁹ Gerek iltizam yöntemin yaygınlaşması, gerekse avarızın olağan bir vergi halini alması reayanın sıkıntılarını artırmıştır.¹⁹⁰

XVII. yüzyılda timar düzeninin düşüşü ve önemi artan iltizamla birlikte, bu değişikliğin kapsamı, bölgeden bölgeye bir hayli değişiklik göstermesine rağmen kırsal vergilerin büyük bir kısmı para biçiminde toplanmış ve aynı olarak toplanan vergiler dahi paraya çevrilerek başkente gönderilmiştir. İltizamın genişlemesi hem kırsal hem de kentsel ekonomi için para talebinin artmasına yol açmıştır.¹⁹¹

III. Murat devrinde, İran ve Avusturya savaşları, başladıktan sonra “*tekâlif-i divaniyye*” vergileri artmaya başlamış ve uzun süren savaşlar yüzünden her seneye mahsus olmak üzere tahsil olmuştur.¹⁹²

Hazineye gelir akışının sağlanması için eski vergilerin daha etkin bir şekilde toplanması ve yeni vergiler konulmasına gerek duyulmuştur. Timar gibi dolaylı vergilendirme yöntemlerinin yerine doğrudan vergilerin konulması gerekli hale gelmiştir. Bu nedenle, ağır savaş şartlarından dolayı toplanan avarız vergisi, devamlı toplanan bir vergi haline gelmiştir.¹⁹³

“*Avarız*”,¹⁹⁴ “*avarız-ı divaniyye*” veya “*tekâlif-i örfiyye*” XVI. yüzyılın sonlarına kadar, olağan üstü dönemlerde alınan ve miktarı doğrudan Divân-ı

¹⁸⁹ Findley, s. 95-96.

¹⁹⁰ Mehmet Öz, “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlkyardım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun, 2009, s. 39.

¹⁹¹ Pamuk, *Money*, p. 961.

¹⁹² Akdağ, *Celali İsyamları*, s. 55.

¹⁹³ Ramazan Gökbunar, Ali Rıza Gökbunar ve Alpaslan Uğur, “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri'nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri”, *Maliye Dergisi*, S. 159, Ankara, Temmuz-Aralık 2010, s.78.

¹⁹⁴ Osmanlı maliyesinde bir terim olan avarız, sözlükte “sonradan meydana gelen, aslı ve sabit olanın zıddı” gibi mânalarına gelmektedir. Avârızın Osmanlı maliyesinde, vergi ve bütçe terimi olarak birbirine bağlı anlamları vardır. Osmanlılar 'da vergi ve nüfus tespitleri aile (hane) sayımına dayanır, sayımlarda da vergi verebilecek durumda olan nüfus esas kabul edilirdi. Yani avarız mükellefi olanlar, askeri sayılmayan reayadır. Askeri sınıf ve ticaretle uğraşanlar vergiden muafırlar. Avarız mükellefi olmak için ev, tarla, dükkân vs. gibi bir gayrimenkul sahibi olma şartı vardır. Avarız hanelerinin genel hane ile bir ilgisi yoktur, 3, 5, 7, 10 ve 15 evden oluşan bir vergi birimidir. Devletin her yeri için standart bir avarız hanesi yoktu, her kaza için farklı ölçüler esas

Hümayun tarafından belirlenen bir vergi türüydü. Bu vergi genellikle savaş harcamalarının karşılanması için toplanırdı. XVI. yüzyılın sonunda Osmanlı ekonomisi sisteminin çöküşüyle beraber bu vergi düzenli olarak her yıl toplanmaya başlanmıştır. Miktar itibariyle öşür haricindeki resm-i çift, bennak, ispenç gibi kişi başına alınan bütün vergileri geçmiştir. Ayrıca savaş zamanında halktan, un ve hububat olarak toplanan olağanüstü bir yükümlülük olan nüzul zahiresi de aynı olmaktan çıkıp nakdi hale gelmiştir.¹⁹⁵ Mali bunalımın yoğunlaştığı yıllarda devletin istediği vergiler sadece reaya üzerinde değil, ayrıca sipahiler üzerinde de olumsuz bir durum yaratmıştır.

Koçi Bey, 1582 yılına kadar halktan vergilerin alınma yöntemini anlatarak miktarı sabit olan bu vergiler dışında fazla vergi almanın hiç kimsenin yetkisi dâhilinde olmadığını belirtmektedir. Vergi miktarının artmasını, ulufeli asker sayısının artması ile birlikte masrafların artmasına bağlamakta, masrafları karşılayabilmek amacıyla vergi miktarlarının artırıldığını belirtmektedir. Artan vergi miktarları karşısında halkın zor durumda kaldığını, vergisini veremeyen halk üzerinde baskılar uygulandığını, halkın zulme uğradığını, harap ve bitap olduğunu belirtmektedir. Koçi Bey, halkın içinde olduğu kötü durumu şöyle anlatmaktadır; *“...vergi artınca reayaya zulüm ziyade olup, alem harap olmuştur. Evvelce ev başına kırkar, ellişer akçe alınırken şimdi yalnız miri için her neferden ikişer yüz, kırkar akçe ve her ev halkından üçer yüz akçe, her koyun başına bir akçe tayin olundu.”*¹⁹⁶

Koçi Bey’in halk ve vergi ile ilgili tespit ettiği aksaklıklar, vergilerin artan masrafları karşılamak amacıyla artırılması ve vergisini veremeyen halk üzerinde yöneticiler tarafından baskı uygulanması, olarak belirtebiliriz.¹⁹⁷

alınmıştır. Bazı yerlerde on hane bir avarız hanesi kabul edilirken bazı yerlerde de on beş ve üzeri hane bir avarız hanesi olabilmekteydi. (bkz. Halil Sahillioğlu, “Avarız”, *TDV İA*, Cilt. IV, Ankara, 1991, s.108-109.)

¹⁹⁵ Sahillioğlu, “Avarız”, s.108-109.

¹⁹⁶ Ali Fuat Gökçe, “Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi”, *Yasama Dergisi*, S.14, İstanbul, 2010, s. 72.

¹⁹⁷ Gökçe, s.72.

1.2.3. Askeri Sebepler

1.2.3.1. Uzun Süren Seferler ve Askeri Sınıfdaki Bozulmalar

XVI. yüzyılda askeri alanda ki önemli gelişmelerinden biri olan ateşli silahların kullanılmaya başlamasıdır. Cermen piyadesiyle başa çıkabilmek için Osmanlı ordusunda tüfek vb. ateşli silahları kullanmayı bilen asker sayısının artması gerekiyordu. Tımarlı sipahilerin savaşlarda eskisi kadar etkili olmadığı görülmüştü. Kanuni devrinden itibaren yeniçerilerin sayısı hızla arttırıldı. Böylece bir yandan Yeniçeri Ocağı güçlenirken¹⁹⁸ diğer taraftan da ihtiyaç üzerine ocaklara devşirme kanuna aykırı olarak kanun harici Türk soyundan gelenler,¹⁹⁹ çingene, Kürt, Laz, Yörük, yol kesen, yankesici ve diğer değişik gruplar katılınca ocağın töre ve düzeni bozulacaktır.²⁰⁰ Ayrıca tımarlı sipahiler ihmal edildiğinden askeri teşkilat ve disiplin III. Murad zamanından itibaren bozulmaya başlamıştır.²⁰¹

Savaş teknolojisindeki gelişmeler sipahi ordusunun etkinliğini azaltınca, ateşli silahlarla donatılan yeniçerilerin sayısı hızla artmıştı. Bu paralı askerler başkent İstanbul'da ağırlığı giderek artan bir siyasal güç oluşturmaya başladılar.²⁰² Yeniçerilerin sayısında meydana gelen bu artış sonraki dönemler de devlet için bir tehlike oluşmuştur. Yeniçeriler, maaşlarını almakta sıkıntı yaşamış ve uzun süren seferlerden bıkmış duruma gelmişlerdir. Bu durum yeniçerilerin kanun dışı davranışlara karışmasına sebep olacaktır. Yeniçeriler, adam dövme, küfür etme, ev, ahır ve samanlık yakma ve eşkıyalık yapıp halktan haksız yere para toplamaya başlamışlardır.²⁰³ Şüphesiz yeniçeri sayılarındaki artış bir yandan ocağın disiplin ve düzeninde sıkıntılar meydana getirirken diğer yandan savaş sonrası gözden düşen sipahilerle aralarında var olan rekabeti ve gerilimi artıracaktır.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde uzun süren savaşlar meydana gelmiştir. Bunlar Osmanlı-İran Savaşları (1577-1639), Girit'in Fethi (1645-1669), Lehistan Seferleri (1620-1676) ve Osmanlı-Avusturya Savaşları (1593-1699)'dır. Ayrıca

¹⁹⁸ Öz, s. 38.

¹⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 119.

²⁰⁰ Koçi Bey, *Koçi Bey Risâlesi*, (Haz. Yılmaz Kurt), Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 76.

²⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 119.

²⁰² Pamuk, *İktisadi Tarihi*, s. 140.

²⁰³ Cafer Çifçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", *OTAM*, S. 27, Bahar 2010, s. 44.

XVII. yüzyılda idari, askeri ve mali alanlarda bozulmalar yüzünden Yeniçeri Ayaklanmaları, Celali İsyancıları, bağılı beylik ve özel yönetimli eyalet isyanları (Eflak, Boğdan, Erdel, Bağdat, Basra ve Trablusgarp gibi bölgelerde) yaşanmıştır.”²⁰⁴

Uzun ve yorucu savaşlar mali bunalımları beraberinde getirmiş, yeniçerilerin maaşlarını ödemekte devlet güçlük çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nin maliyesi Avusturya ve İran seferlerinde iyice bozulmuş. Hazineadaki parasızlıktan dolayı ocaklara, cizye ve koyun vergisinden gelen parayla maaş vermiştir. Ayrıca III. Murad beş yüz kara ordusuna ve beş yüz denizcilere verilmek üzere bin yük akçe çıkartmıştır.²⁰⁵

Ek mali gelir sağlamak amacıyla başvuru olan taşışşler ise fiyat artışlarına, yeniçerilerin ayaklanarak vezirlerin kalelerini talep etmelerine, hatta padişahları tahta indirmelerine yol açmıştır. Yaşanan bunalım döneminde yeniçerilerle esnaf loncaları arasında bağlarının güçlenmiştir. Askerliğin çekici bir meslek olmaktan çıkması ile birlikte devletten sürekli düşük maaş alan yeniçeriler esnaf loncalarına girmeye, ticaret ve zanaatlarla uğraşmaya başladılar.²⁰⁶ Bu durum sefer için Yeniçerileri toplamak için zorlu bir durum yaratacaktır. Askeri sistemin bozulması bir taraftan sürekli yenilgileri peşinden getirirken bunla bağlantılı olarak ekonomik sistemin de bozulmasına sebebiyet vermiştir.

Uzun savaşlar, ekonomik kriz, kıtlık, depremler ve kuraklık Anadolu halkını iyice yoksullaştırıyor ve sosyal sorunlara neden oluyordu. Gelirlerin sürekli düşmesi, yöneticilerin mali sömürü ve ağır vergileri Anadolu'da ayaklanmaları başlamıştır.²⁰⁷ Anadolu'da önemli bir askeri gücü teşkil eden tımarlı sipahilerinde ayaklanmalara katıldığını görmekteyiz. Tımarlı sipahilerin ayaklanmalara katılmalarının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz;

“...sipahilerin savaşlardan kaçması ve tımarlarının merkezi yönetim tarafından elerinden alınması, vergilerin iltizam yöntemiyle toplanması ve yöntemin yaygınlaşması,

²⁰⁴ Gökbnar ve Diğerleri, s. 74.

²⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 124-125.

²⁰⁶ Pamuk, *İktisadi Tarihi*, s. 140-141.

²⁰⁷ Ali Rıza Gökbnar, “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt XIV, S. 1, Manisa, 2007, s. 15.

*sipahi gelirlerinin enflasyon nedeniyle reel olarak azalması, yerel yöneticileri merkezi yönetimin ataması...*²⁰⁸

Bu gibi mali ve sosyal olaylar sipahilerin ayaklanarak eşkıyalık hareketlerinde bulunmasına sebep olmuştur.

Aynı sürece paralel olarak çift bozanlık hızla artmaya başlamış, köylerini terk eden gençlerden oluşan “*sekban-sarıca*” (levend) grupları sosyal ve idari düzeni tehdit etmeye başlamıştı.²⁰⁹ Başlangıçta çiftbozan reaya topluluğu olarak beliren levendler zamanla eşkıyalığa başlamışlardır. Bunlar celali hareketi başlayana dek genellikle 15-20, en fazla 30-40 kişilik gruplar halinde eşkıyalık yapmaktaydı.²¹⁰ Gerek askeri düzendeki değişiklikler gerekse yeni veya ağırlaştırılmış vergiler reayayı zor durumda bıraktığı gibi yeterli ücret alamayan, savaş sonrasında terhis edilen sekban ve sarıca birliklerinin de eşkıyalığa başlamasına neden olmuştur.²¹¹

1.2.3.2. Ateşli Silahların Yaygınlaşması

Avusturya İmparatorluğu’yla Uzun Savaş (1593-1606) Osmanlı Ordusu’nda köklü değişmelere yol açmıştır. Avusturya-Almanya kuvvetleri bu savaşta tüfek kullanan süvarilerle savaşmışlardır. Osmanlı Devleti savaşlarda karşı koymak için tüfek kullanan süvarilerin sayısını artırıyor. Tüfekli yeniçeri askerleri zamanla 30.000’e sonraları da 50.000’e kadar çıkarıldı.²¹² Elde taşınabilen ateşli silahların yaygınlaşması sipahileri bir savaş gücü olarak büyük ölçüde gereksiz kılmıştı.²¹³ Ayrıca yeniçeriler sayıca artarken disiplin açısından çöküş içindeydi, bunun sonucunda paralı askerlere (sarıca, sekban, vb.) bağımlılık artmıştır.²¹⁴ Anadolu’da tüfek kullanan levendlerden (başıboş köylü gençler) sekban ve sarıca bölükleri örgütlenmeye başlanmıştır.²¹⁵

Ateşli silahların yaygınlaşması ve reayanın silahlanması²¹⁶ XVII. yüzyılda kırsal kesimdeki en önemli dönüşüm haline gelmiştir. Silahlanma süreci hem merkezi hem de bölgesel orduları etkilemiştir. Kırsal kesimde ateşli silahların

²⁰⁸ Gökbunar, s.11-12.

²⁰⁹ Öz, s. 38.

²¹⁰ Öz, s. 40.

²¹¹ Öz, s. 39.

²¹² İnalçık, *Bozuluş ve Kargaşa*, s. 157.

²¹³ Neumann, s. 66.

²¹⁴ Findley, s. 94.

²¹⁵ İnalçık, *Bozuluş ve Kargaşa*, s. 157.

²¹⁶ Findley, s. 95.

bulunması, reayanın topraktan uzaklaşıp askeri uğraşlara kaymaya neden olmuştur.²¹⁷

Devlet ihtiyaç duyulduğu zamanlarda eyaletlerde halktan gönüllü olarak toplanan ve kendilerine “*yerli kulu*” denilen askerlere de sekban adı verilirdi. Bu sekbanların mevcudu 50-100 kişi arasında olup ve ulûfe alırlardı. Genellikle yaya asker olarak XVI. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı-Habsburg savaşına götürülmüş, zamanla bu tüfekli gruplar savaş dönüşü maaşsız kaldıklarında eşkıyalığa başlamıştır. XVII. yüzyıldan itibaren Celali haline gelen bu grubun önemini kaybetmesi üzerine yerine “*tüfekli*” denilen yeni bir sınıf oluşturulmuştur. Bu dönemden itibaren taşradaki beylerbeyi ve sancak beylerinin maiyetlerine giren bu tip askerlere “*saruca-sekban*” denilmiş, bunlar buldukları yerlerde güvenliği sağlamakta kullanılmıştır. Celali ve eşkıyalık hareketlerinin arttığı dönemlerde ihtiyaçtan dolayı kurulan bu saruca-sekban birlikleri de zamanla zararlı hale geldi.²¹⁸ Seferler sırasında silah altına alınıp daha sonra yol verilen reayadan gelme paralı askerler kırsal bölgelerde talana girişmiştir.²¹⁹

Ateşli silahlar taşıyan isyancılar, eşkıyalar ve köylüler ciddi bir güvenlik tehdidi olmuştur. Devlet ateşli silahların yaygınlaşmasını önlemek için zorlayıcı tedbirler alırken diğer taraftan maliyetleri azaltmak adına, paralı askerlerden kendi silahlarını temin edip gelmeleri isteniyordu. Netice olarak savaş sona erdiğinde paralı askerler kendi şahsi silahı ile memleketlerine dönüyordu.²²⁰ Bu durum işsiz güçsüz kalan askerlerin kırsal bölgelerde talana girişmesine sebep olacaktı.

²¹⁷ Barkey, s. 169.

²¹⁸ Abdülkadir Özcan, “Sekban”, *TDV İA*, Cilt. XXXVI, Ankara, 2009, s. 327.

²¹⁹ Findley, s. 95.

²²⁰ Uyar ve Erickson, s. 178.

2. BÖLÜM: ASKERİ SINIF MENSUPLARININ YAPTIĞI EŞKIYALIK HAREKETLERİ

Osmanlı Devleti'nin idari taksimat bakımından en büyük ünitesi beylerbeyilik/eyaletlerdir. Osmanlı ülkesi, “*beylerbeyilik*”, “*eyalet*” veya “*vilayet*” olarak adlandırılan büyük idari ünitelere ayrılmış bu üniteler ise sancak veya livalara bölünmüştür. Beylerbeylik terimi, ağırlıklı olarak XVII. yüzyılın başlarına kadar kullanılmış daha sonra yerini yavaş yavaş eyalet terimine bırakmıştır.²²¹ Çalışmamız XVII. yüzyılın ilk yarısına tevafuk ettiğinden eşkiyalık hareketlerinin gerçekleştiği beylerbeyilik/eyaleti belirlerken eyalet tabirini kullanmayı uygun bulduk. Askeri sınıf mensuplarının yaptığı eşkiyalık hareketleri doğrudan kendisinin ya da maiyetindekilerin yaptığı olaylar şeklinde husûle gelmiştir.

2.1. Vezirler ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkiyalık Hareketleri

Vezirlerin doğrudan gerçekleştirdiği olay yoktur, vezirlerin maiyetinde bulunan kişilerin gerçekleştirdiği olaylar belgelere yansımıştır. Elimizde vezirler ve maiyetindekilerin yaptığı eşkiyalık ile ilgili hükümler olayların yaşandığı eyaletlere göre verilecektir.

2.1.1. Bosna Eyaleti

Bosna Eyaleti'nde inceleyeceğimiz iki hadise vardır. İlk olay Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmet Paşa'ya ve Saray monlasına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Bosna'da Vlaseniça kasabasında kadı mahkemesini basarak yakmak isteyen bir grup eşkiyayı def etmiş olan Sadaret Kaymakamı Vezir Recep Paşa'nın adamlarından Mehmet Çavuş'u yakalayarak erzaklarına el koydukları iddia edilen Bosna muhafızı Vezir Mehmet Paşa'nın adamlarının teftiş edilip üzerlerine sabit olan adı geçen çavuşa ait hakların geri alınması istenmiştir.²²²

İkinci olay İstihar Eflak kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Bosna muhafazasında bulunan Vezir Mehmet Paşa'nın kethüdasının tüfenk-endaz yazmak bahanesiyle İstar Eflak reâyâsına zulüm ve reâyâsını rencide edip, reayaya eziyet

²²¹ Orhan Kılıç, “Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Melikler (1362-1799)”, *Türkler*, Cilt IX, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 888.

²²² BOA., MD 85, hk. 86, s. 600.

etmiştir. Vezir Mehmet Paşa'nın kethüdasının reayaya zulüm etmesine engel olması istenmiştir.²²³

2.1.2. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaleti'nde konu hakkında inceleyeceğimiz bir olay vardır. Bu olay 23 Aralık 1630'da İzmir monlasına ve Sığla sancakbeyine gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İzmir taraflarındaki bazı miri mukataalar ile emninlerin ve reayanın işlerine karışarak nice zulüm ve eziyet ettikleri bildirilen Vezir İlyas Paşa'nın adamlarına engel olunması istenmiştir. Ayrıca Vezir İlyas Paşa'nın adamlarının vilayete girmeleri yasaklanıp, vilayet haricine çıkartılmaları buyrulmuştur.²²⁴

2.2. Beylerbeyleri ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkivalık Hareketleri

*“Eyaletlerin en büyük amirine yerine ve durumuna göre beylerbeyi, mîr-i mîran, vali veya emirü'l ümera deniliyordu.”*²²⁵ Biz de yaptığımız çalışmada eyaletlerin en büyük amirine incelediğimiz defterlerde beylerbeyi denildiği için *“beylerbeyi”* tabirini kullanmayı uygun gördük.

Beylerbeyi eyaletin askeri işlerinden sorumlu idi. Ayrıca, beylerbeyi eyaletindeki halkın can ve mal güvenliğini sağlamakla görevli idi.²²⁶ Durum böyle iken birçok beylerbeyinin hem görevdeyken hem de görevden ayrıldıktan sonra bu sıfat altında kendisi, yakınları, adamları, kethüdaları, mütesellimleri veya subaşları tarafından eşkıyalık faaliyetlerine katıldıkları görülmektedir. Bizzat beylerbeyleri tarafından sistemli olarak yürütülen eşkıyalık hareketleri oldukça azdır. Elimizde beylerbeylerinin görevleri sırasında yaptıkları eşkıyalık ile ilgili hükümler aşağıda olayların meydana geldiği eyaletler belirtilerek verilmiştir.

2.2.1. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı sekizdir. İlk olay Anadolu beylerbeyi ve Kütahya kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Anadolu

²²³ BOA., MD 85, hk. 538, s. 155.

²²⁴ BOA., MD 85, hk. 90, s. 596.

²²⁵ Kılıç, s. 888.

²²⁶ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, Cilt VI, Edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 112.

Beylerbeyi'nin adamı Mehmed'in Pazarcık kazası Honam köyünden Aişe Hatun'un evini basarak bazı emval ve erzakını yağmaladığından, alınan emval ve erzakın iadesi istenmiştir.²²⁷

Dile getirilen ikinci olay ise 27 Mayıs 1631'de Anadolu Beylerbeyi mütesellimi olan Osman'a gönderilen hükümde yer almaktadır. Osmanlı ülkesinde il üzerine devre çıkmak tamamen kaldırıldığı halde, Anadolu Beylerbeyi'nin görevden alınan müteselliminin Mudurnu kazasına 100 atlı ve sekban ile konakçı göndererek halktan kendisine 1000 kuruş, 400 kuruş da adamları için talep etmek suretiyle zulmettiği bildirildiğinden, halktan bu şekilde para talep edilmemesi istenmiştir. Ayrıca il üzerinde devre çıkılmaması ve reayanın korunup gözetilmesi istenmiştir.²²⁸

Üçüncü olay ise, Anadolu eyaletinde bulunan kadılara ve Anadolu beylerbeyi mütesellimi olan Osman'a gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Osmanlı ülkesinde il üzerine devre çıkmak kaldırılmış olmasına rağmen Anadolu Beylerbeyi'nin eski mütesellimi ve adamları bu uygulamayı hala devam ettirip reâyâyâ zulüm etmişlerdir. Gönderilen ferman bunlara engel olunması ve reâyânın korunup gözetilmesi ile ilgilidir.²²⁹

Dördüncü olay ise, İlyas Paşa'ya, Şeyhlü, Baklan, Tazkırı, Geyikler ve Homa kadılarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Anadolu'ya vali olanlar tarafından üç ayda bir 70-80 atlı ile bir subaşının devre gönderildikleri, bunların Şeyhli, Baklan, Tazkırı, Geyikler ve Homa taraflarında ücret vermeden halkın erzakını alan, kanunsuz olarak vergi adı altında her köyden 4000-5000 akça alan subaşı ve adamlarına engel olunması istenmiştir.²³⁰

Anadolu'da inceleyeceğimiz bir başka olay da Anadolu beylerbeyi ve Kütahya monlasına gönderilen hükümde yer almaktadır. Anadolu Beylerbeyi Murtaza'nın subaşıları, Kütahya'nın Ermut-ili, Kerki, Virancık, Altuntaş ve diğer

²²⁷ BOA, MD 84, hk. 56, s. 30.

²²⁸ BOA., MD 85, hk. 479, s. 207.

²²⁹ BOA., MD 85, hk. 484, s. 204.

²³⁰ BOA., MD 85, hk. 593, s. 108.

nahiyelerinde devr, selamiye, cerime ve salgun adı altında reayadan fazla para ve eşya aldıklarından, reâyânın her nesi alınmışsa iadesi istenmiştir.²³¹

Bir diğer olay da Kütahya monlasına, Anadolu Beylerbeyi olan Ahmet Bey'e ve Kütahya'da mütesellim olarak tayin olunan Osman'a gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Kütahya'da Anadolu Beylerbeyi Ahmet Bey'in mütesellimi olup, şaki olduğu için kendisinden şikâyet edilmesi üzerine bu görevden uzaklaştırılan şahsın zimmetinde bulunan Ahmet Bey'e ait mahsulat, resm vs. alacakların tahsil edilmesi istenilmiştir. Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Osman'a gönderilen hükümde yine aynı konudan bahsedilmektedir. Kütahya'da Anadolu Beylerbeyi'nin mütesellimi olan şahsın, şaki olması ve halka zulmetmesinden dolayı bu görevden uzaklaştırılıp yerine dürüstlüğünden dolayı Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Osman tayin edilmiştir. Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Osman'ın söz konusu görevi, gereklerini yerine getirerek ve reâyâyı koruması ve reâyâyâ zulmetmekten sakınması istenmiştir.²³²

Son olay ise Bilecik ve Lefke kadınlarına ve o taraflardaki Kethüdayeri olan Yazıcıoğlu Mehmed'e ve Davud'a gönderilen hükümdür. İl üzerine devre çıkmak yasaklanmasına rağmen Bilecik, Lefke ve Eskişehir taraflarında beylerbeyi, sancakbeyi ve mütesellimler tarafından il üzerine üç ayda bir adamlar gönderilmiş. Bunların bedavadan reâyânın erzakını ve devr ve selamiye akçası adı altında 10-15 bin akçalarını alıp zulmettikleri ve evlerine kondukları bildirildiğinden, o taraflardaki kadı ve kethüdayerlerinin bunlara engel olmaları istenmiştir. Kadı ve kethüdayerlerin engel olmayıp göz yumdukları takdirde kendilerinin sorumlu olacağı bildirilmiştir.²³³

2.2.2. Karaman Eyaleti

Karaman'da bu başlık altında inceleyeceğimiz dört olay vardır. Birinci olay 26 Mayıs 1629 yılında Karaman Beylerbeyine gönderilen hükümde yer alır. Bu hükümde, Karaman Beylerbeyi'nin adamı Birot Mustafa'nın, Beyşehir Liva'sına bağlı Kestivan, Bademlü ve Hasun köylerinde baskın düzenleyerek ahalinin erzak ve eşyasını yağmaladığı yer almış. Bazı köylüleri hapsedtiği, fazla para aldığı, ırza

²³¹ BOA., MD 84, hk. 49, s. 27.

²³² BOA., MD 85, hk. 449, s. 233; BOA., MD 85, hk. 450, s. 234.

²³³ BOA., MD 85, hk. 539, s. 156.

tecavüz ettiği, çarşı ve pazar bastığı, hayvanlarını aldığı ve üzerine gönderilen Beyşehir Sancakbeyi Mustafa ile savaşa kalktığı ve püskürtüldüğü ancak ahalinin kendisinde hakkı kaldığından; adı geçen köylerdeki ahalinin hakkının iadesi ve ahaliye zulüm edilmemesi istenmiş. Eğer verilen hükmü dinlemeyip tekrar eşkıyalık faaliyetlerinde bulunursa cezasını çekeceği bildirilmiştir.²³⁴

İkinci olay ise, Larende kadısına ve kaza-i mezburda yeniçeriler serdarına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Larende kazasına gelerek oradaki halka zulmettikleri bildirilen Karaman Beylerbeyinin subaşı ve adamlarına engel olunması istenmiştir.²³⁵

Bir diğer olay da 16 Şubat 1631'de Konya monlasına gönderilen hükümde bulunmuştur. Bu hükümde, Karaman Beylerbeyi'nin mütesellimi olup, senede üç defa devr akçası adı altında eyaletten yüklü miktarda para topladığı, 1000'den fazla atlı ile Larende kasabasında 60-70 gün oturup ahalinin çok miktarda paralarını ve yemlerini alıp kasabayı harap ettiğinden bahsedilmiştir. Daha sonra da ahalinin evlerine konup zulmettiği ve giderken bir sipahi ile bir yeniçeriye katlettiği bildirilen İlahi isimli sipahinin mütesellimlik görevinden alındığı; ahaliden kanunsuz olarak aldığı mal ve paraların kendisinden alınıp hak sahiplerine geri vermesi ve yerine de ahalinin tasvibini almıştır. Onlara faydalı olacak isimi zikredilmeyen şahsın tayin edilip kendisinin de, halka zulmetmemesi hususunda tembihte bulunulmuştur.²³⁶

Son olay ise 25 Şubat 1631'de Larende kadısına ve kaza-i mezburda yeniçeri serdarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Karaman Beylerbeyi'nin subaşları ve adamları, il üzerine devre çıkmak yasak olmasına rağmen il üzerine devre çıkıp, Larende kazasına gelerek ücretsiz yiyecek tedarik etmek, konaklamak ve selamiye adı altında para almak suretiyle halkı mağdur ettiğinden Larende'deki yeniçeri serdarı tarafından menedilmesi istenmiştir.²³⁷

²³⁴ BOA., MD 84, hk. 28, s. 17.

²³⁵ BOA., MD 85, hk. 153, s. 534.

²³⁶ BOA., MD 85, hk. 622, s. 82.

²³⁷ BOA., MD 85, hk. 638, s. 68.

2.2.3. Rum (Sivas) Eyaleti

Rum Eyaleti'ne bağı Taşabad kazasında inceleyeceğimiz iki olay vardır. Birinci olay, Rum Beylerbeyi'ne Sivas, Sonisa, Taşabad, Irak, Karayaka kadılarına ve zikrolunan kadınlara bağı olan Altı Bölük halkının kethüdayerlerine gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hükümde, Osmanlı ülkesinde devr ve selamiye adı altında beylerbeyi ve sancakbeyi adamları tarafından para toplanması adeti kaldırılmış olmasına rağmen Rum Beylerbeyi müteselliminin subaşı Ali'nin Taşabad kazası köylerini 40-50 adamla birlikte gezip reayadan haksız yere her köyden 30-40 kuruş topladıkları, karşılıksız olarak yiyeceklerini aldıkları ve daha nice zulümler işledikleri bildirildiğinden, beylerbeyi müteselliminin görevden alınarak yerine dürüst ve namuslu bir kimsenin tayin edilmesi istenmiştir. Şaki Ali'nin de yakalanarak teftiş edilmesi ve üzerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verilmesinden sonra arza muhtaç bir durum yoksa ibret için hakkından gelinmesi istenmiştir.²³⁸

Rum Eyaleti'nde inceleyeceğimiz son olay ise, Sivas kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Rum beylerbeyinin subaşılığına tabi olan Sonisa ve Taşabat ahalisine adamları ile zulüm etmesinden; Rum beylerbeyinin subaşılığına tabi Sonisa ve Taşabad ahalisinin İstanbul'a gidip şikâyeti üzerine subaşının görevden alındığı bildirilmiştir.²³⁹

2.2.4. Kars Eyaleti

Kars'ta inceleyeceğimiz bir olay vardır. 7 Aralık 1629'da gerçekleşmiştir. Kars beylerbeyi İbrahim ve Mamrevan Sancağı'na mutasarrıf olan Mehmed'e gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hükümde beylerbeyi İbrahim 75 kuruş hizmet, 122 kuruş otluk harcı, 60 kuruş odun akçası, 250 somar terekeleri, yağlarını ve koyunlarını alıp onlara zulmediyor. Kars beylerbeyi İbrahim ve Mamrevan Sancakbeyi Mehmet'in terekelerini aldıkları, kiraladıkları ve saliyane ettikleri, bahane ile reayanın para, erzak ve hayvanlarını aldıklarından; reâyânın her nesi

²³⁸ BOA., MD 85, hk. 236, s. 447.

²³⁹ BOA., MD 85, hk. 95, s. 591.

alınmışsa iadesine dair bir kayıttır. Bu kayıtta beylerbeyi ve sancakbeyinin aldıklarını geri iade etmesi isteniyor.²⁴⁰

2.3. Sancakbeyleri ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

Sancakbeyi, sancağındaki tımarlı sipahilerin ve zeametlerin tabii komutanı olup emrindeki birliklerle sefere katılmak zorundadır. Ayrıca reâyânın rahat ve huzur içerisinde yaşaması için sancağın düzenini emniyetini sağlamak ve bunun için tedbirler almak sancakbeyinin görevlerindedir.²⁴¹ Sancakbeylerinin asayîşi temin etme görevini bırakıp eşkıyalık hareketlerinde buldukları görülmektedir. Elimizde sancakbeylerinin görevleri sırasında ve sancakbeylerinin maiyetindekilerin yaptıkları eşkıyalık ile ilgili hükümler aşağıda olayların meydana geldiği eyaletler belirtilerek verilmiştir.

2.3.1. Rum (Sivas) Eyaleti

Vilayeti'ne bağlı Bozok Sancağı'nda gerçekleşen bir olay vardır. Bu olay Bozok sancakbeyine ve Sorgun kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde Bozok Sancakbeyi Ali, Sorgun kazasına bağlı Öyük köyünde 150 atlı ile 50 gün oturup arpa, bulgur ve koyunları alıp, 20 gün geçmeden tekrar köy sakinlerinin oturdukları evlerinin üzerine konup, devr namına 1.300 guruşlarını alıp ve ahaliye zulmettiğinden dolayı Ali Bey'den şikâyetçi olunmuştur. Ali Bey'in etrafına topladığı adamlarıyla yaptığı eşkıyalık faaliyetlerine son vermesi, ahalinin erzak ve hayvanlarını saliyane ettiği ve devr adı altında fazla para aldığından; ahalinin hakkının iadesi istenmiştir.²⁴²

2.3.2. Kars Eyaleti

Kars Vilayeti'nde bir olay geçmektedir. Beylerbeyi ve maiyetindekilerin yaptığı eşkıyalık hareketleri başlığı altında da incelediğimiz bu olay Kars beylerbeyi İbrahim ve Mamrevan Sancağı'na mutasarrıf olan Mehmed'e gönderilen 7 Aralık 1629'da ait bir hükümde yer almaktadır. Hükümde, Kars beylerbeyi İbrahim ve Mamrevan Sancakbeyi Mehmet'in terekelerini aldıkları, kiraladıkları ve saliyane ettikleri, bahane ile reayanın para erzak ve hayvanlarını aldıklarından; reâyânın her

²⁴⁰ BOA., MD 84, hk. 110, s. 55.

²⁴¹ Ünal, *Taşra Teşkilatı*, s. 116.

²⁴² BOA., MD 84, hk. 39, s. 22.

nesi alınmışsa iadesine dair bir kayıt. Memrevan Sancakbeyi Mehmed Erzurum seferinde hizmet akçası almasına rağmen 200 somar tereke aldığı ve halka zulmettiğine dair, kayıta aldıklarını geri vermesi ve halka zulmetmemesi isteniyor. “Başınız size gerek ise fukaranun hilaf-ı şeru kanun her nesin almış iseniz bi’t-temam ashabına eda ü teslim eylemeniz babında ferman-ı ali-şanum sadır olmuştur.” diye emir yazılmıştır.²⁴³

2.3.3. Bosna Eyaleti

Bosna Eyaleti’nde inceleyeceğimiz iki olay vardır. Birinci olay, Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmet Paşa’ya ve Prevenik ve Yenibazar ve Tırgovište kadınlarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, 150 nefer atıyla devre çıkıp taamiyye, pişkeş namına hane başına 200 akça ve “ücret-i kadem” adı altında 40-50 akça ahaliden para toplayarak İzvornik sancağına bağlı Müdnik nahiyesindeki köyleri mağdur ettiği ve bu konudaki emirleri dinlemediği bildirilen sancakbeyinin teftiş edilmesi gerektiği söylenmiş. Ahaliden haksız yere aldığı paraların geri alınıp sahiplerine verilmesi ve devre çıkararak reayaya bu şekilde zulmetmemesi hususunda tembihte bulunulmuştur.²⁴⁴

İkinci olay ise, 10 Mayıs 1631’de Saray ve İncik kadılarına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Saray kasabası ahalisinin, sipahi oğlanlarından Mehmed’in Saray kasabasında miriye ait 600.000 yük miri akçasının çalınması olayının faili olan Subaşı Ali, “Dört âdemümle meblağ-ı mezbûrı biz sirka idüp ağamuza teslîm eyledük; içerü evine götürüp gitdi.” diye itiraf etmiştir. Âsitâne-i Saâdet’te mahbus bulunan Subaşı Ali’nin Saray’a gönderilmesi için kasaba ahalisi “mezbûr Subaşı Alî kayd ü bend ile bu cânibe gelürse aynı ile bulup teslîm idelüm” diye kefil olduklarını bildirmeleri üzerine adı geçeninin tutuklu olarak Saray’a gönderilmesi ve söz konusu paranın mutlaka bulunup tahsil edilmesi emredilmiştir.²⁴⁵

²⁴³ BOA., MD 84, hk. 110, s. 55.

²⁴⁴ BOA., MD 85, hk. 211, s. 475.

²⁴⁵ BOA., MD 85, hk. 553, s. 140.

2.3.4. Kıbrıs Eyaleti

Santorine kadısına 25 Mart 1631 yılında gönderilen hükümde, Santorine adasının, ahalisinin kendileri götürüp teslim etmek üzere maktu 140.000 akçaya Değirmenlik sancakbeyi olanları salyane kaydolunduğu, buna karşılık sancakbeyi olanların adaya girmemesi, haksız yere para talep etmemesi ve reayaya zulmetmemesi hususlarında kendilerine ahitname ve berat verilmiştir. Ancak sancakbeyleri bunu dikkate almayarak, ahitname ve beratta aykırı olarak adayı girip halka zulmetmeye devam ettiklerinden, Santorine kadısının sancakbeyi olanlara ahidname ve berata aykırı hareket etmemeleri ve halka zulmetmemeleri hususunda tekrardan sıkıca tembihte bulunulmuştur.²⁴⁶

2.3.5. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde inceleyeceğimiz iki olay mevcuttur. Birincisi, Hasan Paşa'ya ve Köstendil, Üsküb ve Ohri sancaklarında vakı olan kadılara, mütesellimlerine ve yeniçeri serdarlarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, etrafına topladığı 200'den fazla eşkıya ile silahtar zümresinden Bayram'ın oğlunu öldürmesi ve yine sipahilerden Hasan Kethüda'nın iki elini kesmesi, adam dövme, ırza geçme vs. daha nice fesat işlediği bildirilen Pirlepe'de sakin sancakbeyi namındaki Ali'nin yakalanıp teftiş olunarak hakkında gerekenin yapılması emredilmiştir.²⁴⁷

İkinci olay ise 30 Nisan 1631 yılında Köstendil sancağına vakı olan kadılara gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Köstendil Sancakbeyi Mütesellimi Memi'nin devre çıkararak reayaya zulmettiğinin bildirilmesi üzerine, kendisinin görevden alınıp yerine vilayet halkı tarafından düzgün birinin mütesellim seçilmesinin emredildiği, bu emir gereğince de Solak Hasan'ın mütesellim seçildiği ve işine kimsenin karışmasına izin verilmemesi istenmiştir.²⁴⁸

2.3.6. Anadolu Eyaleti

Subaşılının Anadolu Eyaleti'nde yaptığı eşkıyalık olaylarına dair elimizde bir hüküm mevcuttur. Birincisi, Nevahi-i Alaiyye ve Akseki ve Duşenbe kadılarına

²⁴⁶ BOA., MD 85, hk. 216, s. 468.

²⁴⁷ BOA., MD 85, hk. 621, s. 85.

²⁴⁸ BOA., MD 85, hk. 545, s. 148.

gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Alaiye sancakbeyi müselliminin subaşıtı olan kimsenin, yasak olmasına rağmen her üç ayda bir, beraberinde 70-80 atlı ile köylere devre çıkararak ahaliden haksız yere 1000 akça ve mallarını topladığından reaya tarafından şikâyette bulunmuş. Gerekli duyuru ve uyarılar yapılarak, mirimiran ve mirliva mütesellimleri, subaşları, voyvodaları vs. adamlarının devre çıkmalarının önlenmesi istenmiştir. Ayrıca bu uyarılara kulak asmayıp aynı şekilde hareket etmeye devam edenlerin Âsîâne-i Saadet'e arz edilmesi istenmiştir.²⁴⁹

2.4. Defterdarın Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

2.4.1. Kıbrıs Eyaleti

5 Ocak 1631'de Kıbrıs beylerbeyi ve defterdarına gönderilen hükümde, Kıbrıs malından 1628 senesi süresi için tayin olunan parayı aldığı halde yerine teslim etmeyip, kaçtığı bildirilen Mal Defterdarı Mustafa Paşazade'den veya Kıbrıs'taki mal ve emlakinden tahsil edilmesi istenmiştir.²⁵⁰

2.5. Zeamet ve Timar Sahiplerinin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

Timar, devlet görevlilerine hizmetleri karşılığında, belli bir bölgenin vergi toplama yetkisinin devredilmesi anlamına gelmektedir. Timar sisteminin asıl amacının seferler için asker beslemek olduğu söylenebilir. Timar sistemi yalnızca askeri ihtiyaçları düzenlemekle kalmamış, eyalet idaresinin yanı sıra, devletin ekonomik, sosyal ve zirai politikalarını da büyük ölçüde şekillendirmiştir.²⁵¹

Fonksiyonlarına göre timarlar, has, zeamet ve timar olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti Rumeli ve Balkanlar'da ilerlemesi için gerekli olan teşkilatı ve timar sistemi ile birlikte sipahi ordusunun sağladığı söylenebilir. Fethedilen topraklara timar sistemi uygulanmış, timar sistemiyle fethedilen yerler daha iyi kontrol ve idare edildiği söylenebilir.²⁵² Timar, Osmanlılar için bu kadar önemli bir sistem iken, bu sistemde bozulmaların başlamasıyla timar ve zeamet sahiplerinin görevlerini ihmal edip eşkıyalık yaptıkları görülmektedir. I. Bölüm de

²⁴⁹ BOA., *MD* 85, hk. 581, s. 119.

²⁵⁰ BOA., *MD* 85, hk. 267, s. 415.

²⁵¹ Fatma Acun, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulanması", *Türkler*, Cilt IX, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 899.

²⁵² Acun, s. 901-902.

detaylı olarak incelediğimiz timar sisteminin bozulmasının sebepleri merkezi otoritenin bozulması, uzun süren seferler, ekonomik buhran olmuştur. İncelediğimiz hükümlerde de timar ve zeamet sahiplerinin eşkıyalık yapıp halkı zor durumda bıraktığı görülmüştür. Bu konuyla ilgili kapsam alanımız hükümler doğrultusunda olacaktır. Timar ve zeamet sahiplerinin yaptığı eşkıyalık hareketleri şöyle cereyan etmiştir.

2.5.1. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaleti'nde inceleyeceğimiz yedi olay vardır. İlk olay, Manis, İzmir, Tire kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Manisa, İzmir ve Tire kazalarında sakin Yahudi ve zimmîlerin, giyimlerinde kendilerine mahsus siyah çuka ve kumaş dışında başka bir şey kullanmadıkları halde çuka ve kumaş giydikleri gerekçesiyle sipahi tarifesinden bazı kişiler, kasabalardan 30-40 bin akça zorla alıp, zulüm etmiştir, hükümde buna engel olunması istenmiştir.²⁵³

İkinci olay ise, Kastamonu kadısına, monlasını, sancakbeyine, Taşköprü kadısına ve kethüdasına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Taşköprü kazası sakinlerinden olup, eşkıyadan Çakıroğlu Ahmet isimli sipahi ve oğlu Şaban'ın Büyük Kafranviran ve çevredeki diğer köylerde evler basıp yağmaladıkları, adam öldürdükleri, sefere gitmeyip köy köy dolaşarak yağma, ırza tecavüz vb. daha nice fesat işlemleridir. Pek çok kimselerin zeamet ve timarlarına el koyduklarından, Çakıroğlu Ahmet adlı sipahi ve oğlu Şaban'ın yakalanıp teftiş olunmaları istenmiştir. Ayrıca suçları sabit olup üzerlerindeki haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra suçluların haklarından gelinmesi emredilmiştir.²⁵⁴

Konuyla ilgili üçüncü olay ise, Yedidivan kadısına ve Bolu sancakbeyi mütesellimine gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Bolu sancağının Pencşenbih nahiyesine bağlı Nacak köyü ve çevresinde 3.000 akça timar sahibi olan Abdalbaki, kendi halinde olmayıp “şaki” ve “ehl-i fesad” olup, 40-50 atlı ile Hacı Halil oğlu İbrahim'in evini basıp kendisini hapsedmiştir. Parasını aldığı, eşya ve

²⁵³ BOA., MD 85, hk. 385, s. 301.

²⁵⁴ BOA., MD 85, hk. 472, s. 214.

erzakını gasp ettiği bildirilen Abdülbaki'nin arza muhtaç bir durumu varsa hapis edilmesi, yoksa da hakkında şer'an gerekenin yapılması istenmiştir.²⁵⁵

Diğer bir hükümde dile getirilen olay ise, Akçahisar kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Akçahisar kazasında evinin yanmasından sorumlu tuttuğu Sipahi Mustafa'nın evini adamlarıyla birlikte basarak yağmaladığı bildirilen sipahi Osman'ın ve yandaşlarının teftiş edilmesi istenmiştir. Durum arz edildiği gibi ise, üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verilmesi ve haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.²⁵⁶

Başka bir olay ise, Mudurnu kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Kefe mukataacısı Mehmet kendisi İstanbul'da iken, Mudurnu'da sakin olan şaki sipahi Savcı Mustafa'nın Kefe mukataacısı olan Mehmet'in bir atını, bazı eşyalarını ve erzaklarını alıp, firar etmiştir. Şaki sipahi Savcı Mustafa'nın yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.²⁵⁷

Anadolu Beylerbeyine ve Manyas kazasına gönderilen hükümde, Manyas'da sipahi Hüseyin, Esi (?) köyü sakinlerinden Hoca Süleyman'ın mülk evine ve mahsulüne el koymuştur. Sipahi Hüseyin'nin el koyduğu evi ve mahsulünün sahibine geri verilmesi istenmiş, eğer verilmezse Âsitâne-i Saâdet'e ihzar olunması emredilmiştir.²⁵⁸

Konuyla ilgili son olayda ise, Bolu'da, Çengeloğlu Divane Mustafa adlı sipahi kendisine tabi olan eşkiya Hasan, Mehmed, Osman ve İbrahim ile Kışla köyünde Mahmet isimli kimsenin 4.000 akçasını, 4 ineğini, Himmet isimli kimsenin 3.000 akçasını, hayvanlarını, Cafer ve Dursun isimli kimsenin 2 katırını almış. Acı Özer köyündeki ahalinin 120 kuruşunu; Pesin köyünde ahalinin 80 kuruşunu; Soğanlı köyündeki ahalinin 100 kuruşunu ve 30.000 akça mahsulünü alıp Mehmed isimli kimseyi öldürmeye teşebbüs etmiştir. Çengeloğlu Divane Mustafa köylere giderek, timara zabt, ahaliden fazla para alma, mahsul ve hayvanlara el koyma, yol basma, katle kast, ağaçları kesme, sancağa ve dine küfür etme gibi suçlar işlemiştir.

²⁵⁵ BOA., MD 85, hk. 600, s. 103.

²⁵⁶ BOA., MD 85, hk. 549, s. 147.

²⁵⁷ BOA., MD 84, hk. 48, s. 26.

²⁵⁸ BOA., MD 84, hk. 3, s. 2.

Çengeloğlu Divane Mustafa ve diğer eşkıyaların yakalanarak yargılanmak üzere Dîvân-ı Hümâyün'a ihzarı emredilmiştir.²⁵⁹

2.5.2. Mora Eyaleti

Mora Eyaleti'nde inceleyeceğimiz dört olay vardır. İlk olay, Mora sancağında mutasarrıf olan Abdurrahman ve Mora sancağında vakı olan kadılara ve Mora caniplerinde Altı Bölük halkı üzerine kethüdayeri olanlara 10 Kasım 1630'da gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Mora taraflarında, Piyale oğlu Hüseyin, Kara Osman ve deli Osman isimli sipahilerin daima fesat çıkartıp eşkıyalık yaptıkları için halkın kendilerinden şikâyetçi olması üzerine teftiş edilmesi istenmiştir. Rumeli'de muhayif teftişine memur kapıcıbaşı Nasuh Paşazade Hüseyin tarafından ele geçirilecek iken kaçmayı başarıp, daha sonra tekrar halka eziyet çektirmeye devam etmişlerdir. Piyale oğlu Hüseyin, Kara Osman ve deli Osman isimli sipahilerin mutlaka yakalanıp teftiş olunmaları ve haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.²⁶⁰

İkinci olay ise, Vezir Kaptan Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Mora sancağında 27.000 akça zeamete mutasarrıf olan Yahya Çavuş “şaki” ve “ehl-i fesat” olması ve Angelikasrı kazasında Veziriazam Hüsrev Paşa'nın haslarından Anatolkoz köyü sakinlerinin istefdiye mahsullerine el koyup 12 nefer reayayı zincire vurup, Londar ve Kalavrita'da halka işkence edip, ırza tecavüz ve cinayet gibi suçları işlemiştir. Gönderilen hükümde şaki Yahya Çavuş'un yakalanması ve suçu sabit olduktan sonra vücudunun ortadan kaldırılması emredilmiştir.²⁶¹

Üçüncü olay kaptan Hasan Paşa, İnebahtı ve Kalavrita kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İnebahtı'da, Yenü Mehmet adlı sipahi, 70-80 nefer eşkıya ile yeniçeri serdari Mustafa'nın evini bastığı, timarına, köy ve çadırını el koyduğundan; Yenü Mehmet sipahinin yargılanmak üzere mahkemeye ihzarı istenmiştir.²⁶²

²⁵⁹ BOA., MD 84, hk. 11, s. 7.

²⁶⁰ BOA., MD 85, hk. 21, s. 664.

²⁶¹ BOA., MD 85, hk. 115, s. 573.

²⁶² BOA., MD 84, hk. 51, s. 28.

Son olay ise, İnebahtı sancakbeyine ve Badracık kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, İnebahtı sancağında 6000 akça timarı olan Derya eşkıyadan olup, timarı reayasına zulmettiği ve devlet büyüklerine dil uzattığı bildirilen şaki Derya'nın yakalanarak üzerine sabit olan hakların alınması ve sahiplerine verilmesinden sonra şer ile hakkından gelinmesi istenmiştir.²⁶³

2.5.3. Özi Eyaleti

Özi Eyaleti'nde konuyla ilgili bir olay vardır. Bu olay Özi muhafazasında olan Vezir Murtaza Paşa'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Özü muhafızı Vezir Murtaza Paşa'nın, eşkıya ve haramzade takibi için Karasu kazası taraflarına yolladığı adamının yakalamış olduğu bir şakinin yolda firar etmesine yardım eden Mehmedce köyü sakinlerinden Sipahi Mehmed'in teftiş edilmesi istenmiştir.²⁶⁴

2.5.4. Karaman Eyaleti

Karaman Eyaleti'nde inceleyeceğimiz üç olay bulunmaktadır. Birincisi, Kayseri kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Kayseri'de sipahi oğlanlarından İsmailoğlu lakaplı Yusuf'un “şaki” ve “ehl-i fesat” olup ahaliye zulüm edip ve sabık Yeniçeri Çorbacısı Mustafa Subaşı'nın oğlu Ali'yi suçsuz yere öldürdüğünden, Yusuf'un yakalanıp teftiş edilmesi ve suçları sabit olduğu takdirde gerekenin yapılması istenmiştir. Ayrıca dava orada halledilemezse, Dîvân-ı Hümâyun'da görülmek üzere Âsitâne-i Saâdet'e ihzarı istenmiştir.²⁶⁵

İkinci olay ise, Alaiye ve Düşenbe kadılarına ve Alaiye sancakbeyi mütesellimi Halil'e gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Düşenbe kazasına tabi Kiçi-Homa köyünde sakin sipahiyan taifesinden Hacı Hüseyin kardeşi Telli Mustafa ve Baba Mudlu (?) Ali'nin kendi hallerinde olmayıp eşkıyalık faaliyetlerine katılmışlardır. Ayrıca Alaiye sancakbeyi müteselliminin, sancakbeyine para götürmek üzere gönderdiği adamının yolunu kesip 160 kuruşunu ve erzaklarını

²⁶³ BOA., MD 85, hk. 284, s. 398.

²⁶⁴ BOA., MD 85, hk. 121, s. 564.

²⁶⁵ BOA., MD 85, hk. 293, s. 392.

almışlardır. Hacı Hüseyin kardeşi Telli Mustafa ve Baba Mudlu (?) Ali'nin mutlaka yakalanıp teftiş edilmeleri ve haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.²⁶⁶

Son olay ise, Kayseri monlasına, Bab ve Gureba Ağası Dilaver Ağa'ya gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Kayseri'de Çalikoğlu Süleyman adlı sipahinin 30-40 eşkıya ile yeniçeri Mehmet'in evini basarak kendisini kılıçla yaraladığı ve çeşitli işkenceler yaptığından, yargılanmak üzere orduya ihzarı istenmiştir.²⁶⁷

2.5.5. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde inceleyeceğimiz sekiz olay vardır. Birinci olay 5 Mart 1631'de Rumeli'nin Solkolu'nda vakı olan kadılara ve Altı Bölük halkı kethüdayerlerine gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Rumeli'nin Solkolu üzerinde bulunan kazalarda, kanuna aykırı olarak reayadan para toplayıp ve reayaya zulmettiği bildirilen Sofyalı Şehzade lakaplı Sipahi'nin yakalanması ve kendisini Âsitâne-i Saâdet'e getirmekle görevlendirilen bölük çavuşuna teslim edilmesi istenmiştir.²⁶⁸

İkinci olay ise, Hırsova ve Baba kadılarına ve sabıka Surre Emmini olan Mehmed'e gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Hırsova ve Baba taraflarında Osman isimli bir sipahinin Dergâh-ı Muallâ yeniçerilerinden Mehmed'i yolculuğu sırasında, gece kaldığı evi basarak öldürmek istediği, ancak Mehmed'i öldüremeyip mallarını yağma ettiğinden, üzerinde sabit olan hakların alınıp Mehmed'e verilmesi istenmiştir.²⁶⁹

Üçüncü olay ise, Rumili caniblerinde asker ihracına memur olan Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Sabık Bosna Beylerbeyi Hızır Paşa'yı, arpalık olarak İskenderiye sancağına mutasarrıf iken öldürdükleri ve evini yağmaladıkları, ayrıca kendilerini dava etmeye hazırlanan çocuklarını da öldürmek niyetinde oldukları iddia edilen Prizrin eski Alaybeyi Batınoğlu Hızır,

²⁶⁶ BOA., MD 85, hk. 496, s. 190.

²⁶⁷ BOA., MD 84, hk. 73, s. 37.

²⁶⁸ BOA., MD 85, hk. 178, s. 507.

²⁶⁹ BOA., MD 85, hk. 453, s. 237.

kardeşi Mahmud ve Dukagin eski alaybeyinin yakalanarak haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.²⁷⁰

Dördüncü olay ise, Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Prizran sancağına tabi Bihor nahiyesinin Çermiş köyü sakinlerinden olup, İskenderiye sancakbeyi ve Bosna eski Beylerbeyi Hızır Paşa'nın öldürülmesi olayına karıştığı, görevli olduğu halde Bağdat Seferi'ne gitmediği ve Yenipazar'da bir timar sahibini öldürdüğü gibi Budimle kazasının Gorazde köyüne gönderdiği kardeşi ve 20-30 eşkıya vasıtasıyla da evler basıp yağmalattığı, reyanın 50.000 akçalarını aldığı bildirilen Batınoğlu lakaplı Alaybeyi Hızır'ın yakalanarak şer'an hakkından gelinmesi emredilmiştir.²⁷¹

Konuyla ilgili başka bir olay ise, Rumili caniblerinde asker ihracına memur olan Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, İvranya'da Deli Mahmud, Arnavut Hüseyin, Köstendil sancağı alaybeyi, Şehir Kethüdası Mustafa ve suç ortakları olan Yazıcıoğlu Mustafa 40-50 nefer eşkıya ile miri hizmette görevli Sipahi Yusuf'un tahsil ettiği miri akçadan 150.000 akçayı yağmalamışlar. EşkİYaların yakalanıp teftiş edilmeleri ve yağmaladıkları miri akça kendilerinden geri alındıktan sonra şer'an haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.²⁷²

Konu ile ilgili diğer bir olay ise, Ahyolu ve Misivri kadılarına ve merhume Haseki Sultan Evkafi mütevellisi olan Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Ahmed'e gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hükümde, Misivri kazasındaki Haseki Sultan Evkafi'nin zabiti olup, 5-10 nefer adamla köylülere işkence yaptığı, yiyeceklerini aldığı ve kanunsuz yere paralarını aldığı bildirilen Süleyman adlı sipahinin görevden alınması ve vakıf köylerine müdahale ettirilmemesi istenilmiştir.²⁷³

Başka bir olay ise, Ahyolu ve Misivri kadılarına ve merhume ve Haseki Sultan Evkafi Mütevellisi olan Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Ahmed'e gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Süleyman adlı sipahi ile Hüseyin adlı kişinin, Ahyolu kazasındaki Haseki Sultan Evkafi'nin zabitleri olup, köylünün çoluk çocuğa

²⁷⁰ BOA., MD 85, hk. 53, s. 635.

²⁷¹ BOA., MD 85, hk. 711, s. 4.

²⁷² BOA., MD 85, hk. 705, s. 8.

²⁷³ BOA., MD 85, hk. 501, s. 186.

tecavüz ettiği ve kanunsuz yere paralarını aldıkları bildirilen Süleyman adlı sipahi ile Hüseyin adlı kişinin görevden alınmaları buyrulmuştur. Ayrıca vakıf köylerine müdahale ettirilmemesi istenmiştir.²⁷⁴

Son olay ise 9 Mart 1631 yılında Üsküp ve Kratova kadılarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Sipahi Mehmet Hüseyin, Kratova'da kız kardeşi ve hanımıyla birlikte hamam basarak, Sipahi Receb'in hamamda bulunan ailesini dövüp, altın, gümüş ve mücevherlerini aldığından, Sipahi Mehmet Hüseyin'in yakalanıp dirliğinin alınması ve üzerine sabit olan haklar alınıp sahibine verildikten sonra, arza muhtaç bir durum yoksa, şer'an hakkından gerekenin yapılması istenmiştir.²⁷⁵

2.5.6. Rum (Sivas) Eyaleti

Rum Eyaleti'nde bir olay gerçekleşmiştir. Bu olay 31 Ekim 1630 yılında Ağrıboz sancak beyine gönderilen hükümde yer almaktadır. Ağrıboz sancağında eşkıyalık yapması sebebiyle hakkından gelinmesi için emir çıktığını haber alarak İstefe nahiyesindeki Doşa isimli köyden 6.000 akça timara mutasarrıf olan Derya Müteferrikası Mehmed'in, timarını Mustafa adında meçhul birisine devretmiş. Bölüğe çıktığını söyleyerek yine şekavete devam ettiği bildirilen Derya Müteferrikası Mehmed'in teftiş edilip şer'an hakkında gerekenin yapılması emredilmiştir.²⁷⁶

2.6. Kapıkulları, Sekban-Sarıcalar ve Levendlerin Yaptıkları Eşkıyalık Hareketleri

Kapıkulları Osmanlı Devleti'nin önemli askeri birliklerinden birini oluşturmaktadır. 1593-1606 Avusturya savaşlarında kapıkulları ve timarlı sipahilerin yanı sıra Osmanlı'da üçüncü bir askeri grup ortaya çıktı ve ayrıcalıklı kapıkullarıyla kıyasıya bir mücadeleye girdi. Bunlar "levend" (Anadolu'da başıboş gençler), sekban-sarıca adları altında bilinen milis halk askeri idi. Avusturya savaşlarında tüfekli asker gereksinimi karşısında devlet bu çeşit bir halk ordusu meydana getirdi. Bu askerler savaş zamanı gündelik maaş alan, barış zamanında gündelikleri kesilen

²⁷⁴ BOA., MD 85, hk. 502, s. 187.

²⁷⁵ BOA., MD 85, hk. 668, s. 45.

²⁷⁶ BOA., MD 85, hk. 9, s. 675.

bu başıbozuk askerler terhiste Anadolu'da eşkıyalığa sürüklenmişlerdir.²⁷⁷ İncelediğimiz hükümlerde kapıkulları, sekban-sarıcalar ve levendlerin gerek yeniçerilerle gerek yeniçeri kılığında girip katıldığı eşkıyalık hareketleri oldukça fazladır.

2.6.1. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde ulufeli askerlerin yaptığı eşkıyalık olaylarına dair on yedi kayıt bulunmaktadır. İlki, Selanik ve Yenişehir monlalarına, Selanik sancağında, Ustrumca, Çatalca, Zihne ve Serfice kadılarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Selanik muhafazasında olan Dergâh-ı Muallâ yeniçeri yayabaşlarından Muslihiddin'e verilen görevde yeniçeri, topçu kılığında gezip, silah taşıyıp, eşkıyalık yapan levendlerin yakalanıp haklarından gelinmesi istenmiştir. Ayrıca Dergâh-ı Muallâ yeniçeri yayabaşlarından Muslihiddin'e verilen bu görevde kendisinin istihdam edilip hariçten kimsenin müdahale ettirilmemesi istenmiştir.²⁷⁸

Konuyla ilgili ikinci olay ise, Selanik monlasına ve Selanik sancağında vaki olan kadılara gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Dergâh-ı Muallâ Yeniçeri Ocağı'nın emektar yaya başarılarından Muslihiddin'in yeniçeri, acemi oğlanı, topçu ve cebeci kıyafetiyle gezip ahaliye eziyette bulunan levend eşkıyasını yakalayıp hakkında gelinmesi istenmiştir.²⁷⁹

Üçüncü olay ise, Selanik monlasına ve Selanik muhafazasında bulunan kişilere gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Dergâh-ı Muallâ kapıcılarının kule sülilerinden olup, Selanik tarafından tahsil ettiği Haremeyn-i Şerifeyn akçasını İstanbul'a getirmekte olan Mehmed'i soyarak öldürdükleri ihbar edilen Boşnak Ömer adlı yeniçerinin hizmetkârlarının yakalanarak Dîvân-ı Hümâyün'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenmiştir.²⁸⁰

Dördüncü olay ise, Davut Paşazade Mustafa ve Üsküp'teki diğer kadılara gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Üsküp sakinlerinden Takyeci Hacı Osman isimli yeniçerinin, Reisülküttap Hasan Bey'in zeameti köylerinden

²⁷⁷ İnalçık, *Bozuluş ve Kargaşa*, s. 124-125.

²⁷⁸ BOA., *MD* 85, hk. 69, s. 618.

²⁷⁹ BOA., *MD* 85, hk. 282, s. 401.

²⁸⁰ BOA., *MD* 85, hk. 317, s. 365.

Barbarova köyü reayasını, muamele ile para vererek mağdur etmiş. Şikâyet edilmesi üzerine de etrafına topladığı eşkıya ile köyü basıp reayanın 600 koyun alıp, halka zulmettiği bildirildiğinden, adı geçenin teftiş edilip reayanın 600 koyununun alınıp sahiplerine verilmesi ve bir daha da muamele ile para verip zulmetmesine izin verilmemesi istenmiştir.²⁸¹ Bir başka kayıt ise yine aynı konuyla ilgilidir. Hükümde, Takyeci Hacı Osman isimli yeniçerinin, reisülküttap Hasan Bey'in zeameti köylerinden Barbarova köyü halkına borç alarak verdiği para kendisine ödenmesine rağmen, faiz üstüne faiz hesabı ile köy halkından haylice para talep etmiş. Bu paranın verilmemesi üzerine de etrafına topladığı birçok eşkıya ile köyü basarak iki kişiyi rehin alıp 600 koyunlarını gasp ettiği bildirildiğinden, söz konusu iki kişinin serbest bırakılıp koyunların geri verilmesi istenmiştir. Aksi takdirde adı geçen yeniçerinin Dîvân-ı Hümâyün'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi istenmiştir.²⁸²

Altıncı olay Edirne'ye varınca sağ ve sol kolda vakı olan kadılara gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İstanbul-Edirne arasında bazı yeniçerilerin eşkıyalara katılması yol kesme, ev basma gibi suçlar işlemişlerdir. Hükümde, eşkıyalık yapmakta olan yeniçeri, çoban, levend ve acemi oğlanlarıyla bunları rehberlik ve yataklık edenlerin yakalanıp haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.²⁸³

Yedinci olay ise, Edirne muhafazasında olan Rumili Ağası Mustafa'ya gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Edirne bölgesinde eşkıyanın takibi ve yeniçerilerin zabıtlığı, muhalledatlarının zaptı, yeniçeri gibi gezip, silah taşıyıp, eşkıyalık levendlerin ve yeniçerilerin teftiş işinin yürütülmesi vazifesinin Edirne muhafazasında bulunan Rumili Ağası Mustafa'ya verildiği bildirilmiştir.²⁸⁴

1 Mart 1631'de gönderilen hükümde ise, Rumeli taraflarında, Kethüdayeri olduğu kazanın önceki Kethüdayeri olan Abdi'yi bazı eşkıyalar ile birlik olup öldürerek malına ve mülküne el koyduğu bildirilen Kethüdayeri Yusuf ve diğer suç

²⁸¹ BOA., MD 85, hk. 175, s. 511.

²⁸² BOA., MD 85, hk. 637, s. 72.

²⁸³ BOA., MD 85, hk. 199, s. 486.

²⁸⁴ BOA., MD 85, hk. 226, s. 459.

ortaklarının yakalanıp Dîvân-ı Hümâyün'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri emredilmiştir.²⁸⁵

Konuyla ilgili başka bir hüküm ise, Edirne etrafında vakı olan kadılara, Uzuncaova Hasköyü ve Cisir-i Mustafapaşa kazalarında Altı Bölük halkı üzerlerine kethüdayerlerine gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Otuzbirinci Silahdar Bölüğü'nden oturak Ahmet ve yine aynı bölükten oturak oğlu Mustafa'nın Uzuncaova Hasköy kazasındaki 100 köyü Celali şeklinde gezip yağmaladıkları, avarız vergisini ve bey kethüdası için toplanan paradan daha fazla para bazılarında 10.000, bazılarında da 20.000 akça ayrıca 50-100 koyun, öküz ve sığırlarını almışlardır. Reaya Kapıcıbaşı Kenan'ın yolunu keserek, Otuzbirinci Silahdar Bölüğü'nden oturak Ahmet ve yine aynı bölükten oturak oğlu Mustafa'nın kendilerini soydukları ve birçok zulümler işlediklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine, Otuzbirinci Silahdar Bölüğü'nden oturak Ahmet ve yine aynı bölükten oturak oğlu Mustafa'nın yakalanarak teftiş edilmeleri ve üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verilmesi daha sonra haklarından gelinmesi emredilmiştir.²⁸⁶

Başka olay ise 15 Ocak 1631'de İnebahtı, Tırhala, Yanya sancaklarında vakı kadılara gönderilen hükümde mevcuttur. İnebahtı, Tırhala ve Yanya taraflarında yeniçeri ve acemi oğlanı gibi gezip, silah taşıyıp ve halka eziyet eden levend eşkıyasının ve yeniçerilerin yakalanarak haklarında gerekenin yapılması için Mumcu Abdulkadir görevlendirilmiştir.²⁸⁷

Vidin kadısına ve yeniçeri serdarına gönderilen hükümde ise, Vidin kazası sakinlerinden Ömer ve Şaban adlı yeniçeriler, 1630'da şahinciler hizmetinde buldukları esnada köylere çıkıp reayayı rencide edip ve onlara eziyet ettiklerinden haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.²⁸⁸

Diğer bir olay ise, Vidin kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Bu hükümde, Vidin'deki yeniçeri serdarlarının, gerektiği şekilde hizmet görmediği için görevine son verilip yerine Dergâh-ı Muallâ yeniçerileri koruyucularından Ali'nin tayin edilmiştir. Vidin'deki yeniçerilerin Ali serdar bilip sözüne itaat etmeleri

²⁸⁵ BOA., MD 85, hk. 163, s. 521.

²⁸⁶ BOA., MD 85, hk. 235, s. 449.

²⁸⁷ BOA., MD 85, hk. 255, s. 428.

²⁸⁸ BOA., MD 85, hk. 279, s. 407.

istenmiştir. Ayrıca o bölgede yeniçeri kıyafetiyle gezip eşkıyalık yapan levendlerin Ali tarafından yakalanıp haklarından gelinmesi istenmiştir.²⁸⁹

Görice kadısına gönderilen hükümde ise, Görice’de eşkıyalık yapıp adam öldürdükleri bildirilen kuloğullarından Hamza, Hasan ve Pervane adlı şakilerin yakalanarak haklarından gerekenin yapılması istenilmiştir.²⁹⁰

Rusikasrı kadısına gönderilen hükümde ise, Harem-i Hümayun görevlilerinden Dergâh-ı Muallâ Müteferrikası Musahip Bizeban Mustafa’nın Rusikasrı kazasındaki zeameti olan Küçük Hacı köyü sakinlerinden Yirmialtıncı Bölükten Ahmet isimli yeniçeri kendi halinde olmayıp reâyâyâ zulüm etmiş ve eziyette bulunmuştur. Ahmet isimli yeniçerinin reayaya zulüm ettiği için köyden kaldırılıp başka bir yere nakledilmesi istenilmiştir.²⁹¹

Bir başka hükümde ise, Selanik, Yenişehir, Yanya, Avlonya, Delvine, Ohri, İlbasan, Paşa, Üsküp ve Tırhala sancağında ve Rumeli’nin Solkol güzergâhındaki kazalarda, yeniçeri kılığında gezip halkına zulmeden levend eşkıyasının yakalaması için Dergâh-ı Muallâ Yeniçeri çavuşlarından Hüseyin görevlendiriliyor. Dergâh-ı Muallâ Yeniçeri çavuşlarından Hüseyin’in eşkıyaların haklarında gelinmesi ve hiç kimsenin işine müdahale ettirilmemesi istenmiştir.²⁹²

1631 Mart ayında gönderilen hükümde ise, Çarlazâde Ahmet, Tırhala Yeniçeri Serdarı iken ulufesi kesilip timara çıkarılmıştır. Şimdi ise yanına topladığı eşkıya baş olup silahla gezip, iki dükkânı ve dört müslümanın evini yağma edip 30 kişiden fazla katl ve yaralama hareketlerine girişmiştir. Mağdur ettiği kimseleri korkuttuğu için aleyhinde dava açılmadığı bildirilen Çarlazade Ahmet’in yakalanarak Dîvân-ı Hümâyun’da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet’e gönderilmesi istenmiştir.²⁹³

Bu konuyla ilgili son olay ise, Yeniçeri serdarına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Mehmed, Murat, Samartinoğlu Mehmed ve Yusuf adlı yeniçeriler ile kendilerine tabi olan bazı eşkıyalarla İmroz adasında dizdar olan

²⁸⁹ BOA., *MD* 85, hk. 281, s. 404.

²⁹⁰ BOA., *MD* 85, hk. 312, s. 374.

²⁹¹ BOA., *MD* 85, hk. 407, s. 278.

²⁹² BOA., *MD* 85, hk. 651, s. 56.

²⁹³ BOA., *MD* 85, hk. 671, s. 41.

Osman'ı öldürüyorlar. Bu eşkıyaların davalarının görülüp ve arza muhtaç bir durumları yoksa haklarından gelinmesi ve dava orada görülemezse eşkıyaların Dîvân-ı Hümâyün'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenmiştir.²⁹⁴

2.6.2. Özi Eyaleti

Özi Eyaletinde konuyla ilgili incelediğimiz defterlerde üç olay bulunmaktadır. İlk olay Akkirman taraflarında ticaretle uğraşp sefere katılmayan, ev basma, cinayet, kundakçılık, sarkıntılık yaparak, halka eziyet çektiren eşkıya yeniçerilerin zulmünü ortadan kaldırmak için Ömer Çavuş tayin edilmiştir.²⁹⁵

İkinci olay ise, Akkirman ve Prevadi kadınlarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Akkirman'da sakin yeniçeri taifesinden Altıncı Ağa Bölüğü'nde Ali isimli yeniçerinin ırza tecavüz edip, İsmail adlı yeniçeriye katl etmiştir. Ayrıca Prevadi kazasında Ravine köyünde yeniçeri Kara Osman isimli şakinin halka zulüm ettiği, ırza tecavüz etmiştir. Akkirman ve Prevadi kazalarında cinayet, yaralama, şekavet ve ırza tecavüz gibi suçları işledikleri bildirilen isimleri geçen yeniçerilerin ve adamlarının teftiş edilip, hak sahiplerinin hakları alındıktan sonra haklarında gerekenin yapılması istenmiştir. Bu görev için yeniçeri çavuşlarından Ömer Çavuş tayin edilmiştir.²⁹⁶

Son olay ise, Bender kadısına ve Akkirman ve Silistre sancaklarında vakı olan kadılara 9 Aralık 1630'da gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, yeniçeri kılığında gezip, silah taşıyıp, halka zulüm eden levend ve yeniçeri eşkıyasının yakalanması yeni tayin edilen subaşı tarafından yürütülmesi istenilmiştir.²⁹⁷

2.6.3. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaletinde konuyla ilgili altı hüküm mevcuttur. İlk olay, Yenişehir molasına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Dergâh-ı Muallâ çavuşlarından Mehmed Çavuş'un Yenişehir'deki zeameti köylerinden Küçük Kapişte köyü reayasını rencide ettiği, haksız yere paralarını aldığı, daha nice zulümler

²⁹⁴ BOA., MD 85, hk. 551, s. 144.

²⁹⁵ BOA., MD 85, hk. 103, s. 585.

²⁹⁶ BOA., MD 85, hk. 111, s. 578.

²⁹⁷ BOA., MD 85, hk. 289, s. 394.

işlediği ve köyü ateşe verdiği iddia edilen deli Yakup adlı yeniçerinin teftiş edilmesi, ayrıca suçları sabit olursa üzerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verilmesi istenmiştir.²⁹⁸

İkinci olay ise, Alaiye sancağında vaki olan kadılara gönderilen hükümde geçmektedir. Alaiye sancağında, topçu, cebeci ve sarrâc olmadıkları halde bu sıfatlarla geçinip ahaliye zulüm ve eziyette buldukları bildirilen levendler hakkında gerekenin yapılması istenilmiştir.²⁹⁹

Üçüncü olayımız ise, Bursa'da zeamet ve timar sahiplerinin yaptığı eşkıyalık olaylarından birisi Bursa kadısına ve kethüdasına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Bursa sakinlerinden olan sipah tarifesinden Kazıklı Ömer oğlu Osman 5-10 nefer sekban eşkıyasıyla halka zulmettiği için muhakeme edilmek istenmiş ancak adamlarıyla birlikte buna karşı koyduğundan, Osman'ın teftiş edilip, gelecek emre göre hareket edilmesi istenmiştir.³⁰⁰ Bursa kadısına, Balıkesir kadısına ve Altı Bölük kethüdayerine gönderilen hükümde, Bursa ve Balıkesir taraflarında 100 den fazla sekban reislik ederek eşkıyalık yaptığı ve halka nice zulümler ettiği bildirilen Kazıklı oğlu lakaplı sipahinin yakalanıp üzerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verilmesi ve hakkından gelinmesi emredilmiştir.³⁰¹ İki hükümde Kazıklı oğlu lakaplı sipahin yaptığı eşkıyalığa son verilmesi istenmiştir.

Anadolu Eyaleti'nde konuyla ilgili inceleyeceğimiz bir diğer olay ise, Kastamonu kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Vefat eden Abdi'nin yerine Kastamonu'da kethüdayeri olan Köse Mahmud, zulüm ve fesadından dolayı bu görevden alınmış yerine, silahdarlar zümresinden Ahmet Toğani getirilmiştir. Fermanda Köse Mahmud'un, bir şekilde elde ettiği emre dayanarak, kendisinin yeniden kethüdayeri olduğunu iddia ettiğini bildirip huzursuzluk çıkarmıştır. Hükümde, Köse Mahmud'un elindeki emre kimsenin itibar etmeyip bu görevde Ahmet Toğani'nin istihdam edilmesi istenmiştir.³⁰²

²⁹⁸ BOA., *MD* 85, hk. 448, s. 239.

²⁹⁹ BOA., *MD* 85, hk. 498, s. 192.

³⁰⁰ BOA., *MD* 85, hk. 10, s. 676.

³⁰¹ BOA., *MD* 85, hk. 266, s. 419.

³⁰² BOA., *MD* 85, hk. 530, s. 165.

Son olay ise, 9 Mart 1631’de Kocaeli sancağına vakı olan kadılara gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Kocaeli’de bazı eşkıya grupları topçu, cebeci, yeniçeri ve acemi oğlanı namıyla ortaya çıkıp halka zulüm etmişlerdir. Bu eşkıyayı ortadan kaldırmak için görevlendirilen sancakbeyine yardımcı olmak üzere İznikmit Yeniçeri Zabiti Mustafa tayin edilmiştir. Yeniçeri Zabiti Mustafa’nın, yeniçeri kılığında gezip halka zulmeden eşkıyaları yakalayıp haklarından gelmesi istenmiştir.³⁰³

2.6.4. Karaman Eyaleti

Konuyla ilgili iki hüküm bulunmaktadır. İlki, Kayseri monlasına ve Yeniçeri serdarı Muhammed’e gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Kayseri’de, emekli Yeniçeri Çorbacısı Mustafa Subaşı’nın oğlu Ali’yi haksız yere öldüren Sipahi oğlanlarından Yusuf adlı şakinin ve babası Yeniçeri İsmail’in ve daha birçok suç işlediği bildirilen eşkıyaların Dîvân-ı Hümâyun’da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet’e gönderilmesi emredilmiştir.³⁰⁴

İkincisi ise, Niğde ve Aksaray sancaklarında vakı olan kadılara gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Niğde ve Aksaray kazalarındaki yeniçeri tarifesine Hüseyin’in zabıt tayin edilerek yeniçerilerden sefere memur olanların sefere, korucu ve mütekaid olanların İstanbul’a irsali, ayrıca levend taifesinden olup, “*tebdil-i kıyafet*” gezerek halka zulmedenlerin yakalanması emredilmiştir.³⁰⁵

2.6.5. Mısır Eyaleti

Mısır Eyaleti’nde inceleyeceğimiz bir olay mevcuttur. Bu olay, Mısır kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, halen Mısır Yeniçeri Serdarlığı görevini yürütmekte olan Korucu Mustafa’nın tekrar görevinde bırakıldığı, bu sebeple bu zamana kadar olduğu gibi bundan sonra da Mısır’daki bütün yeniçeri taifesinin kendisini serdar bilip itaat etmeleri emredilmiş. Ayrıca o bölgede asker gibi gezip eşkıyalık yapan yeniçerilerin, levendlerin yakalanması vazifelerinin Korucu Mustafa tarafından yürütülmesi uygun bulunmuştur.³⁰⁶

³⁰³ BOA., MD 85, hk. 182, s. 502.

³⁰⁴ BOA., MD 85, hk. 290, s. 395.

³⁰⁵ BOA., MD 84, hk. 77, s. 39.

³⁰⁶ BOA., MD 85, hk. 424, s. 261.

2.6.6. Bosna Eyaleti

Bosna Eyaleti'nde bu konuyla ilgili bir olay vardır. 6 Şubat 1631'de Özice kadısına ve kaza-i mezburda Yeniçeri Serdarı olan Mustafa'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Sadaret Kaymakamı Recep Paşa'nın Özice taraflarındaki adamlarına, bazı eşkıya ile birlik olup eziyet çektirdiği bildirilen yeniçerilerin yakalanıp teftiş olunarak, eşkıyanın şer'an gerektiği şekilde cezalandırılması uygun bulunmuştur. Ayrıca yeniçerilerin Yeniçeri Serdarı Mustafa tarafından, Dîvân-ı Hümâyun'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi istenmiştir.³⁰⁷

2.6.7. Budin Eyaleti

Belgrat kadısına ve Belgrat'ta Yeniçeri Serdarına gönderilen hükümde, Belgrat'ta İkinci Deveci Ortası'nda Halil adlı yeniçeriyi katleden şaki İsmail yeniçerinin, Dîvân-ı Hümâyun'da yargılanmak üzere yakalanıp Âsitâne-i Saâdet'e getirilmesi istenilmiştir.³⁰⁸

2.6.8. Kaptanpaşa Eyaleti

Gelibolu Ağası Kara Derviş'e gönderilen hükümde, Kara Derviş'in asker kıyafetiyle gezip eşkıyalık yapan levendleri ve yeniçerileri yakalayıp haklarından gelmesi istenmiştir.³⁰⁹

2.6.9. Rum (Sivas) Eyaleti

Rum Eyaleti'nde inceleyeceğimiz bir olay vardır. Bu olay, Sivas beylerbeyi ve Aram kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Arım'da silahtarlar zümresinden Ramazan ve ona tabi olan Mustafa, Muslu, Recep ve diğer eşkıyalarla kadının evini basıp, kadını hapsedip ve kadının ailesine küfür etmiştir. Eşkıya olan silahtarın yargılanmak üzere mahkemeye ihzarı buyrulmuştur.³¹⁰

³⁰⁷ BOA., MD 85, hk. 604, s. 96.

³⁰⁸ BOA., MD 85, hk. 489, s. 200.

³⁰⁹ BOA., MD 85, hk. 456, s. 232.

³¹⁰ BOA., MD 84, hk. 44, s. 24.

2.7. Kale Görevlilerinin Yaptığı Eşkivalık Hareketleri

2.7.1. Kaptanpaşa Eyaleti

Midilli’de kale görevlilerinin gerçekleştirdiği bir olay vardır. Kapudan Paşa ve Midilli kadısına gönderilen hükümde gemilerle Midilli Kalesi’ne gelen bazı eşkıyanın kimselere zarar ve ziyan verme kastında olmalarından dolayı halk tarafından onların def olunmaları istenmiştir. Hükümde ayrıca eşkıyanın kovulması sırasında askerlerle halk arasında oluşan gerginliğin kimseyi incitmeden giderilmesi emredilmiştir.³¹¹

2.7.2. Rumili Eyaleti

Kale görevlilerin Rumili Eyaleti’nde yaptığı bir olay vardır. Sabıka Karaman Beylerbeyi olup hala Yanya’da sakin Arslan Paşa oğlu Ali ve Yanya kadısına gönderilen hükümde Delvine sancağını tabi Aydonat kasabası sınırları içinde bulunan Fer adlı meradaki müslümanların mandıraları basarak mahsülleri yağmaladıkları, kendilerine karşı koyan Sipahioğlanı Osman’ı silahla katlettikleri “*bedel-i nüzûl*” tahsili için gelen Delvine nahiyesinde Şales nam karyede sakin İlyaszade Ali Bey oğlu Mehmed’i öldürüp yanındaki eşya ve miri akçayı gasp ettikleri ve daha nice fesatlar istedikleri bildirilen Margaliç Kalesi neferlerinin eşkıyasının yakalanarak teftiş olunmaları ayrıca üzerlerine sabit olan tüm hakların alınıp sahiplerine verilmesi daha sonrada haklarından gelinmesi istenmiştir.³¹²

2.8. Kadı ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkivalık Hareketleri

Kadı ahali arasındaki her türlü hukuki ve cezai ihtilafları haletmek, şehirdeki bedeli hizmetleri gören teşkilata reislik yapmak, şer’iyye sicillerin yazımı, yetimlerin mallarını muhafaza etme, tayin ve azl, vakıfları ve muasebelerini kontrol etme, velisi olmayanı evlendirme gibi tüm hukuki işler kadının görevleri arasındadır. Devletin idari ve siyasi meselelerine karışmamakla birlikte, merkezden buldukları yere gelen emir ve talimatları kaydetmek görevleri arasındadır. Osmanlı mahkemelerinin yöneticisi olan kadılara yardımcı olmak üzere, mahkemede naib, mübaşir, kassam,

³¹¹ BOA., MD 85, hk. 493, s. 197.

³¹² BOA., MD 85, hk. 640, s. 67.

muhtesip, çavuş ve muhız gibi görevliler bulunurdu.³¹³ Kadılık müessesesi ve kadılar Osmanlı toplum nizamında kendisinden beklenileni daima olumlu bir şekilde yapmış, meşru otoriteyi, devlet nüfuz ve itibarını korumuşlardır.³¹⁴ Zamanla bu müessesede de değişiklik olmuştur. Kadıların asıl görevlerini unutup, halka zulüm edip, haksız yere eşyalarını aldıkları görülmektedir. İncelediğimiz mühimme defterlerinde kadı ve maiyetindekilerin şaki olup, halkı soydukları, haksızlık yaptıkları görülmektedir.

2.8.1. Mora Eyaleti

Mora'da iki olay yaşanmıştır. Birincisi, Traboliçe kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Mora'da Traboliçe kazası sakinlerinden olup halka zulmettikleri bildirilen Ahmet isimli kadı ve kardeşi Mustafa'nın “şaki” ve “ehl-i fesad” olup, halka zulüm ettiklerinden; buldukları vilayet ile alakalarının kesilip başka bir vilayete sürgün edilmeleri istenmiştir.³¹⁵

İkinci olay ise Mora beyine ve Anadolu kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Traboliçe sınırları içindeki Koliserto Derbendi'nde geçmekte olan Hasan Reis'in ve annesinin yolunu keserek 40 kuruşluk kılıcını, mallarını, 28700 akçalarını alıp ve Mercan isimli hizmetkarını gasbedip, kendisini ve annesini yaralayan Traboliçe Kadısı İbrahim'in adamları Bekir, Halil, Musli ve Receb isimli şakilerin yakalanarak üzerlerine sabit olan hakların alınıp sahiplerine verilmesi; adı geçen kadı ile kardeşinin de Rodos Kalesi'ne sürülmeleri emredilmiştir.³¹⁶

2.8.2. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı dörttür. Birincisi, 13 Aralık 1630'da Bolu sancağına bervech-i arpalık mutasarrıfı olan Mehmet ve bunu kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hükümde, Bolu sakinlerinden Safi isimli kadı, oğlu Yahya ve hizmetkârlarından Ahmet, Bali ve Dilsüz öldürmek maksadıyla

³¹³ İbrahim Özcoşar, “Osmanlı Mahkemelerinde Muhız Kavramı”, *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, sayı. 4, Diyarbakır, 2004 Eylül, 235-241. s. 236.

³¹⁴ A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul, s. 78-79.

³¹⁵ BOA., MD 85, hk. 24, s. 662.

³¹⁶ BOA., MD 85, hk. 254, s. 432.

kendi halinde olan, kimsenin işine karışmayan Musli isimli yeniçerinin evini basmışlar. Ancak yeniçeri isimli Muli kaçmayı başarınca onun parasını alıp ve Musli'nin kızını kaçıran Bolu sakinlerinden Safi isimli kadı, oğlu Yahya ve diğer hizmetkârlarının yakalanarak davaları Dîvân-ı Hümâyun'da görülmek üzere İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir.³¹⁷

İkinci hüküm ise yine aynı konuyla ilgilidir. Hükümde, Bolu sancağında adamlarıyla birlikte evini basıp katletmek istediği yeniçeri Musli'nin kaçmayı başarması üzerine 10.000 akçasını çalıp, kızını götürdüğü ihbar edilen Kadı Sayfi'nin oğlu Yahya'nın ele geçirilerek, davaları Dîvân-ı Hümâyun'da görmek üzere davacı Musli ile beraber Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenmiştir.³¹⁸

Üçüncü olay ise, Bolu sancağı'na vakı olan Zerzerene kazası'nda İslam adındaki kadının halka zulüm ettiği ve katli işlediğinden, kardeşi Abdulkerim adlı kadının da gönderilen mübaşire rüşvet vererek reyanın hakkının verilmesini engellediğinden; adı geçen şaki Kadı Abdulkerim'in yakalanması istenmiştir.³¹⁹

Son olay ise, Kastamonu müftüsüne ve Kastamonu sancakbeyi mütesellimine, Küre-i Cedid ve Sart kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Küre-i Cedid'de Nasırzade Mustafa adlı kadının oğlu ve bazı eşkıya ile sipahi Zülfikar'ı katli kastıyla yolunu bastığı ve sipahinin kardeşini yaralayarak öldürdüğünden; katli işleyenlerin yakalanmak yargılanmak üzere mahkeme ihzarları emredilmiştir.³²⁰

2.8.3. Bosna Eyaleti

Bosna'da inceleyeceğimiz bir olay vardır. Bu olay Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmet Paşa'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Bosna eyaletindeki kadınların, art niyetli bir biçimde, “züama” ve “erbab-ı timarı”, haklarında “şaki” ve “ehl-i fesat” olduklarına dair asılsız suçlamalarla dolu arzlar göndermek suretiyle dirliklerinden ettikleri bildirimli. Bir daha böyle bir durum

³¹⁷ BOA., MD 85, hk. 73, s. 611.

³¹⁸ BOA., MD 85, hk. 357, s. 325.

³¹⁹ BOA., MD 84, hk. 29, s. 18.

³²⁰ BOA., MD 84, hk. 124, s. 60.

yaşanmasın diye bundan sonra kadıların sadece yargılama ve hüccet verme işini yapıp arz etme işinin alaybeylerince yürütülmesi istenmiştir.³²¹

2.8.4. Karaman Eyaleti

Karaman Eyaleti'nde bu konuyla alakalı dört hüküm vardır. Birincisi, Akşehir monlasına Akşehir Sancağı mütesellimine gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Akşehir'de, Şehzade Mustafa adlı mazul kadı kendi halinde olmayıp, daima kaza hakkına zulüm ederek firar ettiğiinden; yakalanarak yargılanmak üzere orduya ihzarı emredilmiştir.³²²

İkinci olay ise, Akşehir'de, kadı Şehzade Mustafa, sipahi Mahmut'un hanımını, kardeşi Ali adlı müderrisin namzade olduğunu ileri sürdüğü ve adı geçen sipahinin hanımı olduğunu ispat etmesine rağmen zulmünü sürdürerek firar ettiğiinden; yakalanarak yargılanmak üzere orduya ihzarı istenmiştir.³²³

Üçüncüsü ise, Cezayir beylerbeyine gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hüküm daha önce yaptığı zulümden sonra firar eden kadı Mustafa ile ilgilidir. Hükümde, Akşehir sakinlerinden olup eşkıyalık yapıp firar eden ancak yakalanan Mustafa adlı kadının Cezair'e sürülerek orada hapsedilmesi emredilmiştir.³²⁴

Bu konuyla ilgili son hükümdeki son olay ise Kıbrıs beylerbeyine gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Akşehir'de kadı Avni'nin halka sürekli zulmettiğinden Kıbrıs'a sürülerek, orada hapsedilmesi istenmiştir.³²⁵

2.8.5. Rumeli Eyaleti

Bu başlık altında inceleyeceğimiz olay sayısı birdir. Kadının maiyetinde olan muhızlılarında eşkıyalık yaptığı görülmektedir. Sorunlu tarafları mahkemeye getirmek, mahkemedeki güvenliği sağlamak için mahkeme kapılarında beklemek gibi birçok göreve sahip olan muhızlıların³²⁶ görevlerini unutarak başka olaylara karıştığı görülmektedir. Mesela; muhızlılık yapan Nuh ve Mahmut isimli kardeşler, Pınarhisar kazasındaki bazı köylerin ahalisini ehl-i örfе gammazlayarak haksız yere

³²¹ BOA., *MD 85*, hk. 146, s. 541.

³²² BOA., *MD 84*, hk. 69, s. 35.

³²³ BOA., *MD 84*, hk. 70, s. 36.

³²⁴ BOA., *MD 84*, hk. 83, s. 42.

³²⁵ BOA., *MD 84*, hk. 82, s. 41.

³²⁶ Özcoşar, s. 237-238.

akçalarını almışlardır. Gönderilen hükümde, haksız yere halkın paralarını aldıklarından ve görevleri dışındaki olaylarda bulunmalarından Nuh ve Mahmud adlı kardeşlerin muhızrlık görevinden uzaklaştırılmaları istenmiştir.³²⁷

Kadı ve maiyetindekilerin yaptığı eşkıyalık ile ilgili son olayımız ise, ismi okunmayan ve olayın nerede olduğu belirtilmeyen bir hüküm bulunmaktadır. Hükümde, bazı kadıların yasak olduğu halde devre çıkıp naipler göndererek, ahalinin bedava erzaklarını aldıkları “*bî-namâz teftişi*” adı altında veya “*tekâlif-i mirî*” tahsili esnasında ahalden haksız yere ve fazladan 3 kuruş topladıkları bildirilmiş. Anılan kadıların bu gibi haksız işler yapmaktan vazgeçerek aldıkları paraları sahiplerine iade etmeleri; aksi takdirde cezalandırılacakları söylenmiştir.³²⁸

2.9. Kethüdâ ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

Kethüdâ tabiri, Osmanlı devlet teşkilatında XV. yüzyıldan itibaren “*bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı*” olarak kullanılmıştır. Devletin en üst kademesinde görev yapan sadrazamdan en alt seviyedeki memura kadar pek çok görevlinin kethüdâ unvanını taşıyan yardımcısı bulunmaktaydı.³²⁹ İncelediğimiz hükümlerde kethüdâlarında eşkıyalık yaptığı tespit edilmiştir. Eşkîyalık hareketlerinde bulunan bu kethüdâlar hangi devlet görevlisinin yardımcısı olduğu belirtilmediğinden ayrı bir başlık altında almayı uygun gördük.

2.9.1. Tımışvar / Temeşvar Eyaleti

Bu konuyla ilgili bir olay kayıtlara geçmiştir. 26 Temmuz 1631’de Vulçitrın sancakbeyi ve orada olan kadılara gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İplana Emîni ve Mirliva Kethüdâsı Arslan adlı şaki Piriştine’de Nesime hatunun evini basıp 70-80 akçasını alıp, erzaklarını yağmalayarak Mehmet, Hatice ve Şerife hanımı öldürüp, Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Mehmet’in evini basıp ve pek çok baskın, yağma, gasp, yaralama ve cinayet olaylarına karışmış. Hakkından gelinmek için emir çıkarıldığı halde kaçtığı için hakkından gelinmediği ve halen Priştine kasabasına gelip yerleştiği bildirilen sabık İplana Emîni ve Mirliva Kethüdâsı Arslan

³²⁷ BOA., MD 85, hk. 398, s. 286.

³²⁸ BOA., MD 85, hk. 387, s. 296.

³²⁹ Mehmet Canatar, “Kethüdâ” TDV İA, Cilt XXV, Ankara, 2002, s. 332.

adlı şakinin yakalanması ve üzerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra hakkından gelinmesi istenmiştir.³³⁰

2.9.2. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaletinde inceleyeceğimiz olay sayısı birdir. Rumili caniblerinde asker ihracına memur olan Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen hükümde geçmektedir. Bu hüküm timar ve zeamet sahiplerinin yaptığı eşkıyalık olayları başlığı altında da incelenmiştir. Hüküm konu bakımından iki başlıkla ilgili olduğu için her iki başlık adı altında incelenmesini uygun gördük. Hükümde, İvranya'da Deli Mahmud, Arnavut Hüseyin, Köstendil sancağı alaybeyi, Şehir Kethüdâsı Mustafa ve suç ortakları olan Yazıcıoğlu Mustafa 40-50 nefer eşkıya ile miri hizmette görevli Sipahi Yusuf'un tahsil ettiği miri akçadan 150.000 akçayı yağmaladıklarından, eşkıyaların yakalanıp teftiş edilmeleri istenmiş. Yağmaladıkları miri akça kendilerinden geri alındıktan sonra şer'an haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.³³¹

2.9.3. Karaman Eyaleti

Karaman Eyaleti'nde inceleyeceğimiz bir hüküm vardır. Bu hükümde, Behisni'ye bağlı Culur köyü kethüdalı olan Hacı, Hüseyin ve Hamza'nın bazı sekban eşkıyasıyla birlikte köy ahalisinin evlerini basıp, 15 kişiyi öldürüp köylünün erzaklarını, eşyalarını yağmalamışlardır. Eşkıyalık yapan kethüdâların yakalanarak yargılanmak üzere orduya ihzarları emredilmiştir.³³²

2.10. Voyvoda ve Maiyetindekilerin Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri

Osmanlı taşra idari sistemi içerisindeki bir diğer birim voyvodalıklardır. Voyvodalıklar her sene belli bir miktar haracı Osmanlı Devleti'ne ödemekte ve buna karşılık kendi kanunları ve nizamlarına göre Osmanlı padişahının seçtiği "voyvoda" denilen bir prens tarafından iç işlerinde serbest bir şekilde yönetilmektedir.³³³ İncelediğimiz hükümlerde, voyvodalıkları yöneten voyvoda denilen prenslerin de eşkıyalık hareketlerine katıldığını görmekteyiz.

³³⁰ BOA., MD 85, hk. 403, s. 279.

³³¹ BOA., MD 85, hk. 705, s. 8.

³³² BOA., MD 84, hk. 89, s. 45.

³³³ Kılıç, s. 891.

Voyvoda ve maiyetindekilerin yaptığı eşkıyalık hareketlerine dair elimizde iki kayıt mevcuttur. Bu iki kayıta yaşanan hadiselerin hangi eyaletlerde olduğuna dair bilgi verilmediğinden tespit edemedik. Birinci olay Kerpeniş kazasına bağlı Çiro Mağarhoryo köyünde gerçekleşmiştir. Bu olay Kerpeniş kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Müteveffa Kapı Ağası Osman'ın Medine-i Münevvere'ye vakfeyletiği Kerpeniş kazasının Çiro Mağarhoryo köyü sakinlerinden köyün voyvodalığına bağlı olduğunu, tarla ve bağların öşürünün kendisine ait olduğundan öşürün kendisine verilmesini istemiş. Olumsuz cevap alması üzerine köy halkından bir-iki zimmîyi hapsedip, onlara zulüm ederek “*bedel-i öşür*” namıyla 5000-6000 akça aldığı bildirilen Gevherhan Sultan'ın paşmaklık haslarından Davutlu Voyvodası Timür'ün haksız yere gasp ettiği paranın hak sahiplerine iadesi ve kendisine gerekli tembihatın yapılması emredilmiştir.³³⁴

İkinci olay ise, Anadolu, Rum, Karaman beylerbeyine ve Danişmentli kadısına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Türkmen taifesinden Danişmentli cemaati voyvodası Derviş'in, Danişmentli cemaatin beyi olan Hacı Ahmed oğlu Ömer'in kardeşi Mir Mehmet'i bahaneyle öldürüp firar etmiştir. Derviş'in yakalanarak yargılanmak üzere orduya ihzari istenmiştir.³³⁵

2.11. Hazinedarın Yaptığı Eşkialık Hareketleri

2.11.1. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı birdir. Kütahya monlasına ve Anadolu beylerbeyi mütesellimine gönderilen hükümde, Sabık Anadolu Beylerbeyi Vezir Hacı İlyas Paşa'nın hazinedarı olan Nasuh'un, Vezir Hacı İlyas Paşa'nın 4 milyon akçadan fazla parası ile kıymetli eşyalarını çalarak Bosna Muhafızı Vezir Mehmed Paşa'nın yanına gidip, daha sonra Çopur Bekir adlı biriyle Kızılbaş'a firar etmiştir. Anadolu beylerbeyi müteselliminin yanında olduğu haber alınan Nasuh'un yakalanıp çaldığı para ve eşyalarla birlikte Paşa'nın vekiline teslim edilmesi istenmiştir.³³⁶

³³⁴ BOA., MD 85, hk. 93, s. 593.

³³⁵ BOA., MD 84, hk. 84, s. 42.

³³⁶ BOA., MD 85, hk. 702, s. 13.

2.12. Mütessellimlerin Yaptığı Eşkivalık Hareketleri

2.12.1. Anadolu Eyaleti

Bu konuyla ilgili bir hüküm vardır. Hükümde, kim tarafından öldürüldüğü belli olmayan birkaç ölümü bahane edip “*öşür*”, “*diyēt*” adı altında 4 bin akça ve “*ücret-i kadem*” adı altında 100 kuruş talebiyle Hisar-ı Çavdar halkını sıkıntıya sokan Kütahya mütessellimi ile Germiyan Mütevellisi Selim, fukaraya zulüm etmemeleri hususunda uyarılmış. Ayrıca haksız yere topladıkları paraların sahiplerine geri verilmesi istenmiştir.³³⁷

2.12.2. Rumeli Eyaleti

Rumeli Eyaleti’nde konuyla ilgili bir olay mevcuttur. Bu olay, Sofya monlasına ve Köstendil ve Srişnik kadılarına ve zikrolunan kadılıklarda Altı Bölük halkı üzerine kethüdayerlerine gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Sadaret Kaymakamı Vezir Recep Paşa’nın oğlu olan Dergâh-ı Muallâ müteferrikalarından Ahmed’in Srişnik kazasındaki zeametini 60-70 atlı ile basıp reayasına zulüm eden Köstendil sancağı mütesselliminin yakalanarak, görevli mübaşir vasıtasıyla Âsitâne-i Saâdet’e gönderilmesi istenmiştir.³³⁸

2.12.3. Bosna Eyaleti

Bosna eyaletinde konuyla ilgili bir hüküm mevcuttur. Bu İskenderiyye sancağı mütessellimine gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İskenderiye mütesselliminin, kendi adamları ve Bar ve Ülgün kaleleri neferatıyla, Arnavut asilerinin def’i hususunda yardımcı olmak üzere, bu işle görevlendirilen Hersek Sancakbeyi Mehmed’in yanına varması istenmiştir.³³⁹

2.12.4. Karaman Eyaleti

Karaman Eyaleti’nde konuyla ilgili bir hüküm bulunmaktadır. Beğşehir sancağında vakı olan kadılara ve Altı Bölük kethüdayerlerine gönderilen hükümde, Bağdat Seferi’nde bulunan sancakbeylerin yokluğunu fırsat bilen Beğşehir

³³⁷ BOA., MD 85, hk. 261, s. 420.

³³⁸ BOA., MD 85, hk. 337, s. 346.

³³⁹ BOA., MD 85, hk. 631, s. 73.

mütesellimi şaki olup halka zulüm ettiğinden, halkın kendisinden şikâyetçi olması sebebiyle görevden alınıp yerine başka mütesellim tayin edilmiştir.³⁴⁰

³⁴⁰ BOA., *MD* 85, hk. 533, s. 159.

3. BÖLÜM: REÂYÂ TARAFINDAN YAPILAN EŞKİYALIK HAREKETLERİ

Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıf; Saray halkı, İlmiyye, Seyfiyye ve Kalemîyye olmak üzere dört gruba ayrılmıştı. Yönetici sınıf dışında kalan bütün tebea reâyâ olarak kabul ediliyordu. Sadece kırsal kesimde yaşayıp tarımla uğraşan halk reâyâ değildi. Bu dört sınıf dışında kasaba ve şehirlerde oturup, ticaret yapan, sanatla uğraşan kişiler, göçebeler ve devletin hâkim olduğu geniş coğrafyada bulunan kişiler de reâyâ sınıfına dâhildir.³⁴¹ Kısaca Osmanlı idari ve siyasi sisteminde askeri sınıf dışında kalan, dolayısıyla yönetime katılmayan, geçimini tarımla, sanayi ve ticaretle uğraşmak suretiyle temin eden topluma reâyâ denilmiştir.³⁴² İnceleme alanımız olan Mühimme Defterleri'nde reâyânın eşkıyalık hareketlerine karıştığı tespit edilmiştir. Reâyânın yapmış olduğu eşkıyalık olaylarının sebeplerini ve eşkıyalık yapan reâyânın akıbetini değinmeyeceğiz. Hükümlerde verilen bilgilerle yetineceğiz.

3.1. Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Yaptıkları Eşkıyalık Hareketleri

3.1.1. Konar-göçerlerin Yaptıkları Eşkıyalık Hareketleri

3.1.1.1. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı ikidir. Birincisi, 7 Temmuz 1631'de Edirne bostancıbaşına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Edirne taraflarında ortaya çıkan ve obalar şeklinde gezip adam öldürme, yağma, Bosna'da gelen kervan basma, haraççıların yolunu kesip miri akçayı gasp etme suçları işledikleri bildirilen gurbet ve Kürt eşkıyasının, Edirne bostancıbaşı tarafından teftiş edilip haklarından gelinmesi istenmiştir.³⁴³

İkinci olay ise, Edirne kadısına ve Altı Bölük halkına kethüdayeri olan ve yeniçeri serdarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Edirne taraflarında ortaya çıkan ve obaları gezip haramilik yaptıkları, adam öldürme, kervan bastığı bildirilen Kürt ve gurbet eşkıyasının ele geçirip haklarından gelinmesi hususunda Edirne bostancıbaşına emir gönderilmiştir. Edirne'deki Altı Bölük kethüdayeri ve

³⁴¹ Kazıcı, s. 80-81.

³⁴² Kazıcı, s. 77.

³⁴³ BOA., MD 85, hk. 503, s. 185.

yeniçeri serdarının kendi adamlarıyla, Edirne kadısının da il-erlerinden yarar adamlar tedarik ederek Edirne bostancıbaşına gerekli yardımı yapmaları ve eşkıyanın hakkından gelinmesi emredilmiştir.³⁴⁴

3.1.1.2. Rakka Eyaleti

Rakka Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı birdir. Suruç kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Suruç kazası Mucip köyünde, Brazi aşiretinden Kara Yusuf adlı şakinin ev basarak zina ve zina kastıyla katl suçlarını işlediğinden yakalanarak orduya ihzarı istenmiştir.³⁴⁵

3.1.1.3. Diyarbakır Eyaleti

30 Ekim 1629'da Diyarbakır beylerbeyi ve Amid kadısına gönderilen hükümde, Boz-ulus cemaati beyi Behlül ve kethüdası Osman, 200 atlı ile cemaatin üzerine inerek 608 dişi koyun, 300 kuzu, 400 erkek koyunlarını alıp, zulüm edip ve evlerini basarak yağmaladıklarından, bu eşkıyaların yakalanarak yargılanmak için orduya ihzarları istenmiştir.³⁴⁶

3.1.1.4. Rum (Sivas) Eyaleti

31 Ekim 1629'da Malatya ve Behisni kadılarına gönderilen hükümde, Malatya'nın Kömür köyü yakınlarında, Gaviri Ekradı taifesinden bazı şakilerin ticaret erbabının yolunu basarak hayvanlarını, eşyalarını ve 500 kuruş paralarını aldıklarından, yargılanmak üzere orduya ihzarları istenmiştir.³⁴⁷

3.1.1.5. Zulkadriyye (Maraş) Eyaleti

8 Ağustos 1629'da Maraş monlasına ve Zülkadiriye Eyaletinde vakı olan kadılara gönderilen hükümde, Göçer-evli Hacılar-kürdü cemaatinden birinin yine aynı cemaatten birileri tarafından kızı istendiği ancak vermediğinden kendisi ve beraberindekilerin öldürüldüğünden; katillerin yakalanarak orduya ihzarları istenmiştir.³⁴⁸

³⁴⁴ BOA., *MD 85*, hk. 504, s. 184.

³⁴⁵ BOA., *MD 84*, hk. 95, s. 47.

³⁴⁶ BOA., *MD 84*, hk. 102, s. 51.

³⁴⁷ BOA., *MD 84*, hk. 104, s. 52.

³⁴⁸ BOA., *MD 84*, hk. 65, s. 34.

3.1.1.6. Halep Eyaleti

Kilis voyvodasına gönderilen hükümde, ekrad taifesinden Okçu İzzeddinli cemaatinden Hamza, Kasım, Çömlü Ali, Kurt Mehmed, Yusuf, Seyfi, Halil, Mehmed ve Şeyhler cemaatinden Davud, İbrahim, Hasan Fakih ve Hacı Abdullah isimli şakilerin haramzadelere baş oldukları ve yollar kestiklerinden; yakalanarak mahkemede yargılanmaları istenmiştir.³⁴⁹

Kürt ve Türkmen aşiretleri ile diğer taifeler başlığı altında inceleyeceğimiz bir başka olay daha var, gönderilen hükümde hangi eyalete, sancağa ve ya kazaya bağlı olduğu bildirilmediğinden bu olayı herhangi bir eyalet sınıflandırmasına tabi tutamadık. 25 Aralık 1629'da gönderilen bu hükümü diğerleri başlığı altında almayı uygun bulduk. Hükümde, Tasni(?) aşiretinden Emirhan, Yusuf, Bahaddin, Koçan ve Seydan isimli kimselerin ve kendilerine tabi olan eşkıyalarla Şeyh Zeynel aşiretinin üzerine gidip, Şeyh Zeynel aşiretinden 4 kişiyi öldürüp ve aşiretin 180 öküzünü, emval ve erzakını yağmaladıklarından ismi geçen şakilerin orduya ihzarı istenmiştir.³⁵⁰

3.1.2. Arnavut, Kazak ve Tatarların Yaptığı Eşkialık Hareketleri

3.1.2.1. Anadolu Eyaleti

Bu konu başlığı altında Anadolu Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı üçtür. Birincisi, 7 Ocak 1631'de Balıkesir ve Gönen kadılarına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Gönen kazasına tabi olan Yundoğlanı köyünde sakin Arnavut Ali kendi halinde olmayıp eşkıyalık yaptığı, tekâlif vaki olduğunda köyü üzerine aldığı iddiasıyla 5 kuruş yerine 10 kuruş vergi topladığı, toprak sipahilerinin yerlerini zapt etmiştir. Gönen ileri gelenleri hakkında şikâyette buldukları Arnavut Ali'nin teftiş edilip, hakkındaki iddialar üzerine sabit olduğu takdirde kendisinin hapis ve neticenin arz edilmesi istenmiştir.³⁵¹

İkincisi ise, 21 Ağustos 1631'de Kocaeli sancakbeyine gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İznikmit, Sabanca dağları, İznik, Yalova ve Bazarköyü bölgelerinde yol kesip yolcuları soyup ve köyleri yağmaladığı bildirilen Arnavut

³⁴⁹ BOA., MD 84, hk. 98, s. 49.

³⁵⁰ BOA., MD 84, hk. 120, s. 58.

³⁵¹ BOA., MD 85, hk. 100, s. 586.

eşkıyasının mutlaka yakalanması ve aldıklarını sahiplerine verildikten sonra haklarından gelinmesi istenmiştir.³⁵²

Son olay ise, 24 Haziran 1628 yılında Sinop monlasına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Sinop monlasının, Sinop Kalesi'nin Karadeniz'de gezinen Kazak eşkıyasının kötülüğüne mani olmak amacıyla kalede bulunan kırık ve kullanılmayan toplardan kalede ve kalitada kullanılacak toplar döktürülmesi için Sinop'ta bir ocak tedariki hususundaki teklifi uygun görülmüştür. Ancak daha sonra Sinop'ta kurulacak olan bu ocağın sürekli top üretip gemilere ve başka yerlere top verir hale gelmesinden kaçınılması istenmiştir.³⁵³

3.1.2.2. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde bu başlık altında inceleyeceğimiz olay sayısı ikidir. Birincisi, Ohri sancağında vakı olan kadılara gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Ohri sancağına bağlı kazalarda isyan çıkarıp, yağma ve katl hareketlerine girişen Arnavut eşkıyasının yakalanması ve haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁵⁴

İkincisi ise, 20 Şubat 1631'de Hersek sancakbeyine ve Podgoriçe ve İskenderiye kadılarına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Dukagin ve İskenderiye sancaklarının Pratonojik, Klemente, Koca, Vilasovik, Hora, Kasrat vs. köylerinde sakin olup Yenipazar, Prepol, Taşlıca, Nikşik ve Mitroviçe taraflarında yol ve köy basma, gasp, adam öldürme, adam kaçırp satma ve 2000 koyun ve yağma yapan Arnavut asileri eşkıyalık faaliyetleri içerisinde olmuşlardır. Bu sebeple adı geçen kaza ve nahiye ahalisinin, yerlerini terk etmesine neden oluyorlar. Eşkıyalık yapan ve halkın köylerini terk etmesine neden olan Arnavut asilerinin, mutlaka yakalanıp üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra haklarından gelinmesi emredilmiştir.³⁵⁵

³⁵² BOA., MD 85, hk. 596, s. 104.

³⁵³ BOA., MD 83, hk. 100, s. 118.

³⁵⁴ BOA., MD 85, hk. 620, s. 84.

³⁵⁵ BOA., MD 85, hk. 627, s. 78.

3.1.2.3. Bosna Eyaleti

Bosna Eyaleti'nde gerçekleşen üç olay vardır. Birincisi, Sabıka Prizrin Sancakbeyi olup hala Hersek'de sakin Mustafa'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Sabık Prizrin Sancakbeyi Mustafa'nın, adamlarıyla birlikte, Arnavut asilerinin def'i hususunda yardımcı olmak Hersek Sancakbeyi Mehmed'in yanına gönderilmiştir.³⁵⁶

İkinci olay ise, Nova ve Resne Kalesi dizdarlarına, kale neferatı ağalarına ve Hersek sancağında vakı olan kale dizdarlarına ve ağalarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Hersek sancağındaki kale dizdarlarının, kalelerinin muhafazası için yeterli miktarda neferat alıkoyup kalan neferatı da ağalarıyla birlikte, Arnavut asilerinin def'i için Hersek Sancakbeyi Mehmed'e yardımcı olmaları için göndermeleri istenmiştir.³⁵⁷

Son olay ise, Arnavut asilerinden Klemente, Vilasovik ve Koca isimli eşkıyalar, Rugozna, Yenipazar ve İpek civarında yol keserek adam öldürüp, yağma hareketlerine girişmişlerdir. Gönderilen fermanda, Arnavut asilerine karşı bölgeyi korumak için, Şark Seferi'ne memur olmayan eşkincilerin görevlendirilmeleri istenmiştir.³⁵⁸

3.1.2.4. Özi Eyaleti

Özi Eyaletinde inceleyeceğimiz olay sayısı ikidir. Birincisi, 5 Temmuz 1628 Özi Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Kırım Hanı Mehmed Giray ile Kalgay Şahin Giray'ın, Kazak eşkıyası ile isyan ederek Kefe Kalesi'ni kuşatma altına aldığı belirtilmiştir. Bu isyancılar Vezir Hasan Paşa ve emrindeki askerler tarafından bertaraf edilmiştir. Kırım tahtına yeni hanın geçirildiği hükümde açıktır. Ancak bu esnada Özi Beylerbeyi İbrahim Bey'in Özi ve Akkırman taraflarını Kazak eşkıyası ve isyan etmiş olan Tatarlara karşı korumaya çalıştığını ve yardıma Vezir Hasan Paşa'nın gönderildiğini görmekteyiz. Vezir Hasan Paşa Donanma ile varana kadar, Özi'de görevlendirilen kara askerlerini, Özi'ye geldiklerinde, hizmet sona erdi düşüncesiyle dağıtmamış ve birine bile dönüş için

³⁵⁶ BOA., MD 85, hk. 629, s. 76.

³⁵⁷ BOA., MD 85, hk. 630, s. 77.

³⁵⁸ BOA., MD 85, hk. 642, s. 64.

izin vermemiştir. Zira hem asker yoklanmış hem de o taraflarda görülecek bazı işler olmuştur. Yapılan yoklamada, askerlerin yoklamada mevcut olmadıkları takdirde dirliklerinin ellerinden alınıp başkasına verileceği hususunda uyarılmaları emredilmiştir.³⁵⁹

İkinci olay ise, Akkirman kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Akkirman'a tabi Çobruca ve bağlı hasların reayasının, Tatarlar tarafından vuku bulan tecavüzler ile Kazak eşkıyasının saldırılarından mallarını, köylerini ve kendi can güvenliğini korumak amacıyla masraflarını kendileri karşılamak kaydıyla köyelerine bir palanga yapmalarına izin verildiğine dair bir hükümdür.³⁶⁰

3.1.2.5. Kefe Eyaleti

Kefe'de konuyla ilgili bir olay mevcuttur. Bu olay, Azak sancakbeyine gönderilen hükümde bulunmaktadır. Bu hükümde, Rusya ile Tatarlar arasında anlaşma yapılmış olmasına rağmen Azak taraflarındaki Tatarların çetelerle Rus topraklarına akınlar yapmışlardır. Bu akınların durdurulması ve ferdi çetelere engel olunması ve anlaşmaya uyulması istenmiştir.³⁶¹

3.1.2.6. Boğdan Eyaleti

Konuyla ilgili Boğdan'da bir olay gerçekleşmiştir. Bu olay, Boğdan beyine gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Kazak eşkıyası Bender'i istila ederek ahalinin mallarını ve hayvanlarını yağmaladığından, Boğdan vilayetinden yardıma gelenler, bölgeyi Kazak eşkıyasından temizlemeyip, halka zulmedip ve halkın elinde kalmış olan hayvanları da zorla alıp götürdükleri bildirilen Boğdanlıların tespit edilerek söz konusu hayvanların kendilerine tazmin ettirilmesi emredilmiştir.³⁶²

3.1.3. Çingene ve Gurbet Taifesinin Yaptığı Eşkivalık Hareketleri

Çingeneler çoğunlukla kabile halinde ve göçebe hayatı yaşarlar. Her kabilenin bir başkanı bulunmaktadır.³⁶³ Çingeneler Osmanlı Devleti'nde çok farklı yönetime tabi tutulmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Çingeneler, Müslim ve

³⁵⁹ BOA., *MD* 83, hk. 105, s. 123.

³⁶⁰ BOA., *MD* 83, hk. 122, s. 140.

³⁶¹ BOA., *MD* 85, hk. 221, s. 467.

³⁶² BOA., *MD* 85, hk. 434, s. 249.

³⁶³ İsmail Altınöz, "Osmanlı Toplum Yapısı İçinde Çingeneler", *Türkler*, Cilt. XI, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 424.

gayrimüslim olarak iki gruba ayrılmalarına rağmen bunlar hukuki bakımdan denk sayılmışlardır.³⁶⁴ Göçebe hayatı yaşayan çingenelerin de eşkıyalık yaptığı görülmektedir. Yaşam koşulları birbirine benzeyen Gurbet taifesi ile çingenelerin yaptığı eşkıyalıklara dair hükümlerden yola çıkarak, eyaletlerde gerçekleşen olaylara göre bir sınıflandırma yapmayı uygun gördük.

3.1.3.1. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde bu konuyla ilgili inceleyeceğimiz dört olay vardır. Birincisi, Çingene taifesinin karıştığı eşkıyalık olaylarından biri 19 Ekim 1630'da Edirne'de bostancı (başıya) ve Babaeski kadısına gönderilen hükümde görülmektedir. Hükümde, Sipahi Rıdvan oğlu Veli etrafına topladığı eşkıyalar ve çingene taifesinden Nazar Oğulları ile Babaeski'deki Baba Zaviyesi'nin mutasarrıfı olan hanımefendinin kızı Ayşe'nin evini basarak, ona zulmedip, duvarlarını yıkıp, pencerelerini taşlamıştır. Ayşe'nin eski kocası Sipahi Rıdvan oğlu Veli ve adamlarının yakalanarak haklarından gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁶⁵

İkincisi ise Niğbolu ve Silistre ve Kırkkilise ve Vize sancaklarında vakı olan kadılara gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, birkaç seneden beri Niğbolu, Silistre, Kırkkilise ve Vize sancaklarında ortaya çıkan konar-göçer gurbet taifesinden olan eşkıyaların hanları ve evleri basma, yol kesip adam öldürme, çiftliklere el koyma gibi faaliyetlerde bulunması sonucunda verilen kararda eşkıyalık yapanların yakalanarak haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.³⁶⁶

Bir diğer olay ise, daha önce Kürt ve Türkmen aşiretlerinin yaptığı eşkıyalık olayları başlığı altında incelediğimiz 7 Temmuz 1631'de Edirne bostancıbaşına gönderilen hükümde yer almaktadır. Son olay ise, Edirne kadısına ve Altı Bölük halkına kethüdayeri olan ve yeniçeri serdarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Edirne taraflarında ortaya çıkan ve obalar şeklinde gezip haramilik yaptıkları, adam öldürme, yağma, Bosna'dan gelen kervan basma, haraççılardan yolunu kesip miri akçayı gasp etme suçunu işledikleri bildirilen gurbet ve bir kaç nefer Kürt eşkıyasının yakalanması için Edirne bostancıbaşına emir gönderilmiş.

³⁶⁴ Altınöz, s. 426.

³⁶⁵ BOA., MD 85, hk. 4, s. 679.

³⁶⁶ BOA., MD 85, hk. 363, s. 322.

Edirne bostancıbaşı tarafından, her ne şekilde olursa olsun mutlaka yakalanıp teftiş edilip haklarından gelinmesi istenmiştir. Ayrıca Edirne'deki Altı Bölük kethüdayeri ve yeniçeri serdarının kendi adamlarıyla, Edirne kadısının da il-erlerinden yarar adamlar tedarik ederek Edirne bostancıbaşına gerekli yardımı yapmaları istenmiştir.³⁶⁷

3.1.3.2. Bosna Eyaleti

Bu başlık altında inceleyeceğimiz bir olay mevcuttur. Bu olay Osad kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Osad kazasında Dob adlı derbent köyünde 40-50 nefer çingenenin eşkıyalık yapıp ve köye konarak köy halkının çayırlarına, ekinlerine zarar verdikleri ve ahırlarından koyunlarını, öküzlerini çalıp halkı evlerini yakmakla tehdit etmişlerdir. Dob adlı derbent köyünde bir daha böyle bir durumun yaşanmaması ve buraya toplu olarak konmamaları hususunda ikaz edilmiştir. Eğer konmak isterlerse kendilerine engel olunması istenmiştir.³⁶⁸

3.2. Sivil Halkın Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

3.2.1. Gayr-ı Müslimlerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

3.2.1.1. Mora Eyaleti

Mora Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı birdir. İlk olay 7 Kasım 1630'da Mora sancağına mutasarrıf olan ve Arkadya kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Arkadya'da bir kısım zimmînin Arkadya cizyesini toplamakla görevli Dergâh-ı Muallâ Sipahisi Ali'nin üzerine saldırıp, akrabası Zülfikar'ı öldürmüşlerdir. Bu zimmîlerin yakalanarak teftiş olunmaları ve haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.³⁶⁹

3.2.1.2. Boğdan Eyaleti

Boğdan Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı üçtür. Birincisi, Eflak Voyvodası İlyon Voyvoda'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Eflak'da fitne çıkardıkları ve alacaklıların haklarını zamanında vermedikleri

³⁶⁷ BOA., MD 85, hk. 503, s. 185; BOA., MD 85, hk. 504, s. 184.

³⁶⁸ BOA., MD 85, hk. 161, s. 524.

³⁶⁹ BOA., MD 85, hk. 18, s. 666.

bildirilen Aleksî, Pavlaki, Postenliko ve Ligoseni adlı zimmîlerin yakalanarak Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri emredilmiştir.³⁷⁰

İkinci olay ise, Rodos kadısına ve Rodos kalesi dizdarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Eflak Voyvodalığı'na talip olup, Eflak halkı arasında kargaşa çıkmasına sebep olan Lisare adlı zimmînin Rodos Kalesi'nde hapsedilmesi ve kimseyle görüştürülmemesi istenmiştir.³⁷¹

Son olay ise 24 Eylül 1626'da Boğdan Voyvodasına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, İbrail, İsmail vs. Boğdan'ın Galas İskelesi karşısındaki kasaba ve köylerden bazı kimselerin bahaneler uydurarak kendi işleri için Boğdan'a geçip oradakilerin köylerine konup, oradaki reâyânın karşılıksız olarak yemlerini-yiyeceklerini aldıkları, kadın ve çocuklarına tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Gönderilen hükümde, Âsitâne-i Saâdet'ten elçilik veya başka bir görevle gönderilenlerin dışında Boğdan'a geçen her kim ise reâyâyadan karşılıksız yiyecek almamaları ve reâyâyaya zulmetmemeleri hususunda uyarılması istenmiştir.³⁷²

3.2.1.3. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde bu başlık altında inceleyeceğimiz olay sayısı beştir. Birincisi, İlbasan ve İşbat ve Tomorince ve Görice kadılarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İlbasan sancağında, Grabova Kara Eflak köyünden Buyo isimli zimmî 40-50 eşkıya ile çevre köylerde adam öldürme, yaralama, ev basma ve hırsızlık gibi suçları işlemiştir. Bu eşkıyaların haklarından gelinmesi için, mahayif teftişi göreviyle o taraflarda görevli Bıçakçızade Muhammed'e emir verilmesine rağmen, sancak ileri gelenlerince himaye edilmelerinden dolayı bir şey yapılamadığı bildirilen eşkıya çetesinin yakalanması istenmiştir. Kefilleri olan Dergâh-ı Muallâ çavuşlarından Hasan Çavuş ve Zaim Mustafa vasıtasıyla bulunarak haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁷³

İkinci olay ise, 12 Ocak 1631'de gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İlbasan sancağına tabi İşpat nahiyesinin Grabova Kara Eflak köyünden

³⁷⁰ BOA., MD 85, hk. 140, s. 548.

³⁷¹ BOA., MD 85, hk. 328, s. 356.

³⁷² BOA., MD 83, hk. 61, s. 75.

³⁷³ BOA., MD 85, hk. 204, s. 481.

Buyo isimli zimmî eşkıyalara baş olup 40-50 eşkıya ile çevre köylerde cinayet, yaralama ve işkence gibi birçok suçları işlemişlerdir. Rumeli taraflarında mahayif teftişine memur olup kendilerini yakalamakla görevli Bıçakçızade Muhammed'in ihmali sebebiyle ele geçirilemeyen eşkıyanın derhal yakalanarak haklarında gerekenin yapılması buyrulmuştur.³⁷⁴

Üçüncü olay ise, Sehirköy ve Polomiye kadılarına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, şehirköy kazasına tabi Nevesin köyünde zimmîlerden Yovan ve İstoyan, Polomiye kazasına bağlı Nevesin köyünde Totori değirmene giderken köyde zimmiler tarafından öldürülmüştür. Polomiye kazasının Nevesin köyü ahalisinden zanlı olanların teftiş edilmeleri ve üzerine suç sabit olanların şer'an gerektiği şekilde cezalandırılmaları istenmiştir.³⁷⁵

Bir başka gönderilen hükümde ise, Dimetoka kazasındaki bazı gayrimüslimlerin başlarına yeşil tülbent bağlayıp müslüman kıyafetlerini giyinerek müslümanlarla gayrimüslimlerin ayırt edilmesinde karışıklığa yol açmışlar. Dahası gayrimüslimler bu kıyafet altında halka ve yolculara müslümanlık adı altında zulmetmişlerdir. Bu gibi giyinenlerin ve müslümanlık adı altında zulüm edenlerin mutlaka yakalanmaları ve haklarında şer'an gerekenin yapılması istenmiştir. Ayrıca gayrimüslimlere de, müslüman kıyafeti giymemeleri hususunda sıkıca uyarılarda bulunulması istenmiştir.³⁷⁶

Son olay ise Yenişehir ü Fenar monlasına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Yenişehir ü Fenar kazasında, Yahudi ve kefere taifesinin sırf İslam dinini aşağılamak için müslüman kadın esir kullanmış ve onlara zulmetmişlerdir. Yahudi ve kefere taifesi elinde bulunan müslüman esirlerin kurtarılması ve bundan sonra Yahudi ve kefere taifesinin müslüman esir ve hamile cariye satın almaması, kullanmaması ve pençyeksiz esir alım-satımı yapılmaması hususunda sıkıca tembihte bulunulması istenmiştir.³⁷⁷

³⁷⁴ BOA., MD 85, hk. 259, s. 424.

³⁷⁵ BOA., MD 85, hk. 321, s. 364.

³⁷⁶ BOA., MD 85, hk. 336, s. 349.

³⁷⁷ BOA., MD 85, hk. 421, s. 263.

3.2.1.4. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı birdir. Gönderilen hükümde, gayrimüslimler Güzelhisar'da müslümanlara mahsus elbiseler giyip ve müslümanlara eziyet etmişlerdir. Bunun üzerine gönderilen fermanla gayrimüslimlerin kendilerine mahsus elbiseleri giymeleri ve müslümanlara eziyet etmemeleri hususunda tembihte bulunulup emre uymayanların haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.³⁷⁸

3.2.1.5. Bosna Eyaleti

Bu konuyla ilgili inceleyeceğimiz olay sayısı ikidir. İlk olay 18 Mayıs 1631'de Kostaniçe kadısına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Yukarı ve Aşağı Varoş Macarlarının Kostaniçe'nin Novi kasabasındaki kalede yaşayıp, müslümanlarla birlikte gerekli koruma hizmetini yapmayı ve hainlik ettikleri takdirde mallarına el konulup öldürülmeyi kabul ettikleri halde, harp halinde bulunan kâfirleri gizlice getirerek evlerinde besleyip ve fırsat buldukça müslümanları yakalayıp kâfirlere esir etmişlerdir. Bunu yapan Yukarı ve Aşağı Varoş Macarlarının yakalanması ve aleyhlerindeki iddialar sabit ise hapsedilmeleri emredilmiştir.³⁷⁹

İkinci olay ise, Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmed Paşa'ya ve Saray kadısına ve İsrebreniçe ve Berce ve Özice kadılarına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, zimmîlerin İsrebreniçe emininden gördükleri destekle Vezir Recep Paşa'nın adamı Mustafa'nın babası olan İsrebreniçe Kethüdası Ali'yi hapis edip, sonra döverek ölümüne sebep olduklarından ihbar edilen eşkıyanın teftiş edilmesi ve haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.³⁸⁰

3.2.1.6. Kaptanpaşa Eyaleti

Kaptanpaşa Eyaleti'nde inceleyeceğimiz bir olay vardır. Bu olay 29 Ekim 1630'da Andıra ve Sira kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Andıra ve Sira adasında ev basıp, zinaya kast edip, tarla ve bağlara el koyup, eşkıyalık yapan ve harbi kâfir gemilerine erzak temin eden, nice kimsenin haklarını

³⁷⁸ BOA., MD 85, hk. 352, s. 332.

³⁷⁹ BOA., MD 85, hk. 454, s. 230.

³⁸⁰ BOA., MD 85, hk. 645, s. 62.

gasp edip, Cani Talinco (?) adlı zimminin yakalanıp, Dîvân-ı Hümâyûn'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi istenmiştir.³⁸¹

3.2.1.7. Tımışvar / Temaşvar Eyaleti

Bu başlık altında inceleyeceğimiz olay sayısı ikidir. İlk hükümde, Sadaret Kaymakamı Recep Paşa'nın Zıştovi'deki hasları reayasını tahrik ederek, has voyvodalarının öşür vs. vergileri toplamalarına engel oldukları ihbar edilen şahıslardan Bob Sinto(?) ve Bob Istamet adlı rahiplerin Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenmiştir. Yine bu konuyla ilgili olan ikinci hükümde de Bob Sinto (?) ve Bob Istamet adlı rahiplerin kendi hallerinde olmayıp “şerîr ü gammâz” olduklarından Dîvân-ı Hümâyûn'da ihzar olunmaları emredilmiştir.³⁸²

3.2.2. Şehir ve Köy Ahalisinin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

3.2.2.1. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde şehir ve köy ahalisinin yaptığı eşkıyalık olay sayısı dokuzdur. Birincisi, Draç kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde 30 yıldır kanunen vermekte yükümlü oldukları vergiyi vermek istemeyip, hile ve sahtekârlık yoluna saptıkları bildirilen Draç kazasının Luz köyünden Ali Andop, Merfo (?) ve Dedegin, Bogoz (?) köyünden ise Muharrem ve diğer kişilerin teftiş edilip üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁸³

İkincisi ise, Selanik kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Selanik'in Arıklı köyünde, kocası Yeniçeri Bekir'i 5 adamına para verip boğdurtarak katlettiren Huri ve adamları hakkında şer'an gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁸⁴

Üçüncü olay ise, 15 Ocak 1631'de Selanik monlasına ve Selanik sancağında vakı olan kadılara gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Selanik'te ortaya

³⁸¹ BOA., MD 85, hk. 307, s. 375.

³⁸² BOA., MD 85, hk. 340, s. 345; BOA., MD 85, hk. 353, s. 333.

³⁸³ BOA., MD 85, hk. 273, s. 412.

³⁸⁴ BOA., MD 85, hk. 304, s. 381.

çıkıldığı bildirilen eşkıyaların yakalanıp, Selanik sancakbeyinin gemisinde küreğe konulmaları emredilmiştir.³⁸⁵

Dördüncü olay ise, Rumili caniblerinde asker ihracına memur olan Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Üsküp ve Selanik taraflarında “*mal-ı miri*” toplanmasını engelledikleri bildirilen şahıslara engel olunması istenmiş. Ayrıca fitne ve fesat çıkarıp, kendi hallerinde olmayanları da yakalayıp haklarından gelinmesi istenmiştir.³⁸⁶

Bu konuyla ilgili bir başka olay ise, Âsîâne-i Saâdetüm'den Rumili'nün Solkolu'nda varup gelince yol üzerinde vakı olan Altı Bölük halkı üzerlerine kethüdayeri olanlara gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Sabık Kaptan Vezir Hasan Paşa, Rumeli vilayetinde Şark Seferi'ne memur askeri yola çıkartmak ve bölgedeki eşkıyayı yakalayıp haklarından gelmek için görevlendirilmiştir. Altı Bölük çavuşlarından Osman Çavuş ile Silahdar Mustafa Çavuş da Hasan Paşa'ya yardım etmek için yanında görevlendirilmiştir. Ayrıca Osman Çavuş'un kethüdayeri tayin edildiği, bu sebeple Rumeli'nin Solkolu'ndaki Altı Bölük kethüdayerlerinin kendisine itaat edip asker ihracı ve eşkıya takibi konularında yardımcı olmalarını istemiştir.³⁸⁷

Pojega kadısına gönderilen hükümde ise, Pojega kazasına tabi Bomyoviçe(?) köyünde her sene kurulan panayır, kalabalığın içine karışan serserilerin halkın mallarını yağmalayıp huzuru bozmaları sebebiyle iptal edilmiştir. Ayrıca nikâh muameleleri için yasakçıların 12 akça almaları ve papazların da 20 akça almaları gerekirken, yasakçılar 44 akça papazlar da 42 akça almışlardır. Bunların nikâh muameleleri için belirlenenden daha fazla para almaması emredilmiştir.³⁸⁸

Başka bir olay ise, Ohri sancakbeyine ve Akçahisar kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Mehmed Hacı'nin evini basıp, eşya ve erzağını

³⁸⁵ BOA., MD 85, hk. 114, s. 572.

³⁸⁶ BOA., MD 85, hk. 531, s. 161.

³⁸⁷ BOA., MD 85, hk. 703, s. 10.

³⁸⁸ BOA., MD 85, hk. 239, s. 446.

yağmaladığı bildirilen Akçahisar'ın Kuşer köyünde sakin eşkıyaların yakalanıp teftiş edilmeleri ve suçları kesinleştiği takdirde gerekenin yapılması buyrulmuştur.³⁸⁹

Konuyla ilgi başka bir olay ise, Köstendil ve Paşa ve Alacahisar sancaklarında vakı olan kadılara gönderilen hükümde bulunmaktadır. Sancakbeyleri ve zabitlerinin Şark Seferi'ne gitmelerini fırsat bilerek Köstendil, Paşa ve Alacahisar sancaklarında sipah namıyla yol kesip, adam öldürüp ve halkın erzakını alan eşkıyanın Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Ömer vasıtasıyla yakalanarak haklarından gelinmesi emredilmiştir.³⁹⁰

Son olayda ise, Kapıcılar Kethüdası Ahmed'in arpalığı olan Değirmenderesi köyü reayasından başka taraflara firar edenlerin bulunarak, tekrar kendi topraklarına gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca bu duruma sebebiyet veren Köse İstepen, Raj, Radoviçsa, Macar İstepen ve diğer zimmilerin haklarından gelmeleri emredilmiştir.³⁹¹

3.2.2.2. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı beştir. Birincisi, 11 Kasım 1630'da İzmir monlasına ve Sığla sancakbeyine gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İzmir'in Urla nahiyesinde sakin olup, etraflarına topladıkları adamlarla birlikte ahalinin yolunu keserek soyup, katlettikleri bildirilen şahısların mutlaka yakalanıp teftiş edilmeleri ve üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra haklarından gelinmesi emredilmiştir.³⁹²

İkinci olay ise, İzmir monlasına ve Sığla sancakbeyine gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, İzmir'de sakin olup, kendi halinde olmayıp, reayayı tahrik ederek kendi halinde olan kimselere iftira ettikleri ve daha nice fesat işledikleri bildirilen şahısların uyarılması istenmiştir. Bu eşkıyaların uyarılara kulak asmadıkları takdirde haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁹³

³⁸⁹ BOA., MD 85, hk. 133, s. 558.

³⁹⁰ BOA., MD 85, hk. 688, s. 25.

³⁹¹ BOA., MD 85, hk. 386, s. 295.

³⁹² BOA., MD 85, hk. 335, s. 348.

³⁹³ BOA., MD 85, hk. 338, s. 347.

Üçüncü olay ise, Bursa beyine ve kadısına gönderilen hükümde, Karahisar-ı Sahip'te sakin Halil bin Hacı Fakih sürekli uydurma davalar açarak yalancı şahitlerle halkın paralarını alıp zulüm etmiştir. Ayrıca evinde ele geçirilen aletlerden dolayı kalpazan olduğu bildirilen Karahisar-ı Sahip'te sakin Halil bin Hacı Fakih hakkında gerekenin yapılması istenmiştir.³⁹⁴

Diğer bir olay ise, Kıbrısık kadısına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Alan köyünden Naip Mehmet ve Uzun İbrahim, Kıbrısık'da Şaban adlı şahsın babası Ali'yi katletmişler. Bunu yapan Naip Mehmet ve Uzun İbrahim'in yakalanıp, Dîvân-ı Hümâyun'da yargılanmak üzere Şaban ile birlikte Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenmiştir.³⁹⁵

Son olay ise, 31 Mart 1631'de gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Eflani ve Eflani-i Tatay'a tabi Tasmana adlı köy sakinlerinden Şaban oğlu İbrahim, Musa, Mahmut, Kara Osman, Abbas, Kara Mustafa 15-25 atlı ile eşkıyalık yapmışlardır. Reâyânın evleri basıp, zorla yem ve yiyecekleri almış. Paralarını, mallarını, hizmetkâr ve kölelerini gasp ettiği, namuslarına ve ırza musallat olduğu, halkı dövdüğü vb. fesatlar işleyerek halka zulmettiği devlet merkezine ihbar edilen Saban oğlu Mustafa ile suç ortakları olan İbrahim, Musa, Mahmud, Kara Osman, Abbas ve Kara Mustafa adlı şakilerin ve diğer şakilerin yakalanıp derhal teftiş edilmeleri istenmiştir. Ayrıca üzerlerine sabit olan tüm haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra eşkıyaların haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁹⁶

3.2.2.3. Özi Eyaleti

Özi Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı ikidir. Birincisi, Kırkkilise sancakbeğine ve Kırkkilise kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Vezir-i Sani Recep Paşa'nın kapıcıbaşlarından Mehmed Çavuş'un ulakla, görevli olarak gittiği Erdel'den geri dönüşünde Kırkkilise sancağının Kozcuğaz köyünde menzil beygiri talep etmiştir. Bunun üzerine ahali tarafından iyice dövülüp para ve eşyaları yağmalanmış, yapılan mahkeme neticesinde bir kısım eşyaları geri verilmiş olup, paralarının verilmediği bildirildiğinden, bu olayın faillerinin tekrar teftiş

³⁹⁴ BOA., MD 85, hk. 71, s. 615.

³⁹⁵ BOA., MD 85, hk. 334, s. 348.

³⁹⁶ BOA., MD 85, hk. 707, s. 7.

edilmeleri ve üzerlerine her ne sabit olursa alınıp Mehmed Çavuş'un vekiline teslim edildikten sonra, şer'an gerektiği şekilde cezalandırılmaları emredilmiştir.³⁹⁷

İkinci olay ise, Mankalya kadısına ve Özi muhafazasında Altı Bölük halkı üzerine Ağayiri tayin olunan Osman ve Kethüdayeri olan Ahmet'e gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Mankalya sakinlerinden bir kadın ile oğlu Zülfikar ve suç ortakları, kocasını ve evine misafir olan yolcuları öldürtüp yolcuların paralarını alıp, eşyalarına el koymuşlar. Bu yaşanan olaylara son vermek için gönderilen kadı ve Altı Bölük kethüdayeri onlara yardım etmiş ve cezalandırılmadıkları bildirilen Mankalya sakinlerinden bir kadın ile oğlu Zülfikar'ın suç ortakları olan diğer eşkıyanın yakalanarak teftiş edilmeleri ve üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra haklarından gelinmesi emredilmiştir.³⁹⁸

3.2.2.4. Kaptanpaşa Eyaleti

Kaptanpaşa Eyaleti'nde şehir ve köy ahalisinin yaptığı olay sayısı ikidir. Birinci olay 11 Mayıs 1631 yılında Üsküdar monlasına ve Kocaili sancağında vakı olan kadılara gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Üsküdar ve Kocaeli bölgesinde ortaya çıkan ve ahalinin can ve malına kasteden, evleri, yolları basan eşkıyanın, Sadaret Kaymakamı Recep Paşa'nın Kapıcıbaşı Süleyman vasıtasıyla ele geçirilmesi ve haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.³⁹⁹

İkinci olay ise, Nakşa Sancakbeyine gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, eşkıyalar Nakşa Kadısı Ebubekir'i esir edip küffara veriyorlar. Kadıyı serbest bırakmaları, aksi takdirde haklarından gelineceği yolunda ikazda bulunulmuştur.⁴⁰⁰

3.2.2.5. Budin Eyaleti

Budin Eyaleti'nde bir olay yaşanmıştır. Bu olay 5 Kasım 1630'da Budun muhafazasında olan Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Valyeva kasabasında sakin Müteferrika Ebubekir ve Mehmed Çavuş'un

³⁹⁷ BOA., MD 85, hk. 515, s. 174.

³⁹⁸ BOA., MD 85, hk. 346, s. 338.

³⁹⁹ BOA., MD 85, hk. 557, s. 136.

⁴⁰⁰ BOA., MD 85, hk. 560, s. 134.

katil ve eşkıya olduklarına dair gerçek dışı haber ile haklarından gelinmesi için aleyhlerinde emir çıkarttıran Ahmet Çavuş'un bu hareketinin şahsi kinine dayandığı belirlenmiş. Valyeva ve Böğürdelen kasabalarıyla Budun eyaleti ileri gelenlerinin şهادetleriyle kesinleştiği için de Ahmet Çavuş'un önceki emri gerekçe göstererek adı geçen müteferrika ve çavuşu rahatsız etmesine izin verilmemesi istenmiştir.⁴⁰¹

3.2.2.6. Boğdan Eyaleti

Boğdan'da şehir ve köy ahalisinin yaptığı bir olay mevcuttur. Bu olay İsakcı kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, İsakcı kazasında Sultan Osman tarafından yaptırılan camiye vakıf tayin olunan köylerin ahalisinin, kendi köylerinin sınırlarında bulunan topraklarla yetinmeyip Boğdan köylerinin topraklarına tecavüz etmeleri sebebiyle bu tecavüzün önlenmesi, bu köylerin sınırlarının bilirkişiler tarafından tekrar kontrol edilmesi ve bozulan sınırların yeniden belirlenerek eski sınırların tekrar tayin edilmesi emredilmiştir.⁴⁰²

3.2.2.7. Karaman Eyaleti

Karaman'da şehir ve köy ahalisinin yaptığı olay sayısı birdir. Bu olay, Kayseri monlasına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Çiftçilikten vazgeçerek tüfek alıp eşkıyalığa başladıkları bildirilen Gevherhan Sultan'ın Kayseri'deki paşmaklık haslarından Yahyalı vs. köyler ahalisinin ellerindeki tüfeklerin toplanması ve yeniden toprağı ekip biçmeye başlamaları hususunda uyarılmaları istenmiştir.⁴⁰³

3.2.2.8. Mora Eyaleti

Mora'da inceleyeceğimiz olay sayısı birdir. Bu olay, 23 Ocak 1631'de Mezistre beğine ve Mezistre ve Trabolitce kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Trabolitce kazasının Sana köyü sakinlerinden Ali şaki ve ehl-i fesad olup Bekir adlı kimseyi öldürdüğü için hapse atıldıktan sonra firar etmiştir. Ali'nin yakalanıp cezalandırılması emredilmiştir.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ BOA., MD 85, hk. 14, s. 670.

⁴⁰² BOA., MD 83, hk. 62, s. 76.

⁴⁰³ BOA., MD 85, hk. 116, s. 570.

⁴⁰⁴ BOA., MD 85, hk. 250, s. 433.

3.2.3. Ferdi ya da Küçük Gruplar Halinde Yapılan Eşkîyalık Hareketleri

Herhangi bir aşirete bağlı olmayan, idari sınıftan olmayanları ve organize olarak faaliyet gösteren eşkıyaları ferdi eşkıyalar olarak isimlendirip tasnif etmeyi uygun bulduk. Çünkü hükümlerde, ferdi eşkıya ve küçük gruplar şeklinde çok sayıda hadiseye rastlamaktayız. Hükümlerde bu kişilerin akıbetini bilmediğimiz ve hakkında bilgi sahibi olamadığımızdan münferit hadiseler olarak ele almak zorunda kaldık.

3.2.3.1. Kaptanpaşa Eyaleti

Kaptanpaşa Eyaleti'nde inceleyeceğimiz olay sayısı üçtür. Birincisi, 17 Temmuz 1631'de Ayasluğ, Kuşadası kadılarına ve Sığla sancakbeyi mütesellimine gönderilen hükümde bulunmaktadır. Bu hükümde, Kuşadası Kalesi muhafazasında bulunan ve tekâliften muaf olan Bozguş ve Kılcan taifelerinden bazılarının 70-80 atlı ile dolaşarak “*Biz Bozguş ve Kılcan tâyifesinin bâc ü bennâklerin ahz ü kabz iderüz*” demişlerdir. Ayasluğ sakinlerinden Mustafa'nın eşkıyalara baş olup, halkı haksız yere rencide etmeleri ve vergi adı altında 350 kuruş paralarını aldığından, Ayasluğ Kalesi sakinlerinden Mustafa'nın yakalanarak Dîvân-ı Hümâyun'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi istenilmiştir.⁴⁰⁵

İkinci olay ise, Filorina kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. İbrahim isimli eşkıya, Filorina'da Sipahi Hasan'ın, kendisi seferde iken, avlusuna girerek adamını öldürmüştür. Ayrıca 10 seneden beri hiç bir sefere katılmadığı gibi çevresine topladığı adamlarla birlikte yağma, talan ve katl gibi suçları işlediği bildirilen İbrahim hakkında gerekenin yapılması istenilmiştir.⁴⁰⁶

Son olay ise, Gelibolu kazasına mutasarrıf olan Mevlana Hüseyin'e gönderilen hükümde mevcuttur. Bu hükümde, Angeli, vezaretle Kaptan olan Mustafa Paşa'nın hasları köylerinden Gelibolu'nun Ganoz köyünde sakin Argoblu'nun bir gümüş yüzük, 33 inci ve mücevherlerini ve parasını aldığından, Angeli hakkında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ BOA., MD 85, hk. 513, s. 177.

⁴⁰⁶ BOA., MD 85, hk. 181, s. 506.

⁴⁰⁷ BOA., MD 85, hk. 62, s. 625.

3.2.3.2. Bosna Eyaleti

Bosna'da inceleyeceğimiz altı olay vardır. İlk olay, Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmet Paşa'ya ve Klis sancağına vakı olan kadılara gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hükümde, Klis sancağında mirimiran ve ümera namında gezerek halkı suçsuz yere hapsedenler, evleri basıp yağmalayanlar ve arpalık olarak sancağa mutasarrıf olan Bayram Paşa'ya ait mahsulâta müdahale edenler uyarılmıştır. Bu gibi olaylara devam etmeleri durumunda haklarında gelecek emre göre hareket edilmesi istenmiştir.⁴⁰⁸

İkinci olay ise, 15 Mart 1631'de yaşanmıştır. Bu hükümde, Klis sancağında ev basma, yağmalama, yol kesme, adam öldürme vb. suçları işleyen eşkıyaların ele geçirildikleri yerde yakalanıp haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁴⁰⁹

Bir diğer olay da, Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmed Paşa'ya ve Saray monlasına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Sabık Kamengrat Kadısı Mustafa'yı, mahkemesini basarak öldürüp ve mallarını gasp ettikleri bildirilen Bihke Kaptanı İdris, Dizdar Mustafa ve kardeşi Derviş'in yakalanmaları istenmiştir. Ayrıca gasp ettikleri mallar geri alınıp müteveffanın varislerine verildikten sonra, haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁴¹⁰

Diğer bir hükümde dile getirilen olay ise, Özice ve Çelebibazarı kadılarına ve Sabıka Özice Kadısı olan Mevlana Mustafa'ya gönderilen hükümde belirtilmiştir. Hükümde, eşkıya Mehmed, Ali ve Sinan ile ilgilidir. Mehmed, Ali ve Sinan adamlarıyla birlikte Sadaret Kaymakamı Recep Paşa'nın Çelebipazarı kazasına bağlı Zepe köyünde sakin olan yeğenleri Osman ve Seyfullah adlı çocukların evlerini basarak yağmalayıp ve paralarını gasp etmişlerdir. İhbar edilen Özice'de sakin Mehmed, Ali ve Sinan hakkında gerekenin yapılması istenmiştir.⁴¹¹

Başka bir olay da 20 Haziran 1631'de Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmet Paşa'ya ve Bosna kadısına ve Akhisar kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Bu hükümde, Bosna sakinlerinden olan Hürrem Defterdaroğlu Ahmet Çavuş, birçok fesat işlediği, beylerbeyi yanına varıp miri tekâlifin toplanması

⁴⁰⁸ BOA., MD 85, hk. 677, s. 35.

⁴⁰⁹ BOA., MD 85, hk. 679, s. 33.

⁴¹⁰ BOA., MD 85, hk. 327, s. 355.

⁴¹¹ BOA., MD 85, hk. 552, s. 142.

işini kesim ile üstlenip ahaliden fazladan para topladığı, reayanın yemlerini yiyeceklerini bedavadan aldığı, zulüm ettiği ve çoluk-çocuklarına tecavüz ettiği yolunda İskome (?) ve Pirkova (?) köylüleri tarafından hakkında şikayette bulunulan Ahmet Çavuş isimli zalimin, söz konusu iddialar doğru ve bundan men edilemiyorsa, zeametinin Südde-i Saade'e arz edilip kendisinin Dîvân-ı Hümâyun'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi istenmiştir.⁴¹²

Bosna'da ki son olay ise, Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmed Paşa'ya ve Bosna kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Bosna'da, Memişah adlı kadının oğlunu katlettiği bildirilen Bekir'in yakalanarak, hakkında gerekenin yapılması istenmiştir.⁴¹³

3.2.3.3. Boğdan Eyaleti

Boğdan Eyaleti'nde gerçekleşen olay sayısı ikidir. İlk olay, 1627 yılının Haziran ayında Eflak voyvodasına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, İbrail, Hırsova, İsmail, Silistre ve Tuna sahillerinde bulunan eşkıyaların Eflak askerinin seferde olmasını fırsat bilip Eflak köylerini basarak köylünün mallarını yağmaladıkları, zulüm ettiği ve köylünün bir kısmını da ödürdüğü belirtilmiştir. Bu durumun büyümeden önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması eşkıya tecavüzlerinin önünün kesilmesi istenmiştir.⁴¹⁴

Diğer olay ise, İskatos kadısına ve yeniçeri serdarına gönderilen hükümde geçmektedir. Bu hükümde; Kuloğlu, İskatos kazasında sakin olan bir zimminin evini basarak hizmetçisini yaralayıp ve fesatlık yapmıştır. Kuloğlu, sırtını güçlü kimselere dayadığı için mahallinde mahkeme edilemediğinden suçlunun davası Dîvân-ı Hümâyun'da görülmek üzere İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.⁴¹⁵

3.2.3.4. Anadolu Eyaleti

Anadolu Eyaleti'nde gerçekleşen 20 olay mevcuttur. İlki, Tire monlasına ve Aydın sancakbeyi mütesellimine ve Tire'de yeniçeri serdarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hükümde, Tire'de sakin, Hacı Yusuf oğlu Ahmet ve kendisine

⁴¹² BOA., MD 85, hk. 579, s. 121.

⁴¹³ BOA., MD 85, hk. 393, s. 290.

⁴¹⁴ BOA., MD 83, hk. 3, s. 4.

⁴¹⁵ BOA., MD 85, hk. 52, s. 634.

tabi olan Deli Mehmet, Çakır Nasuh, Takyeci Hasan ve Divane Yusuf isimli eşkıyalar, Tire Kethüdayeri Hüseyin'in evine gizlice girip bir miktar parasını çalmışlardır. Hacı Yusuf oğlu Ahmet ve arkadaşlarının teftiş edilmeleri ve üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verilmesi istenmiştir. Sonra şer'an gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴¹⁶

İkincisi, Anadolu beylerbeyine ve Çal kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Başka yerden gelerek Çal kazasının Beğlü köyüne yerleşip iki kişinin hanımını gasp ettiği, Kayıpazarı denilen yerde "bac" adı altında halkın paralarını aldığı ve daha birçok fesat işlediği bildirilen Celali artığı Deli Çirkin'in yakalanması ve hakkındaki iddialar sabit olduğu takdirde başka bir yere sürülmesi emredilmiştir.⁴¹⁷

Konuyla ilgili üçüncü olay ise, Anadolu beylerbeyi ve Çal kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Çal kazasına tabi Bekilü köyünde sakin olup, gerçek dışı ithamlarla çevredeki köylerde yaşayanların haksız yere paralarını aldıkları, reayayı tahrik ettikleri ve yönetici gibi davranıp kendi başlarına emirler çıkardıkları bildirilen Hacı Satılmış ve Müderris Muharrem'e, söz konusu iddialar doğru ise, bu gibi işleri yapmamaları söylenmiş. Kendi hallerinde olmaları hususunda sıkıca tembihte bulunulmuş; dinlemezlerse haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴¹⁸

Dördüncü olay, Akçahisar kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Akçahisar'da Mesih adlı kimsenin çiftliğini basarak bütün mallarını yağmaladığı bildirilen Hüseyin Çavuşoğlu Ali'nin yakalanarak Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi emredilmiştir.⁴¹⁹

Beşinci olayda ise, Akçahisar'da, Süleyman, Bali, Ali ve Bektaş adlı şakiler, Hasan adlı kimsenin, seferde iken, çiftliğini basıp bütün mallarını yağmaladığından, Süleyman, Bali, Ali ve Bektaş isimli şakilerin yakalanarak Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenilmiştir.⁴²⁰ Yine bu konuyla ilişkili olan bir başka olay ise, Sakin

⁴¹⁶ BOA., MD 85, hk. 148, s. 539.

⁴¹⁷ BOA., MD 85, hk. 151, s. 537.

⁴¹⁸ BOA., MD 85, hk. 582, s. 120.

⁴¹⁹ BOA., MD 85, hk. 164, s. 522.

⁴²⁰ BOA., MD 85, hk. 165, s. 523.

Süleyman Çavuşoğlu Süleyman ve Bali, Alaybeyi oğlu Mustafa ve Hüseyin oğlu Hızır, Akçahisar'da, Osman adlı sipahi-oğlanının, seferde iken çiftliğini basıp bütün mallarını yağmalamışlar. Bundan dolayı Süleyman Çavuşoğlu Süleyman ve Bali, Alaybeyi oğlu Mustafa ve Hüseyin oğlu Hızır'ın yakalanarak Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri emredilmiştir.⁴²¹

Başka bir olay ise, Akçahisar'da Mustafa adlı şahsın mandırasını basıp 500 koyununu gasp ettiği bildirilen Hızır Voyvoda oğlu Derviş ve arkadaşlarının yakalanarak Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmelerinin istenmesidir.⁴²²

Bir diğer olay, Vezir İlyas Paşa'ya ve Manisa monlasına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Buna göre, Eski Veziriazam müteveffa Mehmed Paşa'nın adamlarından Sipahi Mustafa'nın saflığından istifade ederek dirliğini ele geçirmiş olan Manisa'nın Davutlu kasabasında sakin ve şekavetle meşhur Divane Hacı lakaplı Mustafa hakkında gerekenin yapılması uygun görülmüştür.⁴²³

Konuyla ilgili bir diğer olay ise, Manisa monlasına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Manisa'da Sultan Murat Han Camii Evkafı'ndan Tekeli adlı köyün zabitleri olan Yusuf, Ali ve Muhammed, köyden Ali adlı bir kişiyi haksız yere hapsedip işkenceyle öldürmüşler. Mahkemeye çağırıldıkları halde gelmeyip firar ettikleri bildirilen Yusuf, Ali ve Muhammed adlı şahısların mutlaka yakalanıp teftiş edilmeleri ve suçları sabit olduğu takdirde haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.⁴²⁴

Göynük Kadısı Mevlana Mehmed'e gönderilen hükümde başka bir olay geçmektedir. Burada, Gölpazarı'nda, kendisinden alacağını isteyen Kadı Mustafa'nın hanımı Emine'yi kaçırap adamlarından birine verdiği ve halka eziyet çektirdiği ihbar edilen eşkiya başı Hüseyin'in ve beraber hareket ettiği 40-50 şakinin yakalanarak, Dîvân-ı Hümâyun'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri emredilmiştir.⁴²⁵

⁴²¹ BOA., *MD* 85, hk. 167, s. 517.

⁴²² BOA., *MD* 85, hk. 166, s. 516.

⁴²³ BOA., *MD* 85, hk. 48, s. 637.

⁴²⁴ BOA., *MD* 85, hk. 377, s. 306.

⁴²⁵ BOA., *MD* 85, hk. 381, s. 302.

Kütahya Mütessilimi Osman'a gönderilen hükümde geçen olay ise, Kaş kazasının Tac (?) Demre köyünden Ali'yi katleden Elmalı sakinlerinden Mütferrika İbrahimoğlu adlı şakinin hakkından gelinmesinin istenmesidir.⁴²⁶

İzmir kadısına ve dizdara ve neferata gönderilen hükümdeki olay ise, Büyük Mirahur Hasan ile bazı kimselerin mal vs. eşya ve mücevherlerini çalarak firar eden Yako Frenk, Avraham ve Hayım adlı Yahudiler yakalanıp İzmir Kalesi'ne konulmuşlar. Bu kayıтта şaki Yako Frenk, Avraham ve Hayım adlı Yahudilerin gelen görevlilere teslim edilerek Âsitâne-i Saâdet'te gönderilmeleri emredilmiştir.⁴²⁷

Kastamonu kadısına gönderilen hükümde de, Kastamonu'nun Ayvalıviran köyünde, başka birisine ait yerleri zorla zaptettiği ve geri vermesi için birkaç defa emir gönderildiği halde iade etmediği bildirilen Dede OBali adlı kimsenin, davası Dîvân-ı Hümâyun'da görülmek üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi emredilmiştir.⁴²⁸

Anadolu beylerbeyine ve Karaağaç ve Gölhisar kadısına gönderilen hükümde de başka bir olay mevcuttur. Bu hükümde, başına topladığı sekbanlarla, seferde bulunan Haydar Çavuş'un oğlu Ahmed'i kaçırmak istediği fakat erbab-ı timardan Hacı Osman ve Hacı Mehmed'in engellemeleri üzerine muvaffak olamadığı, bunun üzerine de bunların oturdukları mahalleyi ateşe verdiği bildirilmiştir. Karaağaç ve Gölhisar'a bağlı Yumrutaş'ta sakin Hasan ve beraberindeki eşkıyanın yakalanıp teftiş edilip üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra haklarında gerekenin yapılması; davanın o tarafta görülmesi mümkün olmazsa, Dîvân-ı Hümâyun'a havale edilmesi istenilmiştir.⁴²⁹

Anadolu beylerbeyi Murtaza Paşa'ya ve Ezine-i Lazkiyye kadısına gönderilen hükümde başka bir olaya rastlamaktayız. Gönderilen hükümde, Ezine-i Lazkiyye'de Musa adlı şakinin 70-80 eşkıya ile Ömer adlı müderrisi, Oğuzlar köyünden İbrahim isimli kişiyi, Tuğuçlu köyünden Abdünnebi, Çokur köyünün imamını, Karacaviran köyünden Hacı Turası isimli kişileri katl etmiş. Bununla yetinmeyip bekâr kızları alıp cebren nikâh ettirme, metrukâta el koyma, baskın düzenleme, hayvan, emlak ve

⁴²⁶ BOA., MD 85, hk. 471, s. 217.

⁴²⁷ BOA., MD 85, hk. 547, s. 145.

⁴²⁸ BOA., MD 85, hk. 561, s. 135.

⁴²⁹ BOA., MD 85, hk. 572, s. 126.

erzaka el koyma, salgun salma ve fazla para alma gibi cürümleri de işlediğinden yakalanması istenmiştir.⁴³⁰

21 Mayıs 1629'da Bolu kadısına gönderilen hükme göre Hatice Hatun mirastan hakkına düşen payı almak üzere Bolu'ya gitmiş. Diğer hisseye sahip olan Üsküdari Şemsi Paşaoğlu tarafından evde otururken 40-50 nefer adamla basıldığı, kocası Yusuf'un hapsedildiği ve "Cüzi şeyle sulh oldum" diye eline hüccet verildiğinden; Şemsi Paşaoğlu'nun mahkemeye ihzarı ve adı geçen hanımın hakkına düşen hissenin alınması istenmiştir.⁴³¹

12 Ağustos 1629'da sandıklı kadısına gönderilen hükümde, Sandıklı'da, Piri, Şaban ve Yusuf adlı şakilerin Hasan'ın kızının bekâretini bozdukları ve kız kardeşine zina kast ettiklerinden; yakalanarak yargılanmak üzere orduya ihzarları emredilmiştir.⁴³²

Gerger ve Taşil kadılarında gönderilen hükümde ise, Gerger ve Taş-ili nahiyelerinde Mehmet ve Kiçi Mustafa adlı şakilerin, zorla nikâh ettirme, Yazıcı ve Aşur adlı kimseleri katledip, reayadan hayvan ve fazla para alma gibi cürümleri işlediklerinden; adı geçen şakilerin yakalanarak hapsedilmeleri istenmiştir.⁴³³

16 Ağustos 1631'de Ankara sancak beyine ve Ankara kadısına gönderilen hükümde, Ankara kadısı Anadolu beylerbeyi mütesellimi tarafından mahayif teftişi için gönderildiğini iddia etmiştir. Mütesellim Hasan'ın mektubuyla Ankara sancağına gelip kaza ve köylerde 300-1000 kuruş arası kanunsuz para topladığı, ahalinin mal, can ve namusuna musallat olduğu ve bazı yeniçerilere zulmettiği bildirilen Arap Mehmed isimli şaki ve etrafındaki 300-400 kişilik eşkıya grubunun mutlaka yakalanarak teftiş olunmaları istenmiş. Üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra şer'le haklarından gelinmesi buyrulmuştur.⁴³⁴

Anadolu'da bu konuyla ilgili son olay ise, Aydın, Saruhan ve Mentеше taraflarında bazı eşkıyaların halka zulüm edip, mallarını aldıklarından dolayı reaya da hakkını aramak için dava açmak istemiştir. Fakat dava açmalarına engel

⁴³⁰ BOA., MD 84, hk. 26, s. 15.

⁴³¹ BOA., MD 84, hk. 27, s. 16.

⁴³² BOA., MD 84, hk. 67, s. 35.

⁴³³ BOA., MD 84, hk. 101, s. 50.

⁴³⁴ BOA., MD 85, hk. 447, s. 238.

olunmuştur. Gönderilen hükümde, zorbalar tarafından zulme uğrayanların veya hakkını aramak için dava açması engellenenlerin davalarını toprak kadılarının marifetleriyle görerek, ahalinin mağduriyetini giderip, suçu sabit olanlar hakkında gerekeni yapması emredilmiştir.⁴³⁵

3.2.3.5. Mora Eyaleti

Mora'da inceleyeceğimiz üç olay bulunmaktadır. Birincisi, Mora sancağbeğine ve kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Veziriazam haslarından Anatolikoz köyü sakinlerinin sandallara yükleyip Balyabadra'ya nakletmekte oldukları istefdiyeye baskın yaparak 315 çuval istefyeyi gasp edip ve sandaldaki 10 zimmîyi zincirleyip yanında götürdüğü bildirilen Vostiçe sakinlerinden Yahya Çavuş'un yakalanması istenmiştir. Ayrıca Yahya Çavuş'un hapis ve teftiş edilmesi, neticenin arz edilmesi ve gelecek emre göre hareket edilmesi istenmiştir.⁴³⁶

İkinci olay ise, Mora beyine ve Holomiç kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Gazizade İbrahim, Mora'nın Holomiç kazasında haraççılar ve beylerle yakınlık kurup ahalinin haksız yere paralarını alıp, zulüm etmiştir. Gazizade İbrahim hakkında tahkikat yapılarak, aleyhindeki iddialar üzerine sabit olursa, ahalinin isteği doğrultusunda kazadan sürülmesi istenilmiştir.⁴³⁷

Son olay ise, Kalavrita ve Badra ve Bostiçe kadılarına gönderilen hükümde mevcuttur. Bu hükümde, Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Ahmed'in Kalavrita'daki evine yalancı şahit tutarak el koyup ailesini dışarı attığı ve adamlarıyla köy-köy gezerek ahaliye zulmettiği bildirilen Vostiçe sakinlerinden Yahya Çavuş'un yakalanıp, hapis ve teftiş edilerek neticenin arz edilmesi ve gelecek emre göre hareket edilmesi istenmiştir.⁴³⁸

3.2.3.6. Tımışvar / Temaşvar

Konuyla ilgili kayıtlarda iki olay bulunmaktadır. Birinci olay Sofya kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Bu hükümde, Sipahi Ahmed'in, Vidin'den

⁴³⁵ BOA., MD 85, hk. 697, s. 18.

⁴³⁶ BOA., MD 85, hk. 97, s. 589.

⁴³⁷ BOA., MD 85, hk. 234, s. 451.

⁴³⁸ BOA., MD 85, hk. 98, s. 590.

topladığı cizyeyi İstanbul'a getirirken yolunu kesen 4 eşkıyadan 3'ünün yakalanıp Sofya kadısına teslim edilen 3 eşkıya hakkında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴³⁹

İkinci olay ise, Tımişvar beylerbeyine gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Sadaret Kaymakamı Vezir Recep Paşa'nın yeğenlerinin evini basarak mal ve erzaklarını gasp eden şakilerin Tımişvar taraflarında oldukları haber alındığından, bunların mutlaka yakalanmaları ve haklarında gerekenin yapılabilmesi için, bu işle görevlendirilen Kapıcıbaşı İbrahim vasıtasıyla, ilgili kazaya gönderilmeleri istenmiştir.⁴⁴⁰

3.2.3.7. Rumili Eyaleti

Rumili Eyaleti'nde 17 olay mevcuttur. İlki, İhtiman kadısına ve Rumili'nün Mütesellimine gönderilen hükümde geçmektedir. Bu hükümde, İhtiman kazasında yolcuların yollarını keserek mallarını gasp edip kendilerini öldürdükleri bildirilen eşkıyanın yakalanarak haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴⁴¹

İkinci olay ise, 26 Kasım 1630'da gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Müteveffa Mustafa Paşa Evkafı'nın Leş ve İskenderiye kazalarındaki köyleriyle Zadrıma'da ortaya çıkıp ahalinin at, öküz ve sabanlarına el koydukları, zorla kendi işlerinde çalıştırdıkları, kendi tarlalarına getirdikleri ve daha nice zulümler ettikleri bildirilen eşkıyanın yakalanarak üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra haklarından gelinmesi istenmiştir.⁴⁴²

Konuyla ilgili üçüncü olay ise, İştıp kadısına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, İştıp'te sakin olan Osman ve kardeşi Ömer'in, İştıp kadısının mührünü kazıtıp sahte hüccetle müslümanların haklarını gasp ettikleri, ev basma, soygun ve yaralama olaylarına karıştıkları için mahkemeye çıkarılmak istendikleri halde emre uymamakta direndikleri bildirilen Osman ve kardeşi Ömer'in Dîvân-ı Hümâyün'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenmiştir.⁴⁴³

⁴³⁹ BOA., MD 85, hk. 210, s. 474.

⁴⁴⁰ BOA., MD 85, hk. 571, s. 125.

⁴⁴¹ BOA., MD 85, hk. 260, s. 425.

⁴⁴² BOA., MD 85, hk. 313, s. 370.

⁴⁴³ BOA., MD 85, hk. 320, s. 363.

Dördüncüsü, Saray kadısına ve Vize sancağında vakı olan kadılara gönderilen hükümde geçmektedir. Burada, Sultan Selim Evkafı zimmîlerinin cizye ziyadesi mahsulünü getirmekte olan vakıf zabitlerini Vize sancağında Saray kasabasında 6 yük akçayı alıp onları soyan ve daha nice fesat ve zulümler işleyen eşkıyanın teftiş ile görevlendirilen Dergâh-ı Muallâ Çavuşu İbrahim vasıtasıyla ele geçirilerek haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.⁴⁴⁴

Beşinci olay ise, Etrafına topladığı adamlarla Dukagin sancağında sakin Hasan'ın evini basıp kendisini ve 7 adamını öldürdükten sonra mal ve erzakını gasp ettiği ve her geçen gün artırarak fesat işlemeye devam ettiği bildirilen İpek kasabası sakinlerinden Mahmud ve adamlarının yakalanarak teftiş olunmaları istenmiş. Ayrıca üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴⁴⁵

Diğer bir olay, Selanik kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Selanik'te mahkemeyi ve gümrüğü basıp bir Yahudi'nin mal ve erzakını yağmalayarak suçu bazı tüccarların üzerlerine attıkları bildirilen yerli eşkıya taifesinin yakalanıp teftiş edilmeleri istenmiştir. Eşkıyaların aleyhlerindeki iddialar kesinleştiği takdirde üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra, haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴⁴⁶

31 Mart 1631'de Selanik kadısına gönderilen hükümde de başka bir olay geçmektedir. Hükümde, kara yoluyla Selanik'e gelen mallardan gümrük alınması hususundaki emir, vilayet ileri gelenlerine bildirilip sicile kaydedilirken, diğer tüccarları da tahrik ederek mahkemeyi bastıkları ve Gümrük Emni Yahudi Avraham'ın evini yıkarak yağmalamışlardır. Bunun için Selanik Kalesi'ne hapsedildikleri bildirilen Bursalı tüccarlardan Emir Kasım oğlu Mustafa demekle meşhur tacir ve arkadaşları haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴⁴⁷

Yenişehir ü Fenar kadısına ve Tırhala sancağında vakı olan kadılara gönderilen hükümde ise, Yenişehir ü Fenar ve Tırhala civarlarında ortaya çıkan eşkıyanın yol kesme, adam öldürme, gasp, hırsızlık gibi suçlar işlediğinden,

⁴⁴⁴ BOA., MD 85, hk. 362, s. 321.

⁴⁴⁵ BOA., MD 85, hk. 391, s. 297.

⁴⁴⁶ BOA., MD 85, hk. 462, s. 224.

⁴⁴⁷ BOA., MD 85, hk. 227, s. 455.

eşkîyaların bu faaliyetlerine son vermek için üzerlerine varıldığında sipah, yeniçeri, müteferrika, çavuş ve züama çiftliklerine sığındıkları için yakalanamamışlar. Haydut eşkıyasının yakalanması görevine Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Mehmed tayin olunup, söz konusu eşkıyanın adı geçen sipahi vasıtasıyla ele geçirilerek teftiş edilmeleri ve üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra haklarından gelinmesi istenmiştir.⁴⁴⁸

Diğeri, Rumili'nde asker ihracına memur olan Hasan Paşa'ya ve Yenişehir ü Fenar kadısına gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, Yenişehir ü Fenar nahiyesinde Matbah-ı Amire ve Yeniçeri Meydanı için gerekli koyunların satın alınmasında görevli olan Velizdon köyü sakinlerinden İstriyanos adlı zimmînin oğlu Hristo'nun İbrahim bin Hasan Baba ve Musa bin Emirşah şakileri yanlarına 10 eşkıya alıp, yollarını kesip öldürüyorlar. Ayrıca 4 yük akçasını aldıkları bildirilen ve daha önce mahayif müfettişlerince teftiş edilmeleri emredildiği halde, şahitlerin İstanbul'a gelmesi sebebiyle teftiş edilemeyen şakilerin kendilerine kefil olan isimleri yazılı kefillerine buldurularak Dîvân-ı Hümâyun'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenmiştir.⁴⁴⁹

26 Nisan 1631'de Rumili'ne mahayif teftişine ve asker ihracına memur olan Vezir Hasan Paşa'ya ve kadısına gönderilen hükümde bulunan olay ise, Mustafa oğlu Ömer'in adamlarıyla birlikte, sabık Ohri Sancakbeyi Hasan Bey'in, Depedelen kazasının Kakos köyündeki çiftliğini basarak kendisini öldürmek istemiştir. Eşkîya olmasından Mustafa oğlu Ömer'in teftiş edilmesi ve aleyhindeki iddia doğru ise hakkından gelinmesi istenmiştir.⁴⁵⁰

Gönderilen başka bir hükümde, Rumili caniblerinde mahayif teftişine ve asker ihracına memur olan Hasan Paşa'ya gönderilen hüküm de bulunmaktadır. Hükümde, görevli olarak Rumeli'de bulunan Südde-i Saadet kapıcıbaşlarından Mustafa, Ergirikasrı'na gelişinde, çevresine topladığı adamlarıyla yol kesip birçok fesat işlemiş. Kasabaya gelen cizyedar vs. görevlilerden düşük fiyata aldığı tekâlifi yüksek miktarlarda halka yüklediği ve yaptığı zulümlerden dolayı reayanın yerlerini

⁴⁴⁸ BOA., *MD* 85, hk. 543, s. 151.

⁴⁴⁹ BOA., *MD* 85, hk. 524, s. 169.

⁴⁵⁰ BOA., *MD* 85, hk. 540, s. 152.

terk ettikleri bildirilen Mustafa oğlu Ömer adlı şakinin teftiş edilerek hakkında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁴⁵¹

Başka bir olay ise, 22 Nisan 1631'de, Rumili'ne umur-ı mühimme teftişine memur olan Vezir Hasan Paşa'ya ve kapucubaşıya ve Manastır ve İlbasan sancağında vakı olan kadılara ve Bıçakçı-zade Muhammed'e gönderilen hükümde bulunmaktadır. Hükümde, etraftaki eşkıyayı tahrik edip gerek Âsitâne-i Saâdet tarafından gönderilen ve gerekse mevcut olan yöneticilere görev yaptırmadıkları tespit edilmiş. Sinan Çavuş adlı kimsenin evini basarak mal ve erzakını yağmaladıkları, cami ve mescidleri kapattıkları ve daha nice fesat işledikleri bildirilen İlbasan'da sakin şakiler Hatip Sarı Hasan, Hatip Nalbandzade Ahmet ve diğer arkadaşlarının İskenderiye ve Avlonya'nın sahil kalelerine sürülüp iskân edilmeleri istenmiştir.⁴⁵²

Eşkivalıkla ilgili bir başka kayıt ise, Delvine sancağında ortaya çıkan Jolan eşkiasının haklarından gelmek üzere o taraflarda sakin sabık beylerbeyi ve sancakbeylerinden 4 bey görevlendirilmiştir. Bu 4 bey aynı zamanda Şark Seferi'ne katılmakla da görevli oldukları; bu sebeple eşkıya takibi vs. önemli işler için Rumeli'ye gönderilen Mustafa Bey'in, söz konusu 4 beyin hem eşkıya takibi görevlerini hakkıyla yerine getirmelerini hem de eşkıya takibini bahane edip seferden kalmamalarını sağlamasıdır.⁴⁵³

Bir diğer hadise ise, Delvine beyine ve kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Hükümde, Delvine Kadısı Mahmud Kostana köyünden Livanya köyüne giderken, şekavetle meşhur olan Baykozade Mehmet, kardeşi ve 3 hizmetkârları, kadının yolunu kesip yaralayarak ölümüne sebep olduklarından, idam edilmeleri istenmiştir.⁴⁵⁴

3 Mart 1631'de Delvine kadısı gönderilen hükümde de başka bir hadiseden söz etmek mümkündür. Bu hükümde, Delvine'de Ahmet adlı kimseyi öldürmek istediği, karısını kaçırıp Frengistan'a sattığı ve daha nice zulümler işlediği bildirilen

⁴⁵¹ BOA., *MD* 85, hk. 541, s. 153.

⁴⁵² BOA., *MD* 85, hk. 535, s. 157.

⁴⁵³ BOA., *MD* 85, hk. 659, s. 51.

⁴⁵⁴ BOA., *MD* 85, hk. 669, s. 143.

Delvineli Celali İlyas adlı şakinin mutlaka yakalanması ve Dîvân-ı Hümâyûn'da yargılanmak üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi emredilmiştir.⁴⁵⁵

14 Mart 1631'de Edirne kadısına gönderilen hükümde de başka bir olaydan söz etmek mümkündür. Bu hükümde, Sadaret Kaymakamı Vezir-i Sani Recep Paşa'nın adamlarınca yakalanıp Edirne'de hapsedildikleri bildirilen kalpazan ve eşkıya takımından Şehbaz, oğlu Kara Ali ve Deli Tuna ile üç arkadaşlarının Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri istenmiştir.⁴⁵⁶ Son olay ise yine aynı hükümle ilgili olup, Eşkîyalık ve kalpazanlık yapmakta olan Şehbaz, oğlu Kara Ali, Deli Tuna ve 3 arkadaşıyla her nerede bulunurlarsa yakalanarak Sadaret Kaymakamı Recep Paşa'nın adamı Mustafa'ya teslim edilip Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmeleri emredilmiştir.⁴⁵⁷

3.2.3.8. Halep Eyaleti

Konuyla ilgili Halep'te bir olay gerçekleşmiştir. Bu olay Halep beylerbeyine ve Antakya kadısına gönderilen hükümde geçmektedir. Bu hükümde, Antakya'da, Mahmut Cabi adlı şakinin reayayı "*ehl-i örfe*" gammazladığı, cihetleri kat ettirdiği, suç isnadıyla ferman aldırıldığı, hayvan ve para aldığından; adı geçen Mahmut Cabi'nin mahkemeye ihzar edilecek reayanın hakkının iadesi, sonra şakinin şer ile hakkından gelinmesi istenmiştir.⁴⁵⁸

3.2.3.9. Özi Eyaleti

Özi Eyaleti'nde konuyla ilgili bir olay gerçekleşmiştir. Bu olay Özi muhafazasında olan Vezir Murtaza Paşa'ya ve Karasu kadısına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Karasu kazasına tabi Mehmedce köyüne yerleşerek Seyyit Mustafa, Seyyit Yolcu, Seyyit Veli, Recep, Nazar, Ahmet ve kendisini sipahi olarak tanıtan Lafgüzar Mehmed'in, kendi halinde olmayıp halkın tarlalarına elkoyup gök tereke ve ekinlerini davarlarına yedirip ve haksız yere paralarını almıştır. Lafgüzar Mehmed'in mahkemeye çıkarılıp teftiş edilmesi istenmiştir. Lafgüzar Mehmed'in, aleyhindeki iddialar doğru çıktığı takdirde üzerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine

⁴⁵⁵ BOA., MD 85, hk. 655, s. 53.

⁴⁵⁶ BOA., MD 85, hk. 675, s. 37.

⁴⁵⁷ BOA., MD 85, hk. 678, s. 36.

⁴⁵⁸ BOA., MD 84, hk. 41, s. 23.

verildikten sonra, adı geçen köyle alakasının kesilip eski köyüne gönderilmesi ve orada iskân edilmesi istenmiştir.⁴⁵⁹

3.2.3.10. Rum (Sivas) Eyaleti

Sivas'ta konuyla ilgili bir olay mevcuttur. Bu olay Kratova kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır. Burada, Kratova kazasında harami ve eşkıya teftişine memur Nazır Mehmed'in eşkıyayı dağıtmasından sonra Orta (?) Cami'nin vakfı olan Kiliseli, Dvisca (?), Batmofca (?) ve Serdik (?) köylerine çekilen eşkıyaya görevlilerin müdahale etmesine Kiliseli köyü Zabiti Üskübi Mehmed Odabaşı izin vermemiştir. Nazır Mehmed'in söz konusu eşkıyanın mutlaka yakalanıp teftiş olunarak üzerlerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra haklarında gelinmesini, ayrıca bu işe Zabıt Üskübi Mehmed'in karışmaması istenmiştir.⁴⁶⁰

3.2.3.11. İstanbul (Başkent)

Osmanlı Devleti'nin başkentinde de bu konuyla ilgili bir olay gerçekleşmiştir. Bu olay 7 Aralık 1630'da Bolu beyine ve Taraklıborlu kadısına gönderilen hükümde mevcuttur. Hükümde, Kehhal Hüseyin'in İstanbul'daki dükkanında gözlerini tedavi ettirmekte olan Adem adlı zimminin, içinde 6000 akça ve 6 sikke altın bulunan çantasıyla eşyalarını çalıp Bolu taraflarına kaçtığı ihbar edilen Bolu sakinlerinden Arap Yusuf oğlu Ömer'in yakalanarak Dîvân-ı Hümâyun'da mahkeme edilmek üzere Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi istenmiştir.⁴⁶¹

Olayın yaşandığı yer ve kime gönderildiği belirtilmeyen bir hükümde ise, bir sınır bölgesindeki kaptan, kale dizdarları, neferat ağaları ve ahalinin gönderdikleri mahzarda, orada görevli Hacı Şaban adlı ocak emektarının, bazı art niyetli kişilerin iftirasına kurban gidip hapsedildiği ve haksız yere 180.000 akçasının alındığı bildirilmiştir. Bunun sonucunda yapanın teftiş edilmesi istenmiştir. Şayet mağdur olduğu ortaya çıkarsa, kimin üzerinde hakkı varsa alınıp kendisine verilmesi ve kimse tarafından rencide edilmemesi istenmiştir.⁴⁶²

⁴⁵⁹ BOA., MD 85, hk. 473, s. 215.

⁴⁶⁰ BOA., MD 85, hk. 225, s. 458.

⁴⁶¹ BOA., MD 85, hk. 296, s. 387.

⁴⁶² BOA., MD 85, hk. 316, s. 369.

3.3. Yabancı Ülkeler Tarafından Yapılan Eşkîyalık Hareketleri

Mühimme defterleri, Osmanlı Devleti'nin en üst düzeyde karar alma organı olan Dîvân-ı Hümâyûn'da devletin siyasi, yabancı ülkelerle ilişkileri, askeri, idari, iktisadi ve diğer tüm alanlarda alınan önemli kararların kaydedildiği defterlerdir. Yaptığımız çalışma sonucunda bu kayıtlar, özellikle idari ve sosyal alanlardaki gelişmeler ve değişmeler ile siyasi olayların tespiti ve takibi için büyük bir öneme sahiptir. Osmanlı Devleti'nin karar mercii olan Dîvân-ı Hümâyûn'da verilen kararların kaydedildiği mühimme defterleri ayrıca Osmanlı tarihi için önemli kaynak teşkil etmektedir. Konumuz olan eşkıyalık olayları ile ilgili mühimme defterlerinde çok sayıda hükümler bulunmaktadır. Konumuz olan 83, 84, 85 Nolu Mühimme Defterleri'ndeki eşkıyalıkla ilgili hükümler içerisinde yabancı ülkeler tarafından yapılan eşkıyalık faaliyetleri de mevcuttur. Bu olayları konumuzun kapsamında olan defterlerin bize verdiği bilgi ile sınırlı tutmayı uygun gördük.

3.3.1. İngilizler Tarafından Yapılan Eşkîyalık Hareketleri

3.3.1.1. Kaptanpaşa Eyaleti

Bu konuyla ilgili Kaptanpaşa Eyaleti'nde gerçekleşen iki olay mevcuttur. Birincisi, 10 Şubat 1631'de, Gelibolu, Boğazhisar ve ismi okunmayan diğer iki kadiya, kale dizdarlarına ve neferat ağalarına gönderilen hükümde geçmektedir. Hükümde, Corci Mor isimli bir İngiliz tacir birçok tüccarı dolandırıp yine bir İngiliz gemisiyle Gelibolu ve Boğazhisar taraflarına kaçtığından, söz konusu geminin durdurularak adı geçen tacirin, o yoksa geminin kâtip ve reisinin Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi istenmiş, ayrıca geminin de alıkonulması emredilmiştir.⁴⁶³ Diğer hüküm ise yaşanan bu olay ile ilişkilidir. Boğazhisar kadısına ve Boğazhisar kalesi dizdarına gönderilen hükümde geçmektedir. Tüccarları dolandırıp firar eden Corci Mor isimli tacirin Boğazhisar'da alıkonulan İngiliz gemisindeki malların sahiplerine ulaşabilmesi için söz konusu geminin tayin edilen mübaşir vasıtasıyla Âsitâne-i Saâdet'e gönderilmesi istenmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶³ BOA., MD 85, hk. 143, s. 542.

⁴⁶⁴ BOA., MD 85, hk. 326, s. 362.

4. BÖLÜM: EŞKİYALIK HAREKETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Eşkîyalık, insanlık tarihi boyunca zor kullanarak şiddete başvurarak kişilerin mallarına el koyma, onların katline kast, onları maddi ve manevi zarar verme, asayişin bozulması ve ekonomik şartların düşük olduğu yerlerde oldukça sık rastlanır. Batı’da olduğu gibi Doğu’da da bu tür faaliyetler sıkça görülmüştür. Genel olarak yok kesip soygun yapıp, halkın malına ve canına kasteden, etrafı haraca kesen eşkıya grupları için İslam tarihinde “*yol kesen*” anlamında “*harrabe*” veya “*kuttau’t-tarik*” tabirleri kullanılmıştır. Osmanlılar da ise bu tip faaliyetlerde bulunanlara daha çok şaki ve bunun çoğulu olarak “*eşkîya*” tabirini kullanmıştır. Osmanlı kaynaklarında ayrıca “*Celali*”, “*eşirra*”, “*harami*”, “*haramzade*”, “*türedi*”, “*haydut (hayduk)*”, “*uğru*” kelimeleri de eşkıya karşılığı olarak kullanılmıştır.⁴⁶⁵

XVII. yüzyılda eşkıya hareketleri, Osmanlı Devletinin de büyük bir problem haline gelmiştir. Eşkîyalık, Osmanlıların da dahil bulunduğu Akdeniz dünyasında özellikle XIV. yüzyıldan itibaren etkisini hissettirmeye başlamıştır. XVI. yüzyılda giderek tırmanma eğilimi göstermiş, XVII. yüzyılda ise büyük bir problem olmuştur. Bu yüzyılda olayların yoğunluk kazanmasında Akdeniz havzasında görülen nüfus artışı, ekonomik zorluk, ticari faaliyetin yoğunlaşması, halkın fakirleşmesi, siyasi iktidarların zayıflaması önemli rol oynamasıdır.⁴⁶⁶ Eşkîyalık genellikle savaş ortamlarında siyasi otoritenin yasaları işletmekte zorlandığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik sıkıntıların arttığı, yoksulluğun ortaya çıktığı dönemlerde artış göstermektedir.

Akdağ, XVI. yüzyılın ortalarından beri ekonomik nedenler ve savaşların devlet için çok zor olduğu, çünkü bir taraftan devletin halka ağır sefer masrafları yüklediği, öte yandan eyalet askerlerinin de türlü adlar altında kendi hesaplarına

⁴⁶⁵ Mücteba İlgürel, “Osmanlılarda Eşkîyalık Hareketleri”, *TDV İA*, Cilt XI, İstanbul, 1995, s. 466-467.

⁴⁶⁶ F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Cilt II, İmge Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 61-70

sefer akçeleri topladıkları, dirlik ve düzenliğin de iyice bozulması devlet için zor bir durum olduğunu söyler.⁴⁶⁷

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldaki ekonomik buhran sonucu kurulu düzen önemli derecede sarsıntılar geçirmiştir. Avusturya savaşları sırasında devlette asayiş iyice bozulmuş ve kaçak askerlerle sekban, sarucu gibi devlete karşı kuvvetler oldukça türemiştir. Genellikle İran savaşlarında ezilen ve zulüm gören gruplar ve göçebeler de bu ayaklanmalara katılmıştır. Celali Kaçkunu denen bu anarşi, kırsal bölgelerin tarihinde önemli bir dönem olmuştur.⁴⁶⁸

Akdağ, “Büyük halk kitlelerinin, özellikle açık köylerde oturanların, ya eşkıyaya katılıp soygundan faydalanmak istemesi, ya da tazyik ve korku etkisiyle yerinden yurdundan uzaklaşmak zorunluluğunu duymaları sonucu, şuraya buraya dağılmalarının başladığı 1603 yazından sonraki yıllara büyük kaçgun denmesi Anadolu'nun o korkunç tarihi yaşantısını gerçeklere uygun bir biçimde nitelemiştir”.⁴⁶⁹

Gerek 1578 İran ile olan savaş, gerekse 1593 Avusturya seferi devlete büyük masraflara koyduğu ve orduyu uzun yıllar sınırlarda tutma zorunluluğu yüklediği için, 1606'da savaşın bitimine yakın, Türkiye'nin iç tarihinde uğradığı büyük değişiklikler itibariyle de bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Şehirlere gelip iş arayan gençler, çalışacak yer bulamadıkları için hanlarda ve bekâr odalarından oluşan “levend” kümelenmeleri, hırsızlık, soygun (haramilik) ve eşkıyalığın artmasına, içki, fuhuş ve öteki ahlaksızlıkların büyümesine elverişli bir ortam yaratmıştır.⁴⁷⁰

Mustafa Öztürk'ün de ifade ettiği gibi eşkıyalık, iktisadi krizin ve ahlaki çöküntünün arttığı ve devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde yaygınlık kazandığı görülmektedir.⁴⁷¹ Devletin iktisadi ve siyasi düzeni kötüye gittikçe de, “boş insan-çiftbozan” yığınları büyümüş, XVII. yüzyılın başlarında sosyal düzeni temelinden yıkacak bir kötü kuvvet halini almıştır.⁴⁷²

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık artık tabii bir müessese gibi olmuştur. Yöneticilerinde eşkıyalık yaptığı görülmektedir. Kanunsuzluk ve zorbalıkla kazançlar elde etmektedirler. Kadı naibleri köy köy dolaşır, haraç almak için köylüyü

⁴⁶⁷ Mustafa Akdağ, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi” *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Ankara 1968, s. 202.

⁴⁶⁸ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 155.

⁴⁶⁹ Akdağ, *XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi*, s. 209.

⁴⁷⁰ Akdağ, *XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi*, s. 203.

⁴⁷¹ Öztürk, *Eşkıyalık Olayları*, s. 983.

⁴⁷² Akdağ, *Celali İsyamları*, s. 93.

sıkıştırırlardı. Sipahinin kanunsuz angaryası dışında teftiş bahanesiyle sık sık gelen 20-30 atlı, ev ev dolaşır, halkın hayvanlarını para vermeden alırdı. Ayrıca kaza dairesine ve dirliğine her yeni gelen sipahi, voyvoda ve naibler köyleri basarak zorla halkın parasını ve malını alırdı. Eşkıya baskınları köyleri bir yandan kasıp kavururken göçebelerin köylerde geçişi ve köyleri yağması da öbür yandan köylere ve köylüye darbeyi indirir.⁴⁷³

Köylünün büyük yoksulluk içine düşmesi sonucunda yerlerini terk etme sürecinin başlaması eşkıyalık hareketlerinin daha da artış göstermesini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeplerin sonucu olarak, Anadolu'da yol emniyetinin sağlanmaması yüzünden kervanlar, seyyahlar ve hac yolları eşkıyaların saldırılarına uğramışlardır. Özellikle XVII. yüzyılda Orta Anadolu eşkıya yüzünden ticaret kervanları, hac kabileleri ve seyyahlar için tehlikeli bir bölge olmuştu. Bazı seyyahlar, Osmanlı ülkesinde bu yüzyılda büyük çetelerin bulunduğunu ve bunların tüccar kervanlarını soyduğunu belirterek güvensiz ortamı gözler önüne sererler.⁴⁷⁴ Barkey'inde ifade ettiği gibi, *“Ekonomik koşullar kötüleştiğinde, hain devlet görevlileri, işsiz güçsüz kişiler, eşkıya ve haydutlar orayı burayı yağmalamaya başladılar...”*⁴⁷⁵

4.1. Eşkıyalık Hareketlerinde Bulunan Zümreler

XVII. yüzyılın başlarında fetihlerin durması, savaşların uzun sürmesi, nüfusun sürekli artması, timar sistemi için yeterli arazinin sağlanamaması ve yüksek enflasyon, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısını ciddi bir şekilde sarstı. Bu kriz ortamında toprak ve vergi sistemindeki bozulma, eşkıyanın ortaya çıkmasında zemin hazırladı. Eşkıyalığın ortaya çıkması mevcut yapıda çözümlere neden oldu. Eşkıyalık faaliyetleri, toplumun refah seviyesi, eğitim düzeyi ve merkez otoriteyle ilişkilidir. Eşkıyalık hadiselerinin artmasında merkez ve taşra arasındaki idari boşlukların birinci derecede etkili olduğu görülmektedir. İdari boşluktan yararlanan taşrada halkı korumakla sorumlu olan askeri sınıf mensupları da eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Eşkıya ve haramiye karşı gelmek için görevlendirilen

⁴⁷³ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat*, s. 158-159.

⁴⁷⁴ İlgürel, s. 467.

⁴⁷⁵ Barkey, s. 160.

askeri sınıf mensupları, görevlerini yerine getirmeyip eşkıyalık olaylarına katılıp halkı sıkıntıya soktukları görülmektedir.⁴⁷⁶

Çoğu zaman eşkıyanın eylemleri devlete karşı olmaktan çok halka yönelik olmuştur. Eşkıyalar, “*ev basma, halktan haksız yere para alma, eşya ve hayvanlarını el koyma*”,⁴⁷⁷ “*ırza tecavüz ve adam yaralama, öldürme*”,⁴⁷⁸ “*hırsızlık yapma*”,⁴⁷⁹ “*yol kesme*”,⁴⁸⁰ “*kervan basma*”,⁴⁸¹ “*kız kaçırma*”,⁴⁸² “*insanların mal ve servetlerini çalma*”,⁴⁸³ gibi eylemlerde bulunup halka zulüm etmişlerdir. Eşkıyalık hareketleri toplumun güvenliğini tehdit etmekle birlikte, hem halkın huzurunu bozmuş hem de devlete ait gelirlerin azalmasına yol açmıştır. Eşkıyalık hareketleri askeri sınıfını olumsuz yönde etkilemiştir. Uzun süren seferlerde bu duruma eklenince timarlı sipahiler önemini kaybetmiştir. Çoğu topraksız kalmış, devletin toprağa dayalı asker ihtiyacında sıkıntı yaşanmıştır. Ayrıca toprağa dayalı ekonomik gelirden de mahrum kalmıştır.

İncelediğimiz belgelerde eşkıyalık hareketlerine katılan zümrelerin, sadece askeri görevlilerin olmadığını taifelerin, şehir ve köy halkının, aşiret ve cemaatlerinde katıldığını görmekteyiz. İncelediğimiz belgelere göre eşkıyalık yapan zümrelerin olay sayıları ve olay sayılarının genel toplamı içerisindeki oranları şöyle olmuştur.

⁴⁷⁶ Pamuk, *Eşkıyalık Olayları*, s. 62-63.

⁴⁷⁷ BOA., MD 84, hk. 49, s. 27; hk. 110, s. 55; hk. 39, s. 22; hk. 28, s. 17; hk. 110, s. 55; hk. 48, s. 26; hk. 11, s. 7, hk. 51, s. 28; hk. 102, s. 51; hk. 104, s. 52; hk. 41, s. 23; hk. 101, s. 50; BOA., MD 85, hk. 479, s. 207; hk. 539, s. 156; hk. 622, s. 82; hk. 638, s. 68; hk. 236, s. 447; hk. 211, s. 475, hk. 175, s. 511; 216, s. 468; hk. 178, s. 507; hk. 385, s. 301; hk. 501, s. 186; hk. 448, s. 239; hk. 637, s. 72; hk. 600, s. 103; hk. 711, s. 4; hk. 56, s. 30; hk. 453, s. 237; hk. 549, s. 147; hk. 4, s. 679; hk. 363, s. 322; hk. 707, s. 7; hk. 234, s. 451; hk. 148, s. 539; hk. 151, s. 537; hk. 313, s. 370; hk. 473, s. 215; hk. 524, s. 169; hk. 535, s. 157; hk. 552, s. 140; BOA., MD 83, hk. 61, s. 75.

⁴⁷⁸ BOA., MD 85, hk. 621, s. 85; hk. 293, s. 392; hk. 103, s. 585; hk. 111, s. 578; hk. 53, s. 635; hk. 627, s. 78; hk. 18, s. 666; hk. 204, s. 481; hk. 259, s. 424; hk. 115, s. 573; hk. 668, s. 45; hk. 163, s. 521; hk. 181, s. 506; hk. 260, s. 425; hk. 320, s. 363; hk. 391, s. 297; hk. 540, s. 152; hk. 579, s. 121; BOA., MD 84, hk. 124, s. 60; hk. 84, s. 42; hk. 120, s. 58; hk. 26, s. 15; hk. 67, s. 35.

⁴⁷⁹ BOA., MD 85, hk. 90, s. 596; hk. 62, s. 625.

⁴⁸⁰ BOA., MD 85, hk. 496, s. 190; hk. 254, s. 432; hk. 335, s. 348; BOA., MD 84, hk. 98, s. 49.

⁴⁸¹ BOA., MD 85, hk. 503, s. 185; hk. 504, s. 184.

⁴⁸² BOA., MD 84, hk. 65, s. 34

⁴⁸³ BOA., MD 85, hk. 668, s. 45; hk. 547, s. 145.

Tablo 2. Eşkîyalık Hareketlerinde Bulunan Zümreler

	Olay Sayısı	%
Askeri Sınıf Mensupları	109	47.18
Reâyâ	122	52.81
Toplam Olay	231	

Tabloda görüldüğü gibi toplam olay sayısı 231'dir. En çok olay reâyâ tarafından yapılmıştır. Reâyâ tarafından yapılan olay sayısı 122 olup, 52.81 ile en yüksek orana sahiptir. 109 olay sayısı ve 47.18 oranla askeri sınıf mensuplarının yaptığı olay sayısı gelmektedir.

4.1.1. Askeri Sınıf Mensuplarının Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

Osmanlı Devleti'nde bozulan devlet yapısı, toplumun her sahasında olduğu gibi, askeri sınıf mensuplarının davranışlarında da çarpıcı bir biçimde tezahür etmiştir. Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren, sağlıklı ve dengeli bir yapılanmaya sahipken, devletin hızla büyümesi, temel müesseselerin yeni şartlar ve gelişmeler karşısında yetersiz kalmasına sebep olmuştur.⁴⁸⁴

Naîmâ, hızlı büyüme karşısında ehliyetli idarecilerin azlığı nedeniyle feth edilen yerlere ehil olmayan yöneticiler atanmıştır. Böylece taşra teşkilatları ehil olmayan yöneticilerin eline geçmiştir. Görev alan ehliyetsiz yetkililer ihtirasla hareket edip zulüme yöneldiklerinden türlü karışıklıklara ve isyanlara sebep olmuşlardır. Taşra teşkilatlarının bu durumuna karşılık merkez teşkilatının durumu da farklı olmamıştır. Naîmâ'ya göre vezirler arası mevki hırsı başlamış, rüşvet, adam kayırma yaygınlaşmış, cesaret, vefa, şefkat ve merhamet yok olmuş; bilgi, namusluluk, doğruluk, sabır ortadan kalkmış eski kanununa muhalefet ve şeriata riayetsizlik başlamıştır. XVII. yüzyılda vezirler bilgisizlikleri ve zalimlikleri ile tanınmışlardır. Ağa zorbaları, eşkıyaları rüşvet verip vezirlik alanlar devleti ölüme

⁴⁸⁴ Bayrak, s. 36.

doğru sürüklemekte olduğunu ifade eder. Onları bu hale getiren; ekonomik refah, para ve mal biriktirebilmek hırslarından başka bir şey olmadığını söyler.⁴⁸⁵

Osmanlı Devleti'nde kıtlık, savaş ve bedelli alımlar merkez bölge eyaletlerinde emsali görülmemiş bir eşkıyalık ve karışıklığa sebep olmuştur. 1591 sonlarında, ilk kuraklık mevsiminin ardından eşkıyalık olayları hızla çoğalarak 1596 başlarına kadar her yıl ivme kazanmıştır. Olayların sayısı artarken, eşkıyalık gittikçe Orta Anadolu civarında yoğunlaşma eğilimine girmiştir. Saldırıların çapı büyümüş, özellikle onlarca hatta yüzlerce atlının art arda köyleri yağmaladığı ve baskınlar yaptığı görülmüştür. Eşkıyalığın ilk ortaya çıkışı kuraklığın etkilerini ve beraberinde getirdiği güçlüklerini yansıtmaktaydı. 1593'ten sonra savaşın gerekleri de eşkıyalığın artmasında önemli bir rol oynamıştır. Seferlerin iaşesi vergileri yükselterek ve bedelli alımları artırarak, reayanın bir bölümünü kaçmaya ya da direnmeye yöneltmiş. Ayrıca ordunun seferde olması eşkıyaların fütursuzca saldırılarına fırsat vermiştir. Enflasyon ve sıkıntı ortamında Anadolu sipahileri ve yanındaki askeri birlikler donanmada sıkıntı yaşamaya başladı. Bu durum onların köylüleri yağmalamaya ya da onların ürünlerini almaya yöneltmiş ayrıca sürekli para ve erzak baskısı altında, eyaletlerde vergi tahsilâtı çökerek gelişigüzel yağmaya dönüşmüştür. Karışıklığın önüne geçmek için gönderilen memurlar "*inceleme gezilerini*" ("*devir*", "*devriye*" ya da "*teftiş*") köylüleri yağmalamak için kullanmışlardır.⁴⁸⁶

İncelediğimiz belgelerde eşkıyalığı önlemek için gönderilen memurların köyleri yağmalama faaliyetleri artmıştır. Bu durum Anadolu'da yaygın bir hale gelmiştir. İl üzerine devre çıkmak kaldırılmış olmasına rağmen Anadolu Beylerbeyi'nin eski mütesellimi ve adamlarının bu uygulamayı hala devam ettirip reayaya zulüm ettiği görülmüştür.⁴⁸⁷ Osmanlı Devleti gerek ekonomik, gerek siyasi, askeri alanda çözülmeye başlamıştır. Bu durum askeri sınıf mensuplarının daha rahat davranmasına ve eşkıyalık hareketlerinin artmasına sebep olmuştur. Mesela; 26 Temmuz 1631 tarihinde Aydın ve Saruhan taraflarında halkı sıkıntıya sokan eşkıya olan mirimiran ve mirliva adamları, ordu görevlileri, mütesellimler, voyvodalar ve

⁴⁸⁵ Arslantürk, s. 103-104.

⁴⁸⁶ Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi (Erken Modern Dönemde Celali İsyânları)*, çev. (Nurettin Elhüseyni), Alfa Tarih, İstanbul, 2013, s. 207-209.

⁴⁸⁷ BOA., *MD* 85, hk. 484, s. 204.

subaşları⁴⁸⁸ ve yine 26 Temmuz 1631 tarihinde Priştine kasabasında İplana Emini ve Mirliva Kethüdası Arslan'ın⁴⁸⁹ asıl görevlerini bırakıp eşkıyalık yaptıkları görülmektedir. Netice olarak halkın güvenliği sağlamakla mükellef askeri görevlilerin kendileri eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlar. Eşkıyalığı önlemek yerine halka sıkıntı yaşatmışlardı. Bu sebeple düzenin ve halkın güvenliği sağlanması yanında kanunsuz vergi tahsil ederek halka eziyet etmemesi için eyaletlere, adaletnameler gönderilmiştir. Böylelikle resmi görevlilerin yaptığı eşkıyalık olaylarının önüne geçmesi hedeflenmişti.⁴⁹⁰

Tablo 3. Askeri Sınıf Mensuplarının Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri

	Olay Sayısı	Askeri Sınıf Mensupları İçerisindeki Oranı %	Toplam Olay İçerisindeki Oranı %
Veziirler	3	2.75	1.29
Beylerbeyi	15	13.76	6.49
Sancakbeyi	8	7.33	3.46
Defterdar	1	0.91	0.43
Zeamet ve Timar Sahipleri	24	22.01	10.38
Kapıkulları, Sekban - Sarıcalar ve Levend	33	30.27	14.28
Kale görevlileri	2	1.83	0.86
Kadı	13	11.92	5.62
Kethüda	3	2.27	1.29
Voyvoda	2	1.83	0.86
Hazinedar	1	0.91	0.43
Mütesellim	4	3.66	1.73
Toplam Olay	109		

⁴⁸⁸ BOA., MD 85, hk. 402, s. 281.

⁴⁸⁹ BOA., MD 85, hk. 403, s. 279.

⁴⁹⁰ Pamuk, *Eşkıyalık Olayları*, s. 62.

Tabloda görüldüğü gibi genel eşkıyalık hareketleri içerisinde 109 olay sayısı ile askeri sınıf mensubu gelmektedir. Bu zümre içerisinde en çok eşkıyalık olay sayısı kapıkuluları askerleri, sekban-sarıcalar ve levendlere aittir. Bu sayı 33 olup tüm eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 14.28 ve askeri sınıf mensupları içerisindeki oranı 30.27'dir. Bunu 24 olay sayısı ile zeamet ve timar sahipleri takip etmektedir. Bunun tüm eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 10.38 ve askeri sınıf mensupları içerisindeki oranı 22.01'dir. Bu grup içerisinde eşkıyalık olayları fazla olan bir diğer zümre de 15 olay sayısına sahip olan beylerbeyidir. Tüm eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 6.49 ve idari sınıf mensuplarının içerisindeki oranı ise 13.76'dır. Kadıların, 13 olay sayısı ile tüm eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 5.62 ve askeri sınıf mensubu arasındaki oranı ise 11.92'dir. Sancakbeylerinin 8 olay sayısı ile eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 3.46 ve askeri sınıf mensupları içerisindeki oranı 7.33'tür. Mütesellimlerin gerçekleştirdiği olay sayısı 4'tür. Bu olay sayısı eşkıyalık olaylarının içerisindeki oranı 1.73, askeri sınıf mensupları içerisindeki oranı ise 3.66'dır. Vezirlerin ve kethüdaların yaptığı olay sayısı 3 olup tüm eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 1.29 ve askeri sınıf mensupları içerisindeki oranı 2.75'tir. Kale görevlileri ve voyvodaların karıştığı eşkıyalık olaylarının sayısı ise 2'dir. Bunun tüm eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 0.86 ve askeri sınıf mensupları içerisindeki oranı da 1.83'tür. Bu grup içerisindeki en az olay sayısına sahip gruplar ise defterdar ve hazinedardır. En az olay sayısına sahip olan bu grupların olay sayısı 1'dir. Bütün eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 0.43, idari sınıf mensupları içerisindeki oranı 0.91'dir.

4.1.2. Reâyânın Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

4.1.2.1. Aşîret, Cemaat ve Taifelerin Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri

Eşkîyalığın bir başka insan kaynağını teşkil eden, Osmanlı toplumunu oluşturan bir unsur olan konargöçer aşîretlerdir. Devlet bir taraftan savaşlar yaparken, diğer taraftan da bu aşîretlerle uğraşmak zorunda kalmıştır.⁴⁹¹ Aşîretlerin göçebe hayat sürdürmeleri, yaylak kışlak arasında geliş gidişleri, eşkıyalık yapmaları, yerli halkı zarara uğratmaktadır.⁴⁹² Aşîretlerin yaptığı eşkıyalıklar yerli

⁴⁹¹ Üner, 106.

⁴⁹² Bayrak, s. 65.

halkı zarara uğratmanın yanı sıra bazen de birbirlerini zarara uğrattığı ve çatıştıkları görülmektedir.

Cemaatler arasında daha küçük çaplı eşkıyalık hareketlerine rastlandığı gibi aynı aşiretin kendi içerisinde de bir takım eşkıyalıkları meydana gelebiliyordu. Bazen aşiretler arasında çok basit bir olay, daha büyük bir husumete dolayısıyla eşkıyalığa dönüşebiliyordu. Mesela; Göçer-evli Hacılar-kürdü cemaatinden birinin yine aynı cemaatten birileri tarafından kızı istendiği ancak vermediğinden kendisi ve beraberindekilerin öldürülmesi gibi bir olay büyüyüp eşkıyalığa dönüşüyor.⁴⁹³ Aşiretlerin ayrıca yol kesme, kervan ve ev basma, adam öldürme, zinaya kast etme⁴⁹⁴ gibi suçlara karıştığı da yaptığımız çalışmada ispat edilmiştir.

Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan konargöçer Türkmen aşiretleri, Kürt aşiretleri ve diğer aşiretler yerleşik halkın ekinlerine zarar verdikleri ve birbirleriyle çatıştıkları görülmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı konargöçer, hem yerleşik halk hem de devlet görevlileri tarafından çoğu kez eşkıya olarak kabul edilmiştir. Gerçekten, konargöçer aşiretlere mensup birtakım gruplar yağmalama, adam öldürme, gasp, kervan basma, yol kesme ve hırsızlık yapma gibi kanunsuz hareketlerde bulunuyorlardı. Ancak bunları yapan konargöçerleri eşkıya olarak nitelemek mümkündür. Yoksa bir kısım şahıslar ya da gruplar yüzünden bütün konargöçer halkını eşkıya olarak görmek yanlış olacaktır.

İncelediğimiz dönemde aşiretlerin yaptığı eşkıyalık olay sayısı az olduğundan bazı cemaat ve taifelerle aynı başlıkta almayı uygun gördük. Konar-göçerin yaptığı eşkıyalıklar başlığı altında, Kürt ve Türkmen aşiretlerle ile diğer taifelerin yaptığı olaylar bu başlık altında inceleyi uygun bulduk. Arnavut, Kazak, Tatarları da aynı başlık içerisinde ele aldık. Bu başlık içerisinde çingene ve gurbet taifesini de aldık. Toplam olay sayısı 5'tir. Aynı başlık altında değerlendirdiğimiz Gurbet taifesi Edirne'de Kürt aşiretleriyle birlikte yaptığı 2 olay vardır.⁴⁹⁵ Bu iki olayı konar-göçerlerin yaptığı eşkıyalık hareketleri ve Çingene ve Gurbet taifesinin yaptığı eşkıyalık hareketleri başlığı altında da inceleyeceğiz.

⁴⁹³ BOA., MD 84, hk.65, s. 34.

⁴⁹⁴ BOA., MD 85, hk. 503, s. 185; hk. 504, s. 184.; BOA., MD 84, hk. 98, s. 49; hk. 104, s. 52; hk. 95, s. 47; hk. 102, s. 51.

⁴⁹⁵ BA., MD 85, 503/185; BA., MD 85, 504/184.

Tablo 4. Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Yaptığı Hareketleri

	Olay Sayısı	Aşiret, Cemaat ve Taife İçerisindeki Oranı %	Toplam Olay İçindeki Oranı %
Konar-göçerler	8	32	3.46
Arnavut, Kazak, Tatar	12	48	5.19
Çingene ve Gurbet Taifesi	5	20	2.16
Toplam Olay	25		

Aşiret, cemaat ve taifelerin yaptığı eşkıyalık olay sayısı 25'tir. Bunun kendi içerisinde en çok payı Arnavut, Kazak ve Tatarların oluşturduğu gruptur. Bunlara ait olay sayısı 12'dir. Bu sayı kendi içerisindeki oranı 48, genel olay içerisindeki oranı 5.19'dur. Konar-göçerlerin yaptığı eşkıyalık olay sayısı 8'dir. Bunun tüm eşkıyalık olayları içerisindeki oranı 3.46, konar-göçerlerin yaptığı eşkıyalık olaylarının oranı ise 48'dir. Zümre içerisindeki en az pay 5 olay sayısı ile Çingene ve Gurbet taifesine aittir. Bunların katıldığı eşkıyalık olayları kendi içerisindeki oranı 20 ve genel olay sayısı içerisindeki yüzdesi 2.16'dır.

4.1.2.2. Sivil Halkın Yaptığı Eşkıyalık Hareketleri

İncelediğimiz hükümlerde vardığımız neticeye göre, eşkıyalık hareketlerinde bulunan sadece askeri sınıf mensupları olmamıştır. Sivil halkında gerek ekonomik sıkıntılardan gerek askeri sınıfın taşrada yaptığı zulüme karşı başkaldırıp yerlerini terk edip eşkıyalık yaptıkları görülmektedir. Sivil halkın yaptığı eşkıyalık hareketleri başlığı içerisinde gayr-i müslimler, şehir ve köy ahali ile ferdi ve grup şeklinde yapılan olaylar değerlendirilecektir. Oluşturduğumuz tabloda sivil halkın yaptığı olay sayısı ve yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 5. Sivil Halkın Yaptığı Eşkivalık Hareketleri

	Olay Sayısı	Sivil Halk İçindeki Oran %	Toplam Olay İçindeki Oran %
Gayr-i Müslimler	15	15.78	6.49
Şehir ve Köy Ahalileri	22	23.15	9.52
Ferdi ve Grup Eşkivalıkları	58	61.05	25.10
Toplam Olay	95		

Tabloda görüldüğü gibi sivil halkın katıldığı toplam eşkıyalık sayısı 95'tir. Bu grup içerisinde en yüksek olay sayısı ferdi ve grup eşkıyalıkları başlığıyla incelediğimiz gruba aittir. Bu zümrenin katıldığı toplam olay sayısı 58'dir. Bu sayının sivil halk içerisindeki oranı 61.05 ve genel olaylar içerisindeki oranı 25.10'dur. İkinci sırada şehir ve köy ahalilerinin yaptığı eşkıyalık olayları gelmektedir. Bunların katıldıkları toplam olay sayısı 22'dir. Bu oran sivil halk içerisindeki oranı 23.15 ve genel olaylar içerisindeki oranı 9.52'dir. Gayr-i Müslimlerin katıldığı eşkıyalık olaylarının sayısı ise 15'tir. Bunun genel olay sayısı içerisindeki oranı 6.49, kendi içerisindeki oranı ise 15.78'dir.

4.1.2.3. Yabancı Ülkeler Tarafından Yapılan Eşkivalık Hareketleri

Yabancı ülkeler tarafında yapılan eşkıyalık olayları başlığı altında incelediğimiz defterlerde sadece İngilizler ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Geniş bir coğrafyaya yayılan devletin sınırlarında yabancı devletler tarafından yapılan olayları bu başlık altında inceleyeceğiz. Yabancı ülkeler tarafında yapılan eşkıyalık olayları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Yabancı Ülkeler Tarafından Yapılan Eşkîyalık Hareketleri

	Olay Sayısı	Yabancı Ülkeler İçindeki Oran %	Toplam Olay İçerisindeki Oran %
İngiliz	2	100	0.86
Toplam Olay	2		

Yabancı ülkeler tarafından yapılan eşkıyalık olayları diğer zümreler arasında 2 olay sayısı ile en az paya sahiptir. İngiliz tacirlerinin yaptığı eşkıyalık olay sayısı 2'dir. Bu sayının genel olaylar içerisindeki oranı 0.86, kendi içerisindeki oranı ise 100'dür.

4.2. Eşkîyalık Hareketlerinin Meydana Geldiği Yerler

Eşkîyalık hareketlerinin meydana geldiği yerleri eyaletlerin isimleriyle vereceğiz. Eşkîyalık hareketlerinin meydana gelmesinde coğrafyanın da önemli bir etkisi vardır. Coğrafyanın etkisi olduğu düşünerek olayların meydana geldiği yerleri eyalet eyalet vermeyi uygun bulduk.⁴⁹⁶ İncelediğimiz dönemde merkezi otoritenin zayıf olduğu yerlerde, ekonomik bozulmaların, askeri sistemin bozulması ve diğer sebeplerinde tetiklemeyle Osmanlı coğrafyasının genelinde eşkıyalık olaylarına rastlamaktayız. Eşkîyalık olaylarının meydana geldiği yerler aşağıda beylerbeylik sistemine göre eyalet ismiyle verilmiştir.

⁴⁹⁶ Olayları eyalet eyalet ayırmak için bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Osmanlı yer isimleri hak. daha fazla bilgi için bkz. T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara, 2013; T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları II, Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zulkadriye Eyaleti (1530-1556)*, Ankara, 2013; Tahir Sezen, T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 21, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara, 2006; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 86, seri: VII- Sayı: A.7, Ankara, 1988.

Tablo 7. Eşkıyalık Hareketlerinin Meydana Geldiği Yerler

	Olay Sayısı	%
Bosna	19	8.22
Anadolu	58	25.10
Karaman	16	6.92
Rum (Sivas)	7	3.03
Kars	2	0.86
Kıbrıs	2	0.86
Rumili	70	30.30
Mora	11	4.76
Özi	9	3.89
Mısır	1	0.43
Budin	2	0.86
Kaptanpaşa	10	4.32
Tımişvar / Temeşvar	5	2.16
Rakka	1	0.43
Diyarbakır	1	0.43
Zulkadriyye (Maraş)	1	0.43
Halep	2	0.86
Eflak-Boğdan	7	3.03
Kefe	1	0.43
İstanbul	1	0.43
İsmi Okunmayan Yerler	5	2.16
Toplam Olay	231	

Eşkîyalık hareketlerinin meydana geldiği yerleri Osmanlı'daki beylerbeylik düzenine göre oluşturduk. Olayların meydana geldiği yerleri buldukları beylerbeyliklerin altında inceleyerek oluşturduk. Olayların en çok meydana geldiği yer Rumili beylerbeyliği olup 70 olay sayısına sahiptir. Bu sayının, toplum olay sayısına göre oranı 30.30'dur. Anadolu 58 olay sayısı ile, oranı 25.10'tir. 19 olay sayısı ve 8.22 oranı ile Bosna 3. sırayı oluşturmaktadır. Karaman beylerbeyliği 16 olay sayısı ve 6.92 oran ile 4. sırayı oluşturmaktadır. Mora ise 11 olay sayısı ve 4.76 oran ile Karaman'ı takip etmektedir. 10 olay sayısı ve 4.32 yüzdeyle Kaptanpaşa 6. sırayı oluşturmaktadır. Kaptanpaşa'yı 9 olay sayısı ve 3.89 oran ile Özi takip etmektedir. Rum (Sivas) ve Eflak-Boğdan 7 olay sayısı ve 3.03 oran ile; Tımışvar/Temeşvar ve ismi okunmayan yerler 5 olay sayısı ve 2.16 oran ile; Halep, Budin, Kıbrıs ve Kars 2 olay sayısı ve 0.86 orana sahiptir. En az olayın olduğu yerler ise Mısır, Rakka, Diyarbakır Zulkadriyye (Maraş), Kefe ve İstanbul'dur. 1 olay sayısı ve 0.43 oranı oluşturmaktadır.

4.3. Eşkîyalığın Önlenmesi İçin Alınan Tedbirler

Eşkîyalık faaliyetleri, Anadolu'da tarihin hemen her döneminde var olmuş sosyal bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olay toplum içerisinde bulunduğu ekonomik düzeyi, eğitim seviyesi ve merkezi otoritenin caydırıcılığıyla ilgilidir. Ekonominin giderek zayıflaması, devlet adamlarının devamlı seferde bulunması sebebiyle gerek merkezi gerekse eyaletlerdeki otorite boşluklarının oluşması, devletin caydırıcılığının da azalmış olmasına sebep olmuştur.⁴⁹⁷ Osmanlı Devleti XVII. yüzyıl boyunca hem dâhili hem de harici pek çok problemlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Problemlerin doğurduğu karışıklıklar doğal olarak sosyo-ekonomik düzeni alt üst etmiştir. Düzeni ve asayışı temin için bir takım önlemler alınmış fakat bunlar kısa vadeli çözümler getirmiştir. Gerek uzun süren savaşların tesiri, gerekse devlet teşkilatının bozulması sebebiyle Anadolu'nun muhtelif yerlerinde karışıklıklar meydana gelmiştir. Bunun yanında idarecilerin emir ve fermanları dinlenmemesi otoritenin iyice zayıflamasına sebep olmuştur. Karışıklıkların ve savaşların devam ettiği süre içerisinde vilayetlerle yeterli derecede ilgilenememiş, halk türeyen eşkıyaların saldırılarına maruz kalmıştır. Eşkîyalık

⁴⁹⁷ Özcan, *Eşkîyalık Hareketleri*, s. 91.

olaylarının etkisi ile çiftçiler ve köylüler yerlerini tek ederek şehir ve kasabalara göç etmişlerdir. Bazıları da eşkıyalara katılarak onlarla birlikte hareket etmişlerdir.⁴⁹⁸

Osmanlı bu dönemde kendisini fazlasıyla uğraştıran eşkıyalık faaliyetlerine karşı mücadele edip varlığını, halkın huzur ve güvenliğini korurken yerinde tedbirler almayı da ihmal etmemiştir. Osmanlı Devleti'nin aldığı bu tedbirler, Eşkıyalığı doğuran sebeplere yönelik olmaktan ziyade eşkıyalığı ortadan kaldırmaya ve halka kötü muamelede bulunan idarecileri şiddetle ikaz etmeye yönelik tedbirler ekseninde olmuştur.⁴⁹⁹ Eşkıyalık hareketleri yaygınlaştıkça devletin aldığı tedbirler ve yürüttüğü mücadele de o nispette sertleşerek artmıştır. Devletin eşkıyalığa karşı yürüttüğü mücadelede, yakalayıp yok etmenin yanında köklü tedbirlere de yöneldiği görülmektedir.⁵⁰⁰

Bütün bu önlemlerin yanında eşkıyalık suçlarına verilen cezalarda da caydırıcılık temel prensip olarak benimsenmiştir. Verilen cezalar suçun niteliği, çevreye verdiği zarar, tekerrürü gibi unsurlar dikkate alınarak İslâm Ceza Hukuku kuralları çerçevesinde belirlenmiştir.⁵⁰¹ İncelediğimiz belgelere dayanarak Osmanlı Devleti bozulan asayiş ve düzeni tekrar sağlamak özellikle artan eşkıyalık olaylarını önlemek için başvurduğu tedbirler olmuştur. Bu tedbirler, eyaletlerin korunması, eşkıyaların teftişi ve takibi görevlendirmeler yapma, palanga ve kalelerin inşaa edilmesi, eşkıyalık yapan görevlilerin uyarılması ve görevlerine getirilen yasaklar olmuştur.

Devletin eşkıyalık faaliyetlerini önlemeye yönelik aldığı başka bir tedbir “*nezre bağlama*” uygulamasıdır. Bu uygulama, devletin halktan muhalif hareketlere katılmayacağına dair söz alması, sözünde durmayanlardan ise ceza olarak para tahsil etmesidir. Bu ceza, bazen para olarak alındığı halde bazen bedeni (çalıştırma) ceza olarak uygulanmıştır. Bu münasebetle alınan paraya da “*nezir akçası*” denilir.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 87-88.

⁴⁹⁹ Süleyman Demirci ve Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, 2012, İstanbul, s. 87.

⁵⁰⁰ Bayrak, 303.

⁵⁰¹ Esra Yakut, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılma”, *Kebikeç*, S. 33., Ankara, 2012, s. 27.

⁵⁰² Mehmet Zeki Pakalın, “Nezir”, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, Cilt II, İstanbul, 1983, s. 690-692.

Aynı uygulama içinde XVII. yüzyılda ki eşkıyalık hareketlerinden sonra eşkıyaların gezdiği bölge veya bütün Anadolu’da reâyânın silahları toplatılmıştır. Aynı konuyla ilgili reâyânın ata binmesi, silah kullanması ve levend kıyafeti giymesi yasak edilmiş ayrıca reâyâ bu emirlere riayet edeceklerine dair “*nezir*” e bağlanmıştır. Eğer reâyâ emre riayet etmezse, derhal taahhüt ettiği para alınmıştır.⁵⁰³

İnceleme alanımız olan 83 Nolu, 84 Nolu ve 85 Nolu Mühimme defterleri, olayların içerikleri ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgileri ihtiva etmediğinden biz sadece bu defterlerde yer alan önlemleri sıralamakla yetineceğiz.

4.3.1. Eşkîyanın Teftişi ve Yapılan Görevlendirmeler

Osmanlı Devleti eşkıyaların verdiği sıkıntıların halk arasındaki acısını azaltmanın ve devlet otoritesini temin etmenin en etkili yollarından birisi olan eşkıya teftişi idi. Bu teftişler çok sık aralıklarla yapılmış, devlet müsait olduğu ve kendisine dışarıdan herhangi bir baskı gelmediği anlarda tüm Anadolu şehirlerini teftişe tabi tutmuştur⁵⁰⁴ ve en sık başvurduğu tedbir eşkıyanın teftişi için yaptığı görevlendirmeler olmuştur.

Osmanlı Devleti, herhangi bir havalideki Eşkîyanın fesat ve eşkıyalıklarını önlemesi için çoğu zaman güvendiği, daha önce devlete yararlı işlerde bulunan, tecrübeli, yetenekli ve iş bitirir adamlarını bu bölgelere, olağanüstü yetkilerle donatarak görevlendirilirdi. Yanına da o bölgeye yakın pek çok ehl-i örf, ehl-i şer, ayan, iş erleri, hatta aşiret veya cemaat boy beyleri görevlendirilirdi. Eşkîyalığın genel teftişi için ise vezir rütbeli Paşalar görevlendirilirdi.⁵⁰⁵

İnceleme alanımız olan mühimme defterlerinde eşkıyalığı önlemek için görevlendirilen yetkililer genellikle; bir yerin muhafaza görevinde bulunan kişiler, yeniçeri çavuşları, Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden, yeniçeri serdarları, silahtar zümresinde bulunan görevliler ve bölge halkı olmuştur.

⁵⁰³ Gürsoy Şahin, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar’da Eşkîyalık Hareketleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt IV, S. 2, Temmuz, Afyon, 2003, s. 81.

⁵⁰⁴ Efkan Uzun, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân Ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme” *TÜBAR*, S. 25, Niğde, 2009-Bahar, s. 197.

⁵⁰⁵ Demirci ve Arslan, *Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, s. 88-89.

Genelde sefer zamanları eşkıyanın faaliyetlerini artırdığı dönemlerdendir. Çünkü bu dönemlerde tüm yetkililerin sefere gitmesi isteniyordu. Bu da idarenin gevşemesine neden oluyordu ve eşkıyanın işine geliyordu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin sefer dönemlerinde bazı tedbirler almasını sağlamıştır. Sefer zamanlarında idari yetkililerin sefere gitmelerinden yararlanarak eşkıyalık yapanlara karşı o yörenin korunması için bazı kişiler gönderilmiştir. Eyaletlerin korunması için muhafazaya bazı görevliler bırakılmaktadır. Mesela; Edirne bölgesinde yeniçeri gibi gezip eşkıyalık yapan levendlerin teftişi için Edirne muhafazasında bulunan Rumili Ağası Mustafa görevlendirilmiştir.⁵⁰⁶ Köstendil, Paşa, Alacahisar, Prizrin ve Vulçitrın sancaklarında sancakbeyleri ve zabitlerinin Şark Seferi'ne gitmeleri üzerine, yol kesme, yağmalama, adam öldürme, tefecilik, sipah ve yeniçeri gibi gezip halka zulmeden bir kısım eşkıya ve haramzade türediğinden, bunların yakalanıp teftiş olup haklarından gelinmesi için Dergâh-ı Muâlla sipahilerinden Ömer görevlendirilmiştir.⁵⁰⁷

Sefere katılmayıp eşkıyalık yapan yeniçerin yakalanması ve sefere katılmalarını sağlamak için de görevlendirmeler yapılmıştır. Hükümlerde yeniçerilerin eşkıyalığını önlemek ve sefere yeniçerilerin gönderilmesi için bazı görevlendirmelerin yapıldığını görmekteyiz. Mesela; Üsküp sakinlerinden olan eşkıya Takyeci Hacı Osman isimli yeniçerinin teftiş edilmesi, ayrıca yine Üsküp'te, kendi başına yeniçeri yazıp halka zulmettiği bildirilen eşkıyaların zulmünü ortadan kaldırmak ve o taraflara da Şark Seferi'ne yeniçeri sürmekle bir çavuş görevlendiriliyor.⁵⁰⁸ Bir başka hükümde, 2 Eylül 1629'da Harput, Arapgir, Malatya, Divriği, Pertek, Çemişgezek ve Eyin kazalarında, ellinci bölükten olan Mehmet yeniçeri taifesine zabıt tayin olunarak yeniçerilerden sefere memur olanların sefere gönderilmesi ve levend taifesinden “*tebdil-i kıyafet*” gezerek halka zulmedenlerin yakalaması için görevlendirilmiştir.⁵⁰⁹ Yine İzmir, Sakız, İstanköy, Midilli, İlimye, Bozcaada, İşkatos, Kızılhisar, İstefe, Rodos, Kolos, Talende, Balyabadra, Ağrıboz, İnebattı ve Mora'da sakin yeniçerilerin sefere katılmalarını sağlamak için Yeniçeri

⁵⁰⁶ BOA., MD 85, hk. 226, s. 459.

⁵⁰⁷ BOA., MD 85, hk. 706, s. 9.

⁵⁰⁸ BOA., MD 85, hk. 175, s. 511.

⁵⁰⁹ BOA., MD 84, hk. 81, s. 41.

Çavuşu Mustafa görevlendirilmiştir. Ayrıca asker kisvesi altında eşkıyalık yapanların yakalanarak haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁵¹⁰

Yeniçerilerin eşkıyalıklarına son vermek için yapılan görevlendirmeler ise, Akkirman ve Prevadi kazalarında cinayet, yaralama, şekavet ve ırza tecavüz gibi suçları işledikleri bildirilen yeniçerilerin ve adamlarının teftiş edilip hak sahiplerinin hakları alındıktan sonra gerekenin yapılması istenmiştir. Bu görev için yeniçeri çavuşlarından Ömer Çavuş tayin edilmiştir.⁵¹¹ Başka bir hükümde, 27 Şubat 1631'de Filipe, Sofya, Belgrad, Bosnasaray, İskenderiye ve Arnavut Belgradı'nda yeniçeri kılığında gezip halka zulmeden levend eşkıyasının ve yeniçerilerin yakalanıp haklarından gelinmesi görevinin Yeniçeri Çavuşu Hüseyin'e verildiğidir.⁵¹²

Eşkıyanın teftişi için bir başka hükümde ise, Filibe, Edirne, Sofya, Belgrad ve Bosna-Saray ile Rumeli'nin Ortakolu üzerindeki kazalarda ortaya çıkan eşkıyayı ve yeniçeri gibi gezip halka zulüm eden levendleri yakalayıp teftiş etmek üzere bir Dergâh-ı Muâlla görevlisi ile Yeniçeri Ocağı'ndan bir gedikli görevlendirildiği belirtilmiştir.⁵¹³ Vize, Pınarhisar, Hezargrat, Rusçuk, Yergöğü, Eflak, Boğdan, Tuna ve Silistre ile İstanbul'da yeniçeri ve acemi oğlanı gibi gezip eşkıyalık yapanların Yeniçeri Ocağı'nda tayin edilen bir gedikli tarafından yakalanıp haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁵¹⁴ Filibe, Edirne, Sofya, Vize, Niğbolu, Rusçuk, Silistre, Akkirman, Kili ve Rumeli'nin Sağkolu'ndaki kazalarda yeniçeri ve yeniçeri kılığında gezen levend eşkıyasının teftişi için bir çavuş görevlendirilmiştir.⁵¹⁵ Başka bir kayıta ise, Silistre, Niğbolu, Ahyolu, Misivri, Akkirman, Bender, Baba, Mankalya, Prevadi ve Rumeli'nin Sağkolu, Tuna yalıları ve Sofya-İstanbul güzergâhındaki kazalarda yeniçeri ve acemi oğlanı gibi gezip halka eziyet eden levend eşkıyasının ve yeniçerilerin Ömer Çavuş vasıtası ile yakalanarak haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁵¹⁶

⁵¹⁰ BOA., MD 85, hk. 382, s. 303.

⁵¹¹ BOA., MD 85, hk. 111, s. 578.

⁵¹² BOA., MD 85, hk. 159, s. 526.

⁵¹³ BOA., MD 85, hk. 605, s. 97.

⁵¹⁴ BOA., MD 85, hk. 306, s. 379.

⁵¹⁵ BOA., MD 85, hk. 176, s. 509.

⁵¹⁶ BOA., MD 85, hk. 264, s. 423.

Eşkîyaların teftişi için farklı gruplara mensup olan yetkiler görevlendirilmiştir. Mesela; 12 Ocak 1631’de hükümde İlbasan sancağına tabi İşpat nahiyesinin Grabova Kara Eflak köyünden Buyo isimli zimmînin riyasetinde çevre köylerde cinayet, yaralama ve işkence gibi birçok suçları işleyen ve Rumeli taraflarında mahayif teftişine memur olup onları yakalamakla Bıçakçızade Muhammed görevlendirilmiştir.⁵¹⁷ Bir başka hükümde de, Yenişehir ü Fenar ve Tırhala civarlarında ortaya çıkan eşkıyanın teftişi için Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Mehmed’in tayin olunmasıdır.⁵¹⁸

Bir başka örnekte de 1631 yılında verilen kararda Küçükçekmece, Saray ve Rumeli’de türeyen eşkıyaların yakalanması için Silahdar Hasan görevlendirilmiştir. Söz konusu eşkıyayı yakalayarak teftiş etmeleri istenmiştir.⁵¹⁹ Rumeli’nin Sağ, Sol ve Orta kollarında bulunan kazalarda ki harami ve haydut eşkıyasının yakalanması görevi de Silahdar Hasan’a verilmiştir. Ayrıca bölge kadılarının kendisine vilayet ayan, eşraf ve il-erleri ile her türlü yardımı yapıp söz konusu haydut eşkıyasını mutlaka yakalatıp haklarından gelmeleri emredilmiştir.⁵²⁰ Başka bir görevlendirmeyi de Dukagin sancağında görmekteyiz, harami ve eşkıyayı def etmek için Mahmut görevlendirmiştir.⁵²¹

Bazen de bölge sakinleri bulunduğu yerdeki eşkıyaları teftiş için görevlendirilirdi. Mesela; Amasya ve Zeytun’da sakin Korucu Mustafa ehl-i fesatlarının teftişi için görevlendirilmiştir.⁵²²

Görevlendirilen kişinin yaşına ve iş görür durumda olmasına da bakılmıştır. Köstendil sancağındaki, Eğridere Derbendi, Üskok, Çonya ve İvlasne yaylaklarında ortaya çıkan harami ve haydut eşkıyasının def’ine memur olan Kratova Nazırı Mehmed’in, yaşlı ve iş göremez olmasından, yerlerine adam tutturulmak suretiyle bu hizmette kalması için emir çıkarılması hususundaki talebinin uygun görülmüştür.⁵²³

⁵¹⁷ BOA., *MD* 85, hk. 259, s. 424.

⁵¹⁸ BOA., *MD* 85, *hk.* 543, s. 151.

⁵¹⁹ BOA., *MD* 85, hk. 585, s. 114.

⁵²⁰ BOA., *MD* 85, hk. 587, s. 116.

⁵²¹ BOA., *MD* 85, hk. 598, s. 101.

⁵²² BOA., *MD* 85, hk. 99, s. 588.

⁵²³ BOA., *MD* 85, hk. 546, s. 149.

4.3.2. Palanka ile Kalelerin İnşa ve Tamir Edilmesi

Resmi görevlilerin zulümlerinden, eşkıyadan bıkan halk, palankalar yapıp şehirlerde sokakları kapatıp, savunma oluşturmak zorunda kalmışlardır.⁵²⁴ Halk bazen kendi imkanlarıyla palankalar inşa veya harap olan kaleleri tamir etmek için devletten izin isterdi⁵²⁵ ve izin aldıktan sonra eşkıyaya karşı kendini koruması için kale ve palankaların yapımının başlatıldığı görülmüştür. İncelediğimiz belgelerde, eşkıyadan korunmak için Akkirman'a tabi Çobruca ve bağlı hasların reayasının, Tatarlar tarafından vuku bulan tecavüzler ile Kazak eşkıyasının saldırılarından mallarını, köylerini ve kendi can güvenliğini korumak amacıyla masraflarını kendileri karşılamak kaydıyla köyelerine bir palanga yapmak istemişler.⁵²⁶

Bazen de eşkıyalık hareketlerinden hasar gören kalelerin tamir edilmesi ve top üretmesine izin verilmiştir. Sinop mollasının, Sinop Kalesi'nin Karadeniz'de gezinen Kazak eşkıyasının kötülüğüne mani olmak amacıyla kalede bulunan kırık ve kullanılmayan toplardan kalede ve kalitada kullanılabilecek toplar döktürülmesi için Sinop'ta bir ocak tedariki hususundaki teklifinin uygun görüldüğü; ancak daha sonra bu ocağın sürekli top üretip gemilere ve başka yerlere verir hale gelmesinden kaçınılması istenmiştir.⁵²⁷ Ohri sancağındaki dağlı asilerin taşkınlıklarından dolayı Debrî kazası ahalisinin yerlerini terk edip kaçtıkları bildirildiğinden, Mat kazasına tabi İstloş adlı kalenin tamir edilip, halkın oraya yerleştirilmesi ve korunması istenmiştir.⁵²⁸

4.3.3. Görevlilerin Uyarılması ve Görevlerine Getirilen Kısıtlamalar

Çok geniş topraklarda hüküm süren Osmanlı Devleti'nin idari, iktisadi, askeri ve sosyal teşkilatlarında görev yapan pek çok memuru vardır. Devletin gelişme ve genişleme dönemlerinde bu teşkilatlarının işleyişi ve uyumları da bunu paralel olarak düzenli gitmiştir. Ancak XVI. yüzyılda her alanda olduğu gibi devlet görevlilerinde de bozulmalar başlamıştır. İncelediğimiz belgelerde, devlet görevlilerinin yetkileri dışında işlere karıştığı, halka kötü davrandığı, zulüm yaptığını, usulsüz vergi

⁵²⁴ Bayrak, s. 311.

⁵²⁵ Demirci ve Arslan, *Eşkıya, Devlet ve Siyaset*, s. 87.

⁵²⁶ BOA., MD 83, hk. 122, s. 140.

⁵²⁷ BOA., MD 83, hk. 100, s. 118.

⁵²⁸ BOA., MD 85, hk. 528, s. 163.

topladığı vb. gibi olaylara rastlamaktayız. Bu durumlar karşısında devlet halkın şikâyet ve talepleri doğrultusunda görevlilere gerekli cezaları uygulama yoluna gitmiştir. Bununla bağlantılı olarak suç işleyen birçok devlet görevlilerinin sürgünle, kürekle, idamla, maaş kesme ile cezalandırıldığı görülmektedir.

Merkezi hükümet daima reayanın şikâyetlerine önem vermiştir. Eşkîyalık ile ilgili olan şikâyetlerin ayrıca önemle üzerinde durmuş ve eşkıyalığı önlemek hususunda yetkilileri şiddetle uyarmıştır. Eşkîyalığa sebep olanların devlet görevlilerinin olması, konunun daha da önemsenmesine sebep olmuştur.⁵²⁹ Eşkîya takibine görevlendirilen bazı yetkililerin halka zulmettikleri, eşkıyayı himaye edip, yakalama hususunda ağır davrandıkları da olmuştur.⁵³⁰ Böyle davranan görevliler sert bir biçimde uyarılır, emre itaat etmezlerse katl olunacakları ve mallarının başkasına verileceği kesin bir dil ile kendilerine bildirilmiştir.

Görevlilerin kalabalık atlı ve sekbanlarla dolaşmamaları istenmiştir. Bu uyarılar dikkate alınmadığından il içerisinde dolaşmalarının yasaklandığı ve bu yasağa uyulması hususunda ikazda bulunulmuştur. Mesela; yasaklanmasına rağmen adamlarıyla devre çıktığı bildirilen Karahisar mütesellimine engel olunmasını istemiştir.⁵³¹ Bir başka olay ise, yine il üzerine devre çıkmak yasaklanmış olmasına rağmen, Bilecik, Lefke ve Eskişehir taraflarında beylerbeyi, sancakbeyi ve mütesellimler tarafından il üzerine adamlar gönderildiği, bunların bedavadan halkın erzakını aldıkları görülmüştür. Ayrıca devr ve selamiye akçası adı altında halkın paralarını alıp, halka zulüm etmişlerdir.⁵³²

Yine Osmanlı ülkesinde devr ve selamiye adı altında beylerbeyi ve sancakbeyi adamları tarafından para toplanması adeti kaldırılmış olmasına rağmen Rum Beylerbeyi müteselliminin subaşısı Ali'nin Taşabad kazası köylerini 40-50 adamlarla birlikte gezip eşkıyalık yaptıkları merkeze bildirildiğinden, beylerbeyi müteselliminin görevden alınarak yerine dürüst bir kimsenin tayin edilmesi istendiği görülür.⁵³³ Başka bir olay ise, Rum beylerbeyinin subaşılığına tabi Sonisa ve

⁵²⁹ Demirci ve Arslan, *Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, s: 98.

⁵³⁰ Bayrak, s. 306.

⁵³¹ BOA., *MD* 85, hk. 591, s. 110.

⁵³² BOA., *MD* 85, hk. 539, s. 156.

⁵³³ BOA., *MD* 85, hk. 236, s. 447.

Taşabad ahalisinin şikâyeti üzerine subaşının azledilmesinden sonra beylerbeyine ait vergileri toplamaya gelen adamların devr adı altında halka eziyet çektirmekten kaçınmaları istenmiştir.⁵³⁴

Bir başka yasak ise kadıların görevlerine getirildiğini görmekteyiz. Bosna eyaletindeki kadıların, art niyetli bir biçimde, “züama” ve “erbab-ı timarı”, haklarında “şaki” ve “ehl-i fesat” olduklarına dair asılsız suçlamalarla dolu arzlar göndermek suretiyle dirliklerinden ettikleri bildirildiğinden, bir daha böyle bir durum yaşanmasın diye bundan sonra kadıların sadece yargılama ve hüccet verme işini yapıp arz etme işinin alaybeyilerince yürütülmesi istenmiştir.⁵³⁵

Başka hükümlerde eşkıyalık yapan kişilerin uyarıldığı da görülmektedir. 26 Mayıs 1629 Karaman Beylerbeyi'nin adamı Birot Mustafa, Beyşehir'i'ne bağlı Kestivan, Bademlü ve Hasun köylerinde baskın düzenleyerek ahalinin erzak ve eşyasını yağmaladığı, bazı köylüleri haps ettiği, fazla para aldığı, ırza tecavüz ettiği, çarşı ve pazar bastığı, hayvanlarını aldığı, adı geçen köylerdeki ahalinin hakkının iadesi ve ahaliye zulüm edilmemesi, eğer verilen hükmü dinlemese tekrar eşkıyalık faaliyetlerinde bulursa cezasını çekeceğine dair ikazda bulunulmuştur.⁵³⁶

Yine 25 Mart 1631'de gönderilen hükümde Santorine kadınsının Kratova, Köstendil, İvranya, Ustrumca, İştıp ve Tikveş kazalarındaki eşkıyanın tesirsiz hale getirilmesiyle görevli olan Dergâh-ı Muallâ Müteferrikalarından Kratova Nazırı Mehmed, Kratova kazasının Koçuna nahiyesi ahalisinden bazılarının ücretli sekban tutup halka zulmedilmesine sebep oldukları bildirildiğinden, bu gibilerin uyarılması ve tuttukları sekbanların dağıtılması istenmiştir.⁵³⁷

Sancakbeyi olanların da uyarıldığını görüyoruz. Ahidname ve berata aykırı hareket etmemeleri ve halka zulmetmemeleri hususunda ikazda bulunulmuştur.⁵³⁸

⁵³⁴ BOA., MD 85, hk. 95, s. 591.

⁵³⁵ BOA., MD 85, hk. 146, s. 541.

⁵³⁶ BOA., MD 84, hk. 28, s. 17.

⁵³⁷ BOA., MD 85, hk. 708, s. 5.

⁵³⁸ BOA., MD 85, hk. 216, s. 468.

4.3.4. Kefile Bağlama

Eşkialığın önlenmesi ile ilgili alınan tedbirlerden birisi de, affetmek ve kefillik olmuştur. Şakilerden bazılarının eşkıyalıktan bazen pişmanlık duyarak veya devletin verdiği cezayı çektikten sonra, yaptıklarının yanlışlığını kabul ettiği görülmektedir. Affetmek ve kefillik bir bakıma suçluları teslim olmaya ve pişmanlıklarının kabul edilebilir ve insanın yanılabilirliği şeklinde bir yaklaşım tarzı ve çözüm yolu olarak anlamak mümkündür. Zaman içinde eşkıyalıklarda bulunmuş ancak vazgeçerek devlete sığınmış kişiler; affedilerek kendilerine bir kefil tayin edilen kişinin nezaretinde emniyete alınmakta ve hal ve hareketlerinden bu kişiler devlete karşı mesul olmaktadır.⁵³⁹ Sancakta şüpheli görünen kişiler kefillere bağlanıyordu. Zaman zaman sancaktaki erkekler, eşkıyayı korumayacaklarına, eşkıyalık etmeyeceklerine dair birbirlerine kefil olmuşlardır. Kefile bağlama ile halkın eşkıya olması ve eşkıyaya yardım etmesi önlenmeye çalışılmıştır.

4.3.5. Ateşli Silahların Toplatılması

Eşkialık olaylarının önlenmesine yönelik alınan bir diğer tedbir ise ateşli silahların toplatılması olmuştur. Ateşli silahların kırsal kesimde askerlerin dışındaki halk arasında yayılması da eşkıyalık olaylarına ayrı bir boyut kazanmıştır. Devlet tüfekli gruplar ellerindeki silahları alıp onları bulunduğu yerde istihdam etmeye politikası izlemiştir. Gönderilen hükümde, Kayseri'deki paşmaklık haslarından Yahyalı köyünde halkın çiftçilikten vazgeçerek tüfek alıp eşkıyalığa başladığı bildirildiğinden, halkın ellerindeki tüfeklerin toplanması ve yeniden toprağı ekip biçmeye başlamaları hususunda uyarılmaları istenmiştir.⁵⁴⁰

4.4. Eşkialık Hareketlerinde Bulunanlara Verilen Cezalar

Eşkialık suçundan yakalanan kişilerin öncelikle kendilerinden davacı olanlarla davaları görülmüş, üzerlerine sabit olan hakları alınıp sahiplerine verilmiş ve son olarak da İslam Hukuku hükümlerine göre cezalandırılmıştır. Eşkialık suçu için, İslam Hukuku kurallarınca uygulanan katl, el-ayak kesme cezalarının dışında, en fazla uygulanan bir diğer şer'i cezalandırma şekli sürgündür. Bu cezanın

⁵³⁹ Karagöz, s. 398.

⁵⁴⁰ BOA., MD 85, hk. 116, s. 570.

uygulanması ile hem eşkıyalığa sebep olan kişiler, yaşadıkları ve suç işledikleri ortamlardan uzaklaştırılmış, hem de örgütlenmiş olan eşkıya grupları dağıtılmıştır.⁵⁴¹

Eşkialık suçu işleyen kişilere verilen had cezalarının dışında, bazı yardımcı cezalara da başvurulmuştur. Bu cezalardan biriside hapis cezasıdır. Hapis, genellikle eşkıyalık suçu işleyen kişilere yargılanmaları aşamasında ya da İstanbul'a gönderilip cezalandırılacak olan suçlulara bu süre içinde uygulanan ek bir cezadır.⁵⁴²

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık suçu işleyen kişilere verilen bir diğer cezalandırma şekli, kürek cezalarıdır. Bu cezalandırma yönteminde, suçlulardan Osmanlı donanmasının kürekçi ihtiyacını karşılamak amacıyla faydalanılmıştır. Ağır bir cezalandırma yöntemidir.⁵⁴³ İncelediğimiz hükümlerde bu cezaların uygulanıp uygulanmadığı ve cezanın ne kadar sürdüğü hususunda kesin bilgi verilmemektedir. Eşkialık olaylarına karışan kişilere verilen cezalar 83 Nolu, 84 Nolu, 85 Nolu Mühimme Defterlerinde ki hükümler dikkate alınarak incelenecektir.

4.4.1. Kürek Cezası

Osmanlı donanmasının ihtiyacı olan kürekçilerin temin edilme kaynaklarından biri, kürek cezasına çarptırılan suçlulardır. Kürek cezasına çarptırılan suçlular, ekseriyetle Tersâne-i Âmire Zindanı'na teslim edilmekte, bazen de doğrudan ihtiyacı olanların kadırgalarına götürülmekteydiler.⁵⁴⁴ Suçluların cezalarının küreğe çevrilmesi doğrudan doğruya hükümdara aitti. Cezanın tespiti ise, kazaskerler yapmaktaydı. İdama çarptırılanların ve sakatların kürek cezasına çarptırılmamaları görülmektedir. Ayrıca küreğe gönderilecek kişinin suçu iyice araştırılıp ve tespit edildikten sonra hakkında karar verilirdi.⁵⁴⁵

İncelediğimiz defterlerde eşkıyalık ve hırsızlık gibi suçlardan yakalanan kişilerin gemilerde kürek cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Mesela; 15 Ocak

⁵⁴¹ Yakut, *Eşkialık ve Cezalandırma*, s. 27-28.

⁵⁴² Esra Yakut, *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 134.

⁵⁴³ Yakut, *Tazir Cezaları*, s. 183.

⁵⁴⁴ Mehmet Demirtaş, Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza İstanbul Örneği H 1100-1200/M 1688-1786, Birleşik Dağıtım Kitapevi, Ankara, 2010, s. 340.

⁵⁴⁵ Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12., İstanbul, 1982, s. 203-248.

1631’de Selanik’te ortaya çıktığı bildirilen eşkıyanın yakalanıp ve suçu sabit olanların Selanik sancakbeyinin gemisinde küreğe konulmaları emredilmiştir.⁵⁴⁶

Ayrıca cezası bitenlerin salıverildiği de görülmektedir. 23 Nisan 1631 karışıklık çıkarıp ve üç kişiyi bıçakla yaralamasından; küreğe konulan Yaralı Yusuf’un salıverilmesi istendiğini görüyoruz.⁵⁴⁷

4.4.2. İdam

İdam belgelerinde “*siyaset edilmesi*”, “*haklarında gelinmek*” gibi ifadelerle geçmektedir.⁵⁴⁸ Siyaseten katli gerektiren durumlar içinde özellikle padişahın şahsına, devlet ve topluma karşı işlenen suçların ayrı bir yeri vardır. Bu suçlar şu şekilde sıralanabilir; Hırsızlık ve haramilik, yol kesme ve eşkıyalık, kalpazanlık, zulüm, reayanın ürünlerine zarar vermek, devlet görevlilerince halkı ağır vergiler yükleyerek halkı ezmek, sebepsiz yere mallarını el koyma, haps ve katli cezası vermek, narha aykırı satış yaparak malları değerinde fazla fiyata satmak şeklinde sıralanabilir. Görevde ihmalkârlık ya da tedbirsizlik ve savaştan kaçmak, padişaha itaatsizlik, padişaha isyan, padişahın meşruiyetini sorgulamak, padişahın tahtına, canına saldırı, yalan söylemek, devlet işlerinde padişahı yanlış yönlendirmek, padişahı tenkid ve ona hakaret etmek ise başlıca siyaseten katli sebeplerindedir.⁵⁴⁹ Ahmet Mumcu’ya göre, İslam ceza hukukunda siyaseten katli; halkın malını çalanlar, etrafta zulüm yapanlar (eşkıyalar) için de gereken bir cezadır.⁵⁵⁰

İncelenen belgelerde idam cezası ile ilgili hükümde bulunmaktadır. Mesela; Mora’da eşkıyalık yapan Yahya Çavuş’un yakalanması ve vücudunun ortadan kaldırılması emredilmiştir.⁵⁵¹

4.4.3. Sürgün

Osmanlı dünyasında “*sürgün*” kavramının iki farklı anlamı vardır. Bunlardan ilki “*iskân ve yerleştirme*” karşılığıdır.⁵⁵² Bu cezanın tercih edilmesinde yeni

⁵⁴⁶ BOA., MD 85, hk. 114, s. 572.

⁵⁴⁷ BOA., MD 85, hk. 537, s. 154.

⁵⁴⁸ Demirci ve Arslan, *Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, s. 129.

⁵⁴⁹ İsmani Katğı, “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katli (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı Ve Sonuçları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt VI, S. 24, 2013, s.190-191.

⁵⁵⁰ Mumcu, s.53.

⁵⁵¹ BOA., MD 85, hk. 115, s. 573.

fethedilen verimli yerlerin nakil ve iskânını kolaylaştırma amacı güdülmektedir. Bu politika özellikle Rumeli ve adaların imar ve iskânı için gerekli görülmüştür.⁵⁵³

İkincisi ise tamamen hukuki bir terimdir ve bir “ceza” çeşididir. Ceza olarak sürgün suçlunun bulunduğu yerden başka bir yere belirli bir süre uzaklaştırılmasıdır. Sürgün hem şerî hem de örfî hukuk kapsamındaki suç gruplarına uygulanabilir bir cezadır. Söz konusu cezaya adına kısaca askeri sınıf mensuplarının muhatap olduğu gibi, reaya da ceza kapsamı içindedir. Devletin düzenine, siyasetine, asayişine zarar verecek eylemler “*memleketin şîrâze-i nizamını ifsâda*” götürecek “*hâinâne hareket*” olarak değerlendirilmiş ve cezalandırılmıştır.⁵⁵⁴

Osmanlı ceza hukukunda bulunan cezalardan biri olan sürgün, bir mekandan bir başka mekana gitmektir. Kalebentlik cezasına benzetilmekte ama kalebentlik biraz daha farklıdır. Kalebentlik cezasında, bir mekandan başka bir mekana gönderildiği ve o mekanda kale içinde mahpus olarak kalınır yani dışarı çıkmak yasaktır. Aralarındaki tek fark hapis cezasıdır. Dolayısıyla kalebentliğin, sürgüne göre daha ağır bir ceza olduğunu söylenebilir. Eşkîyalık yapanlara verilen sürgün cezasını alan kişi veya kişilerin devlete borcu varsa önce bunlar tahsil edildikten sonra sürgün yapılmıştır.⁵⁵⁵

Mühimme Defterleri’nde bir çok suçlunun yakalandığında yada suçu sabit olduktan sonra verilen cezalardan biride kişilerin bulunduğu yerden sürgün edilmeleridir. İnceleme alanımız mühimme defterleri olduğundan, ele alınacak sürgün cezaları bu kapsam çerçevesi içinde olacaktır. Mesela; Mehmed’in Rodos Kalesi’ne sürgüne götürülmesi bu cezaya bir örnektir.⁵⁵⁶ Bir başka örnek ise, Başka yerden gelerek Çal kazasının Beğlü köyüne yerleşip iki kişinin hanımını gasp ettiği, Kayıpazarı denilen yerde bac adı altında halkın paralarını aldığı ve daha birçok fesat

⁵⁵² Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, *OTAM*, S. 19, Ankara, 2006 s. 283.

⁵⁵³ Ömer Lütfi Barkan, “Bir İskan Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. 1-4, Cilt XIII, İstanbul, 1952, s. 56-57.

⁵⁵⁴ Köksal, s. 284-289.

⁵⁵⁵ Abdullah Acehan, Osmanlı Devleti’nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, S. 5, 2008, s. 14-15.

⁵⁵⁶ BOA., *MD* 85, hk. 329, s. 357.

işlediği bildirilen Celali artığı Deli Çirkin isimli kimsenin, hakkındaki iddialar sabit olduğu takdirde başka bir yere sürülmesi emredilmiştir.⁵⁵⁷

Sürgün cezası hemen verilen bir caza değildir, bu cezaya çaptırılacak kişiyi işlediği suç araştırılır, eğer suçu kesinleşirse gereği yapılır. Hükümde de gördüğümüz üzere Mora'nın Holomiç kazasında Eşkıyalık yaptığı söylenen Gazizade İbrahim'in hakkındaki iddialar doğrulanırsa, ahalinin isteği doğrultusunda kazadan sürülmesi istenilmiştir.⁵⁵⁸

Osmanlı reâyâsı olanlar, yerel yöneticilerin zulüm ve hukuka aykırı davranışlarına karşı her zaman kadı veya diğer üst yöneticiler vasıtasıyla, ya da doğrudan saraya şikâyet hakları vardı. Buna rağmen yöneticilerin asıl görevlerini unutup zalimce davranışları daha sık görülebiliyordu.⁵⁵⁹ Mesela; Mora'da Traboliçe kazası sakinlerinden olup halka zulmettikleri bildirilen Ahmet isimli kadı ve kardeşi Mustafa'nın “şaki” ve “ehl-i fesad” olup, halka zulüm ettiklerinden, buldukları vilayet ile alakalarının kesilip başka bir vilayete sürgün edilmeleri istenmiştir.⁵⁶⁰ Yine başka bir hükümde, Trabolice Kadısı İbrahim'in adamları Bekir, Halil, Musli ve Receb isimli şakilerin yakalanarak üzerlerine sabit olan hakların alınıp sahiplerine verilmesi ve adı geçen kadı ile kardeşinin de Rodos Kalesi'ne sürülmeleri emredilmiştir.⁵⁶¹ Bu hükümlerde yöneticilerin görevlerini suiistimal ederek halka zulmettiğini görüyoruz.

Devletlerin, otoritelerini güçlendirmek için tarihin her döneminde sürgün usulüne başvurdukları söylenebilir. En ilkel insan topluluklarından modern toplumlara kadar, her toplulukta mahiyeti farklı olmak kaydıyla sürgün usulüne rastlanır. Sürgün, bir yerden gönüllü ya da gönülsüz uzaklaştırma, zorla göç ettirilmesi ya da siyasi iktidarın bir topluluk veya bireyi başka bir yere zorla iskân ettirmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu durumda sürgün, daha çok cezai müeyyide olduğu görülmektedir.⁵⁶²

4.4.4. Kalebendlik

Osmanlı hukukunda sıklıkla başvuru alan cezalardan biri kalebendlik cezasıydı. Bu ceza çeşitli suçlar için uygulanmaktaydı. Hapis ve kalebendlik cezası birbirine benzemekle birlikte, kayıtlarda farklı cezalar olarak yer almaktadır. Özellikle arşiv

⁵⁵⁷ BOA., MD 85, hk. 151, s. 537.

⁵⁵⁸ BOA., MD 85, hk. 234, s. 451.

⁵⁵⁹ Köksal, s. 290.

⁵⁶⁰ BOA., MD 85, hk. 24, s. 662.

⁵⁶¹ BOA., MD 85, hk. 254, s. 432.

⁵⁶² Daşcıoğlu, s. 18-19.

kayıtlarında bu cezalar, kendi isimleri ile anılmaktadır. Kalebendlik cezasının kalelerde infaz edilme mecburiyeti vardır. Kalelerde hapsedilir ve orada infaz edilir. Hapis cezasında böyle bir şey yok, suçlular kale dışında da hapsedilir ve kale dışındaki zindanlarda infaz edilmiştir.⁵⁶³

Mustafa Avcı'nın ifade ettiği gibi eşkıyalık suçu için İslam hukukunda bir cezalandırma şekli olarak gösterilen sürgün cezası, Osmanlı Devleti'nde ise bu ceza gerekli görüldüğü durumlarda ağırlaştırılarak kalebendlik cezası şeklinde de uygulanabilmiştir. Bu cezalandırma şekli, sürgün ve hapis karışımı bir cezadır. Kalebendlik cezası ile suçlular yaşadıkları yerlerden uzak şehirdeki kalelere gönderildikleri için bir çeşit sürgün cezası oluyor. Bu suçlular surlarla çevrili kaleden dışarı çıkamadıkları için de bir çeşit hapis cezası ile cezalandırılmış olurlar.⁵⁶⁴ İnceleme alanımız olan defterlerde de bu tür cezalandırmalar görüyoruz. Mesela; Akşehir sakinlerinden olup eşkıyalık yapıp firar eden ancak yakalanan Mustafa adlı kadının Cezair'e sürülerek orada hapsedilmesi emredilmiştir.⁵⁶⁵ Bir başka hükümde, Akşehir'de kadı Avni'nin halka sürekli zulmettiğinden Kıbrıs'a sürülerek, orada hapsedilmesi istenmiştir.⁵⁶⁶ Bu kişiler yaşadıkları yerlerden uzak yerlere gönderilmiş ve kalelerde hapsedilmiştir. Bu ceza türüne kalebendlik denilmiştir.

4.4.5. Görevden Alınma

Devlet görevlilerinin eşkıyalık olaylarına karışmasından onları görevden alındıklarını görüyoruz. Kütahya'da Anadolu Beylerbeyi Ahmet Bey'in mütesellimi olup, şaki olduğundan kendisinden şikâyet edilmesi üzerine bu görevden uzaklaştırılan şahsın zimmetinde bulunan Ahmet Bey'e ait mahsulat, resm vs. alacakların tahsil edilmesi istenmiştir. Yerine ise dürüstlüğünden dolayı Dergâh-ı Muallâ sipahilerinden Osman'ın tayin edildiğini görüyoruz.⁵⁶⁷

Misivri kazasındaki Haseki Sultan Evkafı'nın zabiti olup, 5-10 nefer adamlı köylülere işkence yaptığı, yiyeceklerini aldığı ve kanunsuz yere paralarını aldığı bildirilen Süleyman adlı sipahinin görevden alınması ve vakıf köylülerine müdahale

⁵⁶³ Demirtaş, s. 326.

⁵⁶⁴ Yakut, *Eşkîyalık ve Cezalandırma*, s. 30.

⁵⁶⁵ BOA., MD 84, hk. 83, s. 42.

⁵⁶⁶ BOA., MD 84, hk. 82, s. 41.

⁵⁶⁷ BOA., MD 85, hk. 449, s. 233; BOA., MD 85, hk. 450, s. 234.

ettirilmemesi istenilmiştir.⁵⁶⁸ Yine aynı konuyla ilgi gönderilen bir başka hükümde, Süleyman adlı sipahi ile Hüseyin adlı kişilerin görevden alınmaları ve vakıf köylerini müdahale ettirilmemeli istenmiştir.⁵⁶⁹

4.4.6. Hapis

Hırsız ve haramzadelerin yakalanıp hapsedilmesi için görevlendirmelerin olduğunu görüyoruz. Mesela; Sapanca, Düzce Pazar, Gümüşabat, Akyazı, Sarı Çayır, Ab-ı Safi, Karasu, Eskülü, Efteni ve Todurga kazalarındaki hırsız ve haramzadelerin yakalanıp hapsi için kethüdayeri Süleyman'ın tayin edilmiştir.⁵⁷⁰ 16 Ağustos 1629'da ise, Sapanca, Düzce Pazar, Gümüşabat, Akyazı, Sarı Çayır, Ab-ı Safi, Karasu, Eskülü, Efteni ve Todurga kazalarındaki hırsız ve haramzadelerin bir kısmının yakalandığı belirterek, diğerlerinin de yakalanarak hapis edilmeleri istenmiştir.⁵⁷¹

Vostıçe sakinlerinden eşkıya Yahya Çavuş'un yakalanıp, hapis ve teftiş edilerek neticenin arz edilmesi ve gelecek emre göre hareket edilmesi istenmiştir.⁵⁷² Gerger ve Taş-ili nahiyelerinde Mehmet ve Kiçi Mustafa adlı şakilerin yakalanarak hapsedilmeleri istenmiştir.⁵⁷³

4.4.7. Dirliklerinin Geri Alınması

Eşkialık yapanlara veriler bir diğer ceza türü de dirliklerinin geri alınmasıydı. Osmanlı eşkıyalık yapanların dirliklerini ellerinden alıp başkasına devrederdi. Sadece eşkıyalık yapanların değil, sefere katılmayıp firar edenlerinde dirlikleri ellerinde alınırdı.⁵⁷⁴ İncelediğimiz hükümlerde de bu cezanın uygulandığını görmekteyiz. 9 Mart 1631 yılında Üsküp ve Kratova kadılarına gönderilen hükümde, Sipahi Mehmet Hüseyin, Kratova'da kız kardeşi ve hanımıyla birlikte hamam basarak, Sipahi Receb'in hamamda bulunan ailesini dövüp, altın, gümüş ve mücevherlerini aldığından, Sipahi Mehmet Hüseyin'in yakalanıp dirliğinin alınması

⁵⁶⁸ BOA., MD 85, hk. 501, s. 186.

⁵⁶⁹ BOA., MD 85, hk. 502, s. 187.

⁵⁷⁰ BOA., MD 84, hk. 71, s. 36.

⁵⁷¹ BOA., MD 84, hk. 72, s. 37.

⁵⁷² BOA., MD 85, hk. 98, s. 590; BOA., MD 85, hk. 97, s. 589.

⁵⁷³ BOA., MD 84, hk. 101, s. 50.

⁵⁷⁴ Demirci ve Arslan, *Eşkialık, Devlet ve Siyaset*, s. 127-128.

ve üzerine sabit olan haklar alınıp sahibine verildikten sonra, arza muhtaç bir durum yoksa şer'an hakkından gereken yapılması emredilmiştir.⁵⁷⁵

4.4.8. Maaş Kesilmesi

Bu ceza genellikle ulufeli olup Eşkîyalığa kalkışanlara verilirdi. Suçu sabit olanların ulufeleri kesilirdi.⁵⁷⁶ Bolu'da, Çengeloğlu Divane Mustafa adlı sipahi kendisine tabi olan eşkıya Hasan, Mehmed, Osman ve İbrahim ile eşkıyalık yaptığından ulufesi kesilmiştir.⁵⁷⁷ Bu ceza türü de ulufelilerin eşkıyalığa kaymasını önlemeye yönelik bir çeşit önlem ve tedbir diyebiliriz.

⁵⁷⁵ BOA., MD 85, hk. 668, s. 45.

⁵⁷⁶ Demirci ve Arslan, *Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, s. 127.

⁵⁷⁷ BOA., MD 84, hk. 11, s. 7.

SONUÇ

İncelediğimiz dönemde, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri ve devletin içinde bulunduğu zor durum devletin giderek yıpranmasına sebep olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin bu durumu bazı araştırmacılara göre sadece dış, bazılarına göre ise sadece iç faktörlerin tetiklediği eşkıyalık hareketleri, kanaatimize göre ağırlıklı olarak iç etkenlere bağlı olarak başlayıp, dış etkenlerde etkili olmuştur. Özellikle ekonomik buhranın Osmanlı Devleti'ne olumsuz etkisi eşkıyalığı alevlendiren bir iç ve dış etken olduğundan her iki sebep de çok önemli görülmelidir. Ayrıca Osmanlı Tarihi ile ilgili kaynaklardan gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, devletin ve toplumun ekonomik olarak en fazla yıpranmasına sebep olan ağır külfetler getiren seferler olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi, iktisadi, içtimai ve sosyal tüm alanlarda yaşadığı bunalım XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp, incelediğimiz dönem olan IV. Murad'ın iktidarı eline aldığı zamana kadar sürdüğü ve daha sonra da devam edecek olan eşkıyalık hareketlerini ortaya çıkarmıştır.

XVII. yüzyılın başlarında fetihlerin durması, savaşların uzun sürmesi, nüfusun sürekli artması, timar sistemi için yeterli arazinin sağlanamaması, timarı hak eden kişiye verilmemesi ve yüksek enflasyon Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısını büyük ölçüde sarsmıştır. Bu kriz ortamı eşkıyalık olaylarının artmasına sebep olmuştur. Bu eşkıyalık olayları baskılardan, zulümlerden, yoksulluktan çok fazla bunalan ve sıkılan halkın patlaması olarak açıklanabilir. Eşkıyalık bütün dönemlerde iktisadi, sosyal düzensizlik ve özellikle merkezi otorite boşluğunun doğurduğu sosyal bir olay olmuştur.

İncelediğimiz dönemde eşkıyalık hareketlerine katılanlar sadece yoksul insanlardan oluşmamıştı. Her sınıfa mensup kişilerin eşkıyalık hareketlerine katıldıklarını II ve III bölümlerde görmekteyiz. Özellikle seferler dolayısıyla merkezde ve taşrada bulunanlara büyük bir yük binmektedir. Bu ağır yük altında kalan devlet memurlarının kimi acze düşerek en kolay yol olan devlete başkaldırmayı ve eşkıyalık yapmayı seçmiştir. Bu durum reâyânın zaten zor olan yaşam koşullarını iyice zorlaştırmışlardır.

Anadolu'da başlayan eşkıyalık olayları, kırsal refahın ve tarıma dayalı olan Osmanlı Devleti'nin ekonomisini sarsmıştır. Kırsal bölgelerde güven kalmamış, köylüler hem soyguncular hem de eşkıyaya karşı savaşıyan askerler tarafından sürülmüş ve yurtlarını büyük ölçüde terk etmek zorunda kalmıştır. Kırsal alanlardaki yurtlarını terk ederek çoğunlukla şehir merkezlerine gelip yerleşen bu insanlar, oldukça önemli baskılara ve sıkıntılara sebep olmuşlardır. Şehirlerde eşkıyalık hareketleri başlamış, bununla birlikte şehirlerde güven kalmamıştır. Kırsal kesimlerde de işsiz güçsüz kişiler şehirlere akın edip levendleri oluşturmuştur, bu durum toplumda büyük bir ahlaki çöküntünün olmasına neden olmuştur.

Otorite boşluğu, ekonomik buhran, uzun süren seferler, yeniçeri ocağın ve timar sisteminin bozulmasında etkili olduğu gibi devletin önemli müesseselerinde de bozulmaları beraberinde getirmiştir.

Devletin temel müesseselerinde bozulmaların olması eşkıyalık hareketleri daha da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum eşkıyalık olaylarının sadece iktisadi boyutta incelenmemesini gerektirmektedir. Tüm bozulan müesseselerle beraber çöken ahlaki boyutun da önemli tesiri olmuştur. Devlet dairesinde rüşvetle iş başına gelme, adam kayırma sonucunda timar sistemi ve askeri disiplin iyice bozulmuştur.

İncelediğimiz dönemlerde eşkıyalık hareketlerine katılan sadece askeri sınıf mensupları olmamıştır. Aşiretler, cemaatler, küçük büyük bazı tarifeler, bir yada birkaç gruptan oluşan halktan kişiler, köy ve şehir halkı yani Osmanlı coğrafyasında yaşayan reâyâ taraftan ortaya çıkarılmıştır. Olaylar hırsızlık, yol kesme, soygun amaçlı insan öldürme, zina yapma, haraç alma gibi görevi ihmal etme şeklinde tezahür etmiştir. 1626-1631 yılları arasını kapsayan 83, 84, 85 numaralı mühimme defterlerine yansıyan eşkıyalık ile ilgili yaklaşık 250 hüküm değerlendirilmiştir. Ayrıca o dönemin tarihçileri tarafından kaleme alınan eserlerden ve konuyla ilgili ulaşılabildiği kadar kaynaktan yararlanmıştır.

Osmanlı Devleti yaşanan eşkıyalığın son bulması için çeşitli çözümler aramıştır. Faaliyetlerin arttığı bölgelere bazı muhafaza görevlileri gönderilerek durumu kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu olayları azaltmak ve halkın daha az

zarar görmesini sağlamak için çeşitli tedbirler alınmıştır. Alınan tedbirler arasında eşkıyanın teftişi, görevden alınma, kefile bağlanma ve palanga ve kalelerin inşa edilmesi gibi birçok tedbir olmuştur. Ancak bir süre sonra gönderilen askeri sınıf mensuplarının da eşkıyalık faaliyetler içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık suçuna karışanlara çeşitli cezalar verilmiştir. İncelediğimiz defterlerde eşkıyalık suçunda bulunanlara idam, sürgün, kürek, hapis, dirliğin alınması, görevden alınan, maaş kesilmesi gibi cezalarda verilmiştir. Belgelerden gözlemllediğimiz kadarıyla alınan tedbirler ve verilen cezalar eşkıyalık olaylarını azaltmaya yönelik olmuştur. Kesin bir çözüm arayışı içine girilmemiştir. Olayın derinine inilmeyerek olay bazı tedbirler ve cezalarla kapatılmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle pekte başarı sağlamış denilemez.

Kısaca, ele aldığımız dönem içerisinde cereyan eden eşkıyalık hareketleri, XVII. yüzyılın başındaki şiddetinde olmasa da ülkeyi ve toplumu hemen tüm cephelerinden etkilediği görülmektedir. Bu etkiyi en aza indirmek için hem yöneticiler hem de reâyâ üzerine düşeni şartları zorlayarak da olsa yerine getirmeye çalışmıştır. Bazen de tam tersi olmuştur. Yöneticilerin ve reâyânın bu kaos ortamından yararlanarak eşkıyalık hareketlerinde buldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defteri

83 Nolu Mühimme Defteri

84 Nolu Mühimme Defteri

85 Nolu Mühimme Defteri

II. KLASİK KAYNAKLAR

İbrahim Peçevi; *Peçevî Tarihi*, Çev. Murat Uraz, Son Telgraf Matbaası, İstanbul 1968.

Koçi Bey, *Koçi Bey Risâlesi*, Haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

Mehmet Halefi; *Târih-i Gilmânî*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîma Târihi*, Cilt III, Çev. Zuhurî Danışman, Bahar Matbası, İstanbul 1968.

III. TETKİK ESERLER

Acehan, Abdullah; Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri, *The Journal of International Social Research*, Vol. 1/5, 2008, s.12-29.

Acun, Fatma; "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulanması", *Türkler*, Cilt IX, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 899-908.

Akdağ, Mustafa; "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi" *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Ankara 1968, s. 201-247.

Akdağ, Mustafa; *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, YKY, İstanbul 2013.

Altınöz, İsmail; "Osmanlı Toplum Yapısı İçinde Çingeneler", *Türkler*, Cilt XI, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Arslantürk, Zeki; *Naîmâ'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, Ayışığıkitapları Yayını, İstanbul 1997.

Bardakoğlu, Ali; “Eşkîya”, *TDV İA*, Cilt XI, Ankra 1995.

Barkan, Ömer Lütfi; “Bir İskan Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XIII, S. 1-4, İstanbul 1952, s.56-78.

Barkan, Ömer Lütfi; “Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Ait Notlar”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XVII, N. 1-4, İstanbul Ekim 1955-Temmuz 1956. s.193-224.

Barkan, Ömer Lütfi; *Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserleri I*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

Barkey, Karen; *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (Haz. Yusuf İhsan Genç, Mustafa Küçük ve Diğerleri), İstanbul 2010.

Baykara, Tuncer; *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 86, Seri VII- S. A.7, Ankara 1988.

Bayrak, Saban; *Anadolu’da Eşkîyalık Olayları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı 1700-1750)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2015.

Berlin, M.; *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Tarihi*, Çev. Oğuz Ceylan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1999.

Braudel, Fernand; *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Cilt II, İmge Kitapevi Yayınları, İstanbul 1990.

Cafer Çifçi, “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, *OTAM*, S. 27, Ankara Bahar 2010. s. 28-57.

Canatar, Mehmet; “Kethüdâ” *TDV İA*, Cilt XXV, Ankara 2002.

Cin, Halil; *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Yenigün Matbaası, Ankara 1978.

Danişmend, İsmail Hami; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt III, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Daşcıoğlu, Kemal; *Osmanlı’da Sürgün*, Yeditepe Yayınevi, Baskı I, İstanbul 2007.

David, Géza; XVI. “Yüzyılda Osmanlı- Habsburg Mücadelesinin Bir Kaynağı Olarak Mühimme Defterleri” (Çev. Özgür Kolçak), *Tarih Dergisi*, S. 53, İstanbul 2012, s. 306-307.

Demirci, Süleyman ve Arslan, Hasan; “Eşküyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşküyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Isparta 2012, s. 47-76.

Demirci, Süleyman ve Arslan, Hasan; *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşküyaya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2012.

Demirtaş, Mehmet; *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza İstanbul Örneği H 1100-1200/M 1688-1786*, Birleşik Dağıtım Kitapevi, Ankara 2010.

Develioğlu, Ferit; *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2007.

Dumrul, Cüneyt ve Dumrul, Yasemin; “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Balıkesir 2014, s. 146-170.

Emecen, Feridun; “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Miri, Ahkâm-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkâm-ı şikâyet”, *TALİD*, Cilt III, S. 5, İstanbul 2005. s. 107-139.

Emecen, Feridun; “Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya”, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl Armağanı, Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt I, Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999, s. 5-64.

Faroqhi, Suraiya; “Crisis and Change (1590-1699)”, *An Economic And Social History Of The Ottoman Empire*, Edt. Halil İncalcık and Donald Quataert, Vol. II, Cambridge University Press, 2004, p. 411-637.

Findley, Carter Vaughn; “Siyasi Kültür ve Büyük Haneler”, *Türkiye Tarihi (1603-1839), Geç Osmanlı İmparatorluğu*, Cilt III, Edt. Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul Şubat 2011, s. 89-104.

Finkel, Caroline; *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğun Öyküsü 1300-1923*, Çev. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Genç, Mehmet; “İltizam”, *TDV İA*, Cilt XXII, Ankara 2000.

Gökbunar, Ali Rıza; “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt XIV, S. 1, Manisa 2007, s. 1-24.

Gökbunar, Ramazan, Gökbunar, Ali Rıza ve Uğur, Alpaslan, “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri'nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri”, *Maliye Dergisi*, S. 159, Temmuz-Aralık 2010, s. 70-87.

Gökçe, Ali Fuat; “Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi”, *Yasama Dergisi*, S. 14, İstanbul 2010, s. 59-78.

Griswold, William J.; *Anadolu’da Büyük İsyân (1591-1611)*, Çev. Ülkün Tansel, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2011.

Günay, Ramazan ve Demir, Abdullah; *Osmanlı Devleti’nde İktisadi Hayat (Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Fetvaları)*, SAGE Yayıncılık, Ankara 2013.

Gür, A. Refik; *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Halaçoğlu, Yusuf; “XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı”, TTK, Ankara 1988.

Halaçoğlu, Yusuf; *XIV-XVII. Yüzyıllarında Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı*, TTK Basımevi, Ankara 1998.

Hobsbawm, Eric; *Eşkıyalar*, Çev. Osman Akınhay, Can Matbaacılık, İstanbul 2011.

İlgürel, Mücteba; “Osmanlılarda Eşkıyalık Hareketleri”, *TDV İA*, Cilt XI, İstanbul 1995.

İnalcık, Halil; *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II, Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

İnalcık, Halil; *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III (Köprülüler Devri)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

İpşirli, Mehmet; “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12., İstanbul 1982, s. 203-248.

Karagöz, Mehmet; “17. Asrın sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1680-1700)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XVI, S. 2, Elazığ 2006, s. 373-402.

Katgı, İsmâni; “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı Ve Sonuçları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt VI, S. 24, 2013, s.180-211.

Kazıcı, Ziya; *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.

Kılıç, Orhan; “Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Melikler (1362-1799)”, *Türkler*, Cilt IX, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 887-898.

Kolbaşı, Ahmet; “Koçi Bey Risalesi’ne Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet- Halk Münasebetlerini Etkileyen Faktörler”, *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, S. 12, Diyarbakır 2008, s. 119-129.

Köksal, Osman; “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, *OTAM*, S. 19, Ankara 2006 s. 283-302.

Kunt, Metin; “Siyasal Tarih (1600-1789)”, *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, İstanbul 2002.

Kütükoğlu, Mübahat S.; “Mühimme Defterleri,” *TDV İA*, Cilt XXXI, Ankara 2006, s. 520-523.

Lamartine, Alphose de; *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

Mantran, Robert; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Kuruluş ve Yükseliş Yılları, Çev. Server Tanilli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Mumcu, Ahmet; *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1963.

Neumann, Christoph K.; “Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler”, Türkiye Tarihi (1603-1839), Geç Osmanlı İmparatorluğu, Edt. Suraiya Faroqhi, Cilt III, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul Şubat 2011, s. 62-84.

Oflaz, Mustafa; “Osmanlı Dirlik Sistemi” *Türkler*, Cilt X, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002. 695-708.

Orhunlu, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.

Ortaylı, İlber; *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.

Öz, Mehmet; “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlyardıym Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun 2009, s. 35-42.

Özcan, Abdülkadir; “Kapıkulu” *TDV İA*, Cilt XXIV, Ankara 2001.

Özcan, Abdülkadir; “Sekban”, *TDV İA*, Cilt XXXVI, Ankara 2009, s. 327.

Özcan, Selim; “18. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkîyalık Hareketleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlyardıym Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun 2009, s. 83-92.

Özcoşar, İbrahim; “Osmanlı Mahkemelerinde Muhzır Kavramı”, *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, S. 4, Diyarbakır Eylül 2004, s. 235-241.

Özgür, Cihan; “Osmanlı Ekonomi Politigine Kısa Bir Bakış (XVIII-XIX. Yüzyıllar)”, *Tarih Okulu*, S. 1, Edt. Gökhan Kağnıcı, İzmir Sonbahar 2008, s. 5-17.

Öztürk, Mustafa; “ XVII. yüzyıl’da Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, *Belleten*, Cilt LIV, S. 211, Ankara 1990 s. 963-994.

Öztürk, Mustafa; “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler*, Cilt X, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, 2002 Ankara, s. 802-822.

Öztürk, Mustafa; “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili” *Türkler*, Cilt X, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002. s. 843-849.

Pakalın, Mehmet Zeki; “Nezir”, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, Cilt II, İstanbul 1993.

Pamuk, Bilgehan; “XVII. Asırın Başlarında Erzurum ve Havalisinde Eşkıyalık Olayları”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlyardım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun 2009, s. 49-64.

Pamuk, Şevket; “Money in The Ottoman Empire (1326-1914)”, Suraiya Faroqhi, Bruce Mc Gowan, Donald Quataert and Şevket Pamuk, *An Economic and Social History of The Ottoman Empire (1600-1914)*, Edt. Halil İncık and Donald Quataert, Vol. II, Cambridge University Press, 2004, 945-974.

Pamuk, Şevket; “Osmanlılarda Para ve Enflasyon”, *Cogito*, “Osmanlılar Özel Sayı”, Edt. Vedat Çorlu, YKY, İstanbul 1999, s. 179-199.

Pamuk, Şevket; *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Sahillioğlu, Halil; “Akçe”, *TDV İA*, Cilt II, Ankara 1989.

Sahillioğlu, Halil; “Avarız”, *TDV İA*, Cilt IV, Ankara 1991.

Sami, Şemseddin; *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1317.

Sezen, Tahir; T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 21, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara 2006.

Soyucak, Ali Rıza; *Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri 1640-1675*, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1997, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) .

Söylemez, Faruk; “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayısı: 22*, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri 2007/1, s. 69-85.

Şahin, Gürsoy; “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar’da Eşkîyalık Hareketleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt IV, S. 2, Afyon Temmuz 2003, s. 75-88.

Şahin, Harun; “Nasihat-nâme Literatürüne Göre Osmanlı Devleti’nin Sosyo-ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, İstanbul 2013, s. 1-11.

T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara 2013.

T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları II, Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zulkadriye Eyaleti (1530-1556)*, Ankara 2013.

Tabakoğlu, Ahmet; “Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi”, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca *Türkler*, Cilt X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 653-694.

Temelkuran, Tevfik; “Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. VI, İstanbul Ekim/1975, s. 129-175.

Tokmakçı, Erdoğan; *Osmanlı’da İsyandarbeler-Baskınlar-İhtilaller-Vakalar-Suikastler*, Panama Yayıncılık, Ankara 2014.

Türkdoğan, Orhan; “Toplumsal Hareketler Olarak “Celali” Ayaklanmaları ve Günümüz Yansımaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, S. 190, İstanbul Şubat 2011, s. 9-38.

Uyar, Mesut ve Erickson Edward J.; *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.

Uzun, Efkân; “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan Ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme” *TÜBAR*, S. 25, Niğde 2009-Bahar, s. 185-214.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; “*Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*”, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi (II. Selim’in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar)*, Cilt III, 1 Kısım, TTK Basımevi, Ankara, 2011.

Ünal, Mehmet Ali; “*44 Numaralı Mühimme Defteri*”, Akademi Kitapevi, İzmir 1995.

Ünal, Mehmet Ali; “Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkîyalık Ve Ayrılıkçı Hareketler”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Edt. Osman Köse, Samsun İlkyardım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Samsun 2009, s. 27-33.

Ünal, Mehmet Ali; “Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, Cilt VI, Edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 111-122.

Üner, Mehmet Emin; *Aşiret, Eşkîya ve Devlet*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2009.

White, Sam; *Osmanlı'da İsyân İklimi (Erken Modern Dönemde Celali İsyânları)*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Tarih, İstanbul 2013.

Yakut, Esra; “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkîyalık Ve Cezalandırılma”, *Kebikeç*, S. 33, Ankara 2012, s. 21-33.

Yakut, Esra; *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011, s. 134.

Yetkin, Sabri; *Ege'de Eşkîyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Yücel, Yaşar ve Sevim, Ali; *Türkiye Tarihi 3 “Osmanlı Dönemi (1566-1730)”*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Yücel, Yaşar; “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Bellekten*, Cilt XXXVIII, N. 152, TTK Basımevi, Ankara Ekim 1974, s. 657-699.

Osmân Efendi hattıyla buyurulmuşdur.

Südde-i Sa'âdetüm kapucibaşlarından olup Rûmili câniblerinde mahâyif umûrına me'mûr olan Ken'ân *dâme mecdühûya* ve Edirne etrâfında vâkî' olan kâdîlara ve Uzuncaova Hâsköyi ve Cisir-i Mustafâpasa kazâlarında Altı Bölük halkı üzerlerine kethudâyirlerine hüküm ki:

Sen ki mûmâ-ileyh kapucibaşumsın, kethudâyirleriyle Südde-i Sa'âdetüm'e mektûblar ve kasaba-i Hâsköy'ün ulemâ vü sulehâsı mahzar gönderüp; “zikrolunan kâdîlığın yüz mikdârı karyeleri olup cümle on bin mikdârı re'âyâ yolun üzerine varup silahdârlardan Otuzbirinci Bölük'de yevmî on iki akça ulûfesi olan oturak Ahmed ve yine ol bölükde oturak, oğlu Mustafâ'dan ızhâr-ı tezallüm idüp; “mezkûrlar vilâyetlerinde celâlî şeklinde karyelerin nehb ü gâret ve () ve avâriz kulları geldükde söyletmeyüp kendü hâkim ü kâdî olup iki bin akça alınan yirlerden on bin akça aldurup ve beş bin akça alınacak yirlerden yiğirmi bin akça aldurdup ve beğ kethudâsına köyden köye ikişer bin akça virilegelmiş iken onar bin akça alup bu minvâl üzre Ahmed oğlu mezbûr () yiğirmi beş yük akçaların alup ve aldurdup ve andan mâ'adâ cebren ba'zısından on bin ve ba'zısından yiğirmi bin akçaların ve ellişer ve yüzer koyunların ve öküzlerin ve sığırların alup şirret ü fesâdâtdan hâlleri dîger-gûn olduğundan gayri; “Hakkımızı alıvirüp ve haklarından gelmeyince seni salıvirmezüz veyâhûd senden sikâyet iderüz.” “didüklerinde zikrolunan Hâsköy kasabasına varup mezkûrları aradup evinde ve kasabada bulunmayup üç gün mukaddem vilâyet kâdîsı ve on beş mikdârı eşkiyâ ile firâr itmekle etrâf kâdîlikları ve cevânib-i erba'ada olan karyeleri teccessüs ü tefahhus olunup elegirmemeleriyle a'yân-ı vilâyet ve ulemâ vü sulehâ vü hutabâ ve sipâh u yeniçerisin cem' idüp mezkûr Ahmed'ün [ve] oğlunun keyfiyyet-i hâlleri sü'âl olundukda; “Re'âyânun şikâyet eyledüklerinden ziyâde azlem-i halku'llâh olup cümle emvâl ü erzâkî ile ve evlâd ü ensâbıyla ihrâk bi'n-nâr olması geçmiştir. Her bâr; “Fukarâyâ zulmitme; yohsa bir hâkim geldükde hakkınızdan gelür.” didüklerinde şer'-ı şerîfe ve rızâ-yı hümâyûnuma muhâlif nice nâ-ma'kûl kelimât idüp ve fukarâyı muhkem darb u let idüp ve nicesin katlitmek murâd eyleyüp mezbûrların şerrinden beşikde olan oğlancıklarımız dahı havfider ve şimdiden hakkından gelinmez ise cümlemüz perâkende vü perîşân olmak mukarrerdür.” diyü ilhâh eyledüklerin ve; “mezbûrlardan on bin ve yiğirmi bin ve beş bin akça ve at u kısrağ ve tarla vü çayır da'vâsın iden iki bin âdemden ziyâdedür.” diyü ulûfeleri kat' olunup muhkem haklarından gelinmek bâbında emr-i şerîfüm virilmek” recâsına arzyledüğün ecilden, mezbûrları beher hâl elegetürdüp ba'de't-teftîş fetvâ-yı şerîfe mücebince haklarında lâzım geleni icrâ eylemen bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuşdur ve bu bâbda mândeler ağası tarafından mühürlü mektûb virilmeğın.

Buyurdum ki:

Vusûl buldukda, sâdır olan fermân-ı celîlü'l-kadrüm ve mândeler ağası tarafından virilen mektûb mücebince mezbûrları bi-eyyi vechin kân elegetürüp da'vâ-yı hakk u ta'yîn-i mâdde iden re'âyâ ile berâber idüp tamâm dikkat ü ihtimâm ile teftîş ü tefahhus ve fetvâ-yı şerîfeye nazar idüp göresiz; ba'de's-sübût şer'le müteveccih olan cümle hukûk-ı nâsı ashâbına redditdördükden sonra fetvâ-yı şerîfe ve mândeler ağası tarafından virilen mektûb mücebince şer'le haklarında lâzım geleni icrâ eylesiniz. Şer'-ı serîfe ve emr-i hümâyûnuma ve mûmâ-ileyh tarafından virilen mektûba muhâlif kimesneye te'allül ü inâd itdürmeyesiz.

Bâ-telhîs.

Vezîr Kapudân Mustafâ Paşa'ya ve () ve () kâdîlarına hüküm ki:

Sen ki mûmâ-ileyh vezîrünsin, Südde-i Sa'âdetüm'e mektûb gönderüp;" "Mora sancağında yigirmi yedi bin akça ze'âmete mutasarrıf olan Dergâh-ı Mu'allâm çavuşlarından Yahyâ Çavuş şakî vü ehl-i fesâd ü kâtil ve firkateci, zâlim olup Angeli[kasrı] kazâsında vâkî' düstûr-ı ekrem, müsîr-i efham *ilâ-âhırîhî* Vezîr-i A'zamum ve Serdâr-ı Ekremüm Husrev Paşa *edâma'llâhü te'âlâ iclâlehûnun* havâssından Anatolikoz nâm karyesine hasâret kasdıyla üç kıt'a firkate ile varup mahsûlinden üç yüz on beş mil(?) çuval is[te]fdiyesin alup hasâret itdüğinden gayri on iki nefer re'âyâsın der-zencîre urup fesâd itdüğü Angeli[kasrı] kâdîsı huzûrında sicill ü hucet olunup ve mezbûr vech-i meşrûh üzre firkateci ehl-i fesâd ü eşkıyâdan olduğın", Londar Kâdîsı Mevlânâ Mustafâ ve Kalavrita Kâdîsı Mevlânâ Ahmed *zîde fazlühümâ* dahı; "Merkûmun her bâr kırk-elli nefer sekbân ile karye be-karye gezüp fukarâya zulm ü te'addî idüp nice bâkire kızları ve mestûre hâtûnların cebren çeküp fi'l-i senî' idüp ve Muhassıl-ı Emvâl olan Ahmed'un alâ-mele'i'n-nâs katl ü gâret kasdıyla üzerine varup ve bir yeniçeriyi katlitmişdür. Şöyle ki; mezbûrun ze'âmeti alınup hakkından gelinmeye, Mora vilâyeti harâba varmak mukarrerdür." diyü arzitdüklerin" i'lâm eyledüğün Pâye-i Serîr-i A'lâm'a telhîs u arz olundukda şer'le hakkından gelinmek bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmışdur. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda, bu bâbda vârid olan hatt-ı hümâyûnum mücebince şakî-ı mezbûrı her kande ise bi-eyyi vechin kân hüsn-i tedbîr ü tedârükle elegetürüp dahı şer'le üzerine fesâd sâbit ü zâhir oldukdan sonra aslâ emân u zamân virmeyüp hatt-ı hümâyûnum mücebince şer'le hakkından gelüp vilâyet ü memleketi vücûd-ı habâset-âlûdından pâk ü tathîr eylesiz. Mezbûrun ze'âmeti dahı ulûfelüye virilmişdür. Mezbûr her kande ise buldurup hakkından gelinmek bâbında ikdâm u ihtimâm eylesiz. İhmâl ü müsâheleden ve bir tarîkla mezbûra himâyet olunmakdan ihtirâz eylesiz.

Bozok sancakbeğine ve Sorgun kadîsına hüküm ki:

Sen ki kadîsın mektûb gönderüp, “livâ-i mezbûre beği olan Ali Beğ yüzeli atlu ile varup, kazâ-i mezbûra tâbi’ Öyük nâm karyede elli gün oturup, altıyüz İstanbul kilesi arpa ve yirmi kile dakîk ve kile bulgur ve yirmi re’s koyun ve yüzelli vukiyye revgân-ı sâde sâliyaneye idüp, müft [ü] meccânen olup, mabeynden yirmi gün geçmedin tekrâr varüp, karye-i mezbûre ahâlîlari iyalleriile sâkin oldukları evleri üzerine konup, devr nâmına binüçyüz gurusların alup, ziyâde zulm ü ta’addî eylemiştir. Vâkı’ hâli arz idiver” diyü ilhâh eyledüklerin bildirdüğün ecilden sen ki livâ-i mezbûre beğisin fukarâ sende ziyâde şikâyet eylemiştir. İmdi başın sana gerek ise ashâb-ı hukûkın hakkların bî kusûr edâ idüp, bir dahî şikâyet ittürmemek emrüm olmuştur.

Buyurdum ki:

Vusûl buldukta bu bâbda sâdır olan fermân-ı şerifüm üzere amel idüp dahî ashâb-ı hukûkın şer’-ile müteveccih olan hakkların bî-kusûr edâ idüp, bir vech-ile ta’allül ve bahâne eylemeyesin. Bir tarîkle illet idüp, fukarânun hakkların virmeyesin. Sonra zararın müşâhede eylemek mukarrerdir. Ana göre âgâh olup, fukarânun [hakkın] edâ eylemekte ihmâl ü müsâhele eylemeyesin. Şöyle bilesin.”

Bâ hatt-ı Mahmud Efendi

Vezâretle kapudân olan Hasan Paşa'ya ve İnebahtı ve Kalavrita kadîlarına hüküm ki:

Hâlâ İnebahtı'da yeniçeri serdârı olan kıdvetü'l emâsil ve'l-akrân Mustafa – Zide kadruhû – ordu-yı hümâyûnuma arz-ı hâl idüp, İnebahtı sâkinlerinden olup, sipâhi nâmında olan Yenü Mehmed nâm şakî kendü halinde olmayüp, şakî ve ehl-i fesâd olup, hevâsına tâbi' yetmiş ve seksen nefer eşkıya ile gezüp ve katl kasdı ile bunun evin muhasara idüp, bu dahî ellerinden bir bir tarîkle halâs olup ve tegallüben oğlunun tîmârından bir iki karyelerin zabt idüp ve bunun bir çadırın cidden tasarruf idüp, hilâf-ı şer' bunun emsâl-i zulm ü ta'addî itmeğle ba'dehü ahvâli i'lâm olundukta hakkından gelinmek için mü'ekkid emr-i şerîf vârid olmuşken ita'at-i emr itmemeğle icrâ-yı hakk olmaduğın ve bu bâbda bölük ağaları tarafından mühürlü mektûb virildüğün bildirüp, mücebince şer'-ile görölüp, edâ-yı hakk olmak bâbında emr-i şerifüm recâ itmeğın.

Buyurdum ki:

Vusûl buldukta mezkûr şakîyi bi-eyyi vechin kân her kânde bulunursa ele getürüp ve gaybet ider ise şer'-ile buldurması lâzım olanlara buldurup, getürtüp, ba'dehü bir def'a şer' ile görölüp, fasl olmuş değil ise tamâm hakk üzere teftîş idüp ve mukaddemâ virilen emr-i şerif ve ağaları tarafından virilen mektûba nazar idüp, göresiz. Arz olunduğu üzere itâ'at-i emr itmemeğle adâ-yı hakk olunmaduğı vâki' ise ol bâbda muktezâ-yı şer'i kavîm ile amel idüp, şer'-ile hakkından lâzım geleni edâ eyleyesüz.

Mahmûd Efendi hattıyla yazılmıştır

Anatoli ve Karaman ve Rûm beğlerbeğilerine ve zikr olunan eyâletlerde vâkı‘ olan kâdîlara ve Dânişmendli kâdîsına ve ol câniblerde vâkı‘ altı bölük halkı üzerlerine kethüdâ-yirü olanlara hüküm ki:

Hâlâ Göçer-evlü Türkmen tâ’ifesineden Dânişmendli nâm cemâ’atin boybeği olan kıdvetü’-emâcid ve’l-ekârim Hacı Ahmed oğlu Ömer —Zîde mecduhû— ordu-yı hümâyûnuma gelüp, bundan akdem cemâ’at-i mezbûrenün bin otuz sekiz senesinde üzerlerine edâsı lâzım gelen âdet-ı ağnâm ve sâyir rüsûmâtların voyvodaları olan Derviş nâm sipâhîye bi’t-temâm edâ ve teslim itmişken merkum Derviş sipâhî mezbûr Ömer’in karındaşı Mîr Mehmed nâm kimesneyi âlet-i harb ile urup, katl idüp, ziyâde ta‘addî ü fesâd eylediği hâlâ ordu-yı hümâyûnumda şer‘-ile üzerine isbât olup, huccet-i şeri‘yye virilüp, icrâ-yı hakk olunmak üzere iken mezbûr Derviş Sipâhî firar eylemeğe hakk icra olunmaduğın bildirmeğın mezkûrın elinde olan huccet-i şeri‘yyesi mücebince amel olunup, muhâlefet iderse ordu-yı hümâyûnuma ihzar olunmak emrüm olmuştur.

Buyurdum ki:

Vusûl buldukta bu bâbda her birinüz sâdır olan fermân-ı celîli’l-kadrüm mücebince amel idüp dahî mezkûr Derviş her kangınızun taht-ı hükûmetinde bulunursa husamâsıyla berâber idüp, gaybet iderse şer‘-ile buldurması lâzım olanlara bi-eyyi vechin kân beher hâl buldurup, mezkûr Ömer —Zîde mecduhû— ’nun elinde olan huccet-i şeri‘yye mücebince amel idüp, inâd u muhâlefet iderse ordu-yı hümâyûnuma ihzar eylesüz ki ahvâlleri serdâr-ı âlî-mikdârum ve ordu-yı hümâyûnum kâdîsı huzûrlarında görülüp, ihkâk-ı hakk olunup, şerû‘-i şerife muhâlif kimesneye gadr u ta‘addî olunmak ihtimâli olmaya ve bi’l-cümle bu bâbda herbirinüz ziyâde tekayyüd eyleyüp, bu emr-i şerîfumin hilafından ihtirâz eylesüz.

Teslîm

Be-dest-i	Hüsrev	Beğ
Guruş 50	Riyal	Esedî
	Aded	aded
	29	21

ÖZGEÇMİŞ

21/09/1991 doğumluyum. İlkokulu, ortaokulu ve liseyi Iğdır'da okudum. 2010 yılında Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde eğitim almaya başladım. 2011'de ise, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Çift Anadal Programından yararlanarak Sosyoloji Bölümü'nü okumaya hak kazandım. 2014 yılında Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi'nde Pedagojik Formasyon Eğitimi aldım. 2014'te Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalında Yüksek lisans eğitimime başladım.

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÖSÜ
İNTİHAL RAPORU

TezBaşlığı: *Mahimme Defterdarne Gäre Osmani Devletinde Estiyatit Hareketleri (1626-1631)*

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam *163* sayfalık kısmına ilişkin *26.09.2016* tarihinde tez danışmanım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı alıntılar dahil % *20*'dir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar dahil

5 Kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç açıklamalar

Açıklamalar: *Filtreleme yapılmamıştır.*

Mardin Artuklu Üniversitesi *Turnitin* adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Mıhrıban ARTAN

Öğrenci No: 14751007

Programı: Tarih

Statüsü: Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

Danışman Onayı

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

A.B.D. Başkanı Onayı

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR